

4369

18

626250

GEORGE MOROIANU
RECTORUL ACADEMIEI DE ÎNALTE STUDII
COMERCIALE ȘI INDUSTRIALE DIN CLUJ
DEPUTAT DE CIUC

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL IN LUMINĂ EUROPEANĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTRAS DIN „TRANSILVANIA, BANATUL, CRIȘANA,
MARAMUREȘUL, 1918—1928”, VOLUMUL III

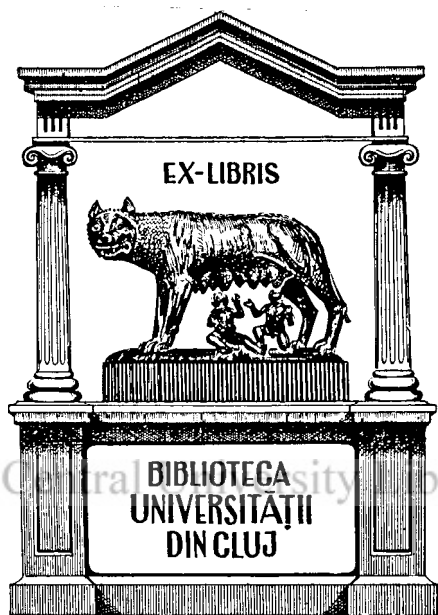
BIBL. UNIV. CLUJ
Nr. 6917-1921

ATELIERELE GRAFICE „CVLTVRA NAȚIONALĂ”
BUCUREȘTI
1929

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201501418

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Memoriei martirilor-eroi ai neamului nostru de pretutindeni și de totdeauna, cari prin suferințele lor milenare și mulți prin sacrificiul sfânt al vieții lor, au pregătit și înfăptuit unirea tuturor Românilor.

AUTORUL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

DE

GEORGE MOROIANU

Suferințele din trecut ale Românilor din Ardeal. — Revoluțiile din 1437 și 1514 și consecințele lor. — Epoca celor *Trei Națiuni Unite* împotriva Românilor. — Aprobatele și dispozițiile lor umilitoare pentru Români. — Revoluția lui Horia, impresia pe care ea a făcut-o în Europa și consecințele ei. — *Supplex libellus Valachorum*. — Atitudinea nobilimii maghiare și a dietei Ardealului față de această conștiință încercare de emancipare a Românilor ardeleni. — Inocențiu Micu Clain. — Revoluția dela 1848. — Rolul lui Simeon Bărnuțiu. — Intemeierea partidului național român din Transilvania. — Memorandul partidului național român din 1883 adresat străinătății. — Memoriul studențimii universitare române din Iași și București din 1890 adresat universităților europene. — Memoriul răspuns al studenților unguri. — Replica studențimii universitare române din Austro-Ungaria la memoriul studențimii maghiare. — Streinătatea și aceste memorii. — Două scrisori ale marelui om de stat englez W. E. Gladstone. — Memorandul partidului național din 1883 publicat la Paris în franțuzește și răspândit în Europa apuseană, precum și cel trimis împăratului din Viena la 1892. — Atitudinea Ungurilor față de Dr. Ion Rațiu și alți fruntași Români din Ardeal înapoiți din delegația memorandistă dela Viena. — Oamenii de Stat europeni cari s'au ocupat de chestia Românilor ardeleni: Lord Fitzmaurice, Lord Bryce. — Meetingul din Oxford pentru Români din Ardeal, în Martie 1894. — Schimb de scrisori între Prof. Morfill prezidentul meetingului și Dr. Ion Rațiu. — Profesoara franceză Jeanne Dell'homme și meetingul din Oxford. — Câteva scrisori relative la acel meeting. — Acțiunea d-lui Seton Watson (*Scotus Viator*) în chestia naționalităților și a Românilor ardeleni. — Acțiunea marelui jurnalist și scriitor politic Wickham Steed în aceeași chestiune. Congresul de pace din Roma din 1891 și chestia transilvăneană. — Ziarul *Il Diritto* din Roma. — Deputatul Imbriani și Români. — Liga română din Anvers, Berlin și Paris și Congresul din Roma. — Conferința interparlamentară dela Haga din 1894 și Români din Ardeal. — Congresul interparlamentar din Bruxelles din 1897 și polemica dintre Români și Unguri. — Scrisorile publicate atunci în ziarul *L'Indépendance Belge* — de Secția Ligii din Bruxelles — și de d-nii Dionisie Păzmândy, G. Moroianu și Dupont dit Durant. — Interesul crescând al presei europene pentru cauza Românilor din Ardeal: Extrase din ziarele « *La Réforme* » și « *L'Indépendance Belge* » din Bruxelles, din « *Journal des Débats* » și « *République Française* » din Paris în această privință. — Comentariile presei streine în procesul Replicii (în care A. C. Popovici a fost condamnat la 4 ani de închisoare și 5.000 fl. amendă). — Comentariile presei italiene asupra acestui proces. — Incurajarea ziarelor « *La Justice* » a lui Clemenceau, « *Le Journal des Débats* », « *L'Indépendance Belge* », « *La Réforme* », etc. pentru o acțiune comună a naționalităților împotriva politicii de opresiune a Ungurilor. — Conferința președintelui Ligii din Paris la Felibrigiul Latin din Montpellier despre Români din Ardeal (Iulie 1893). — O poezie a Felibului Ch. Gros pentru Români ardeleni.

Procesul Memorandului și comentariile presei europene. Extrase din « *Figaro* », « *Débats* », « *Libre Parole* », « *L'Indépendance Belge* », « *La République Française* », « *L'Intransigeant* », « *L'Eclair* » privitoare la proces. — Articolul d-lui George Clemenceau din « *La Justice* » despre procesul Memorandului. — Alte extrase despre proces din « *Gazette de France* », « *Le Temps* », « *Le Siècle* », « *L'Europe* », « *Revue de Paris* », « *La Nouvelle Revue* ». — Omagiul academicianului Ernest Lavisse către Memorandiști. — Profesorii și academicienii Alfr. Rambaud, Anatole Leroy Beaulieu, Emil Picot și alte distinse personalități franceze despre procesul Memorandului. — Ziarele italiene și procesul Memorandului. — Interpelarea deputatului Imbriani din Parlamentul din Roma — adresată Primului Ministru Crispi pentru procesul Memorandului. — Diferite personalități marcante italiene despre procesul Memorandului.

Războiul pentru unitatea națională a Românilor și participarea ardelenilor la acest războiu. — Ardelenii din țară și voluntarii Români din Rusia înrolați în acest războiu. Rolul D-lui N. Iorga în prepararea ideii Unirii. — Declarația d-lui Alexandru Vaida Voevod, rostită în Camera Ungariei (Oct. 1918) în numele partidului național român prin care se proclamă independența națiunii române din Ardeal și Ungaria. Acțiunea D-lui Al. Vaida în camera Ungariei, și ca Prim Ministru al României întregite.

Recunoștința ardelenilor față de frații din țara liberă — pentru tot ce aceștia au făcut în trecut pentru cauza Ardealului. — Contribuția Românilor din Ardeal la dezvoltarea națională și economică a vechiului regat. — Dorința fermă și a unora și a celorlalți pentru înfăptuirea unității naționale. — Acțiunea Ligii Culturale pentru unitatea națio-

nală. — Tratatul de alianță cu Antanta — făcut de Ion I. C. Brătianu pentru realizarea unității naționale. — Ion I. C. Brătianu pentru ajutorarea în lupta națională a Românilor din Ardeal. — Corespondenții vienezi ai ziarelor europene și înființarea unei reviste de informație în chestia naționalităților.

Suferințele României în marele războiu. — Un Memorand mai lung trimis la cerere (de G. Moroianu) guvernului englez, privitor la eforturile și jertfele României în marele războiu (Sept. 1918). — Cuprinsul aceluși Memorand. — Aprecierile cercurilor oficiale engleze asupra acestui Memorand. — Două scrisori în această privință dela Ministerul de Externe al Angliei (Foreign Office) și dela Ministerul Informațiilor.

Congresul din Roma al naționalităților oprimate din Austro-Ungaria. — Delegații Români la acest congres. — Rezoluțiile acestui congres. — Acțiunea d-lui G. G. Mironescu la Paris și în Italia pe lângă prizonierii Români în vederea formării unei legiuni române pe frontul occidental. — Rezistența unora din aliați la desmembrarea Austro-Ungariei. — Un articol din « Le Rappel » al d-lui G. G. Mironescu justificând titlurile glorioase ale României de a participa la Conferința de Pace (Ianuarie 1919). — Congresul naționalităților oprimate din Austro-Ungaria ținut la Geneva, Oct. 1918. — Un discurs al d-lui Clemenceau în Senat, 17 Sept. 1918 în favoarea micilor popoare. — Înființarea ziarului « La Roumanie » din Paris. — Constituirea consiliului național al Unității Române, Sept. 1918. — Membrii aceluși Consiliu. — Recunoașterea acestui Consiliu de guvernele aliate: scrisoarea de recunoaștere a Ministrului de Externe al Franței. — Idem a guvernului Statelor Unite. — Scrisoarea de recunoaștere a Ministrului de Externe al Angliei. — Idem a Ministrului de Externe al Italiei. — Felicitările adresate de Consiliul Național al Unității Române Președintelui Republicii franceze și Primului Ministru Clemenceau. — O scrisoare recentă a autorului acestor pagini către d-l Clemenceau. — Răspunsul d-lui Clemenceau. — O întrevedere a autorului acestor pagini la 4 April 1929 cu d-l Clemenceau. — Rolul d-lui Iuliu Maniu — înaintea — în timpul războiului și al revoluției din Ardeal. — Personalitatea d-lui Iuliu Maniu. — Adunarea dela Alba Iulia. — D-l Iuliu Maniu în capul guvernului provizor al Ardealului. — Concluzie.

Anexe: Discursurile dela serbările aniversare din Alba Iulia (din 20 Maiu 1929) ale Inaltei Regențe: Sanctitatea Sa Patriarhul Dr. Miron Cristea și d-l G. Buzdugan și discursul răspuns al d-lui Prim Ministru Iuliu Maniu rostite în catedrala încoronării și în Sala Unirii. — Discursul dela masa regală al Președintelui Camerei d-l Șt. Cicio Popp și răspunsul Prințului regent Nicolae.

Telegramele schimbate între guvernul nostru și guvernele francez, englez și cehoslovac cu prilejul serbărilor Unirii. — Scrisoarea Inaltei Regențe către d-l Prim Ministru Iuliu Maniu relativă la splendida reușită a serbărilor Unirii.

Lungi și grele au fost luptele pentru libertate și pentru independența națională ale Românilor transilvăneni. Nu ne vom afundă prea mult în istoria neamului nostru pentru a cercetă, analiză și înfățișă în ochii cetitorului aceste lupte așa cum ele s'au petrecut aievea, căci o asemenea relație ne-ar duce prea departe, și nu acesta este scopul paginilor de față.

Prin aceste pagini noi voim mai mult să arătăm cum a privit și judecat streinătatea, Europa apuseană mai liberală chiar de pe atunci, și din timpul revoluției lui Horia — avem în această privință unele dovezi strălucite — suferințele fără seamăn ale neamului nostru din Transilvania și Ungaria, impuse de o aspră stăpânire milenară streină, cari au fost instrumentele opresiunii acestei stăpâniri streine, și ce eforturi uriașe a făcut nația noastră în decursul vremii, spre a înfrânge forțele dușmănoase văzute și nevăzute, care voiau să o nimicească, și spre a ajunge în fine, cu ajutorul providenței divine și cu jertfele mari și eroice ale celor mai buni ai noștri, la libertatea și la unitatea națională de astăzi.

Ar fi foarte greu de a expune în câteva pagini toate suferințele, toate adevăratele torturi și umilințe de tot felul pe care le-au îndurat Români din Ardeal în decursul veacurilor. Având conștiința vie că erau descendenți ai coloniștilor romani aduși în aceste părți de Traian, ei au suportat toate mizeriile celor 18 veacuri câte s'au scurs dela întemeierea neamului lor de către marele împărat roman, cu un stoicism demn cu drept cuvânt de neamul nostru. În adevăr, copleșit de atâtea dureri și nenorociri, poporul nostru nu și-a uitat niciodată nobila sa origină romană, nu și-a uitat nici limba, nici tradițiile, nici legea, nici drepturile sale sacre, moștenire legitimă dela strămoșii săi, cari au spus acum o mie de ani barbarilor, cari au făcut incursiune pe pământul nostru:

Terram autem quam a nostra gratia revivit nullatemus concedimus nobis viventibus ¹⁾.

În primele timpuri pe când Ungurii, și mai târziu Sașii, s'au așezat în Transilvania, ei s'au grăbit să facă împreună cauză comună împotriva locuitorilor autohtoni ai țării, adică a noastră a Românilor, astfel încetul, cu încetul, prin intrigile cele mai rafinate, Români fură despoiați de drepturile lor politice și civile și reduși la o stare de adevărată sclăvie. Pentru a scăpa de această situație insuportabilă ei s'au răscolat împotriva stăpânitorilor lor unguri, săcui și sași prin

¹⁾ Răspunsul lui Meno-Moruth, duce al Românilor, cu hordele sale plaiurile noastre. dat lui Arpad ducele Maghiarilor, când acesta a invadat

revoluția sângeroasă din 1437 și prin cea din 1514, în care fiind înfrânți, o eră nouă și mai crudă a început pentru biata noastră nație, împotriva căreia Ungurii și Sașii, împreună și cu Săcuii au urzit atunci una din cele mai vaste și mai blestemate conspirații de care amintește istoria, în scopul de a oprima și a distruge cu totul neamul românesc. Nu putem numi altfel acel act de diabolică alianță din 2 Februarie 1438¹⁾.

Această conspirație infernală contra poporului român se numea *Uniunea celor trei națiuni*, și ea a alcătuit baza constituției politice și sociale a Transilvaniei până în 1848. Și cele trei nații conjurate cum am văzut, împotriva nației noastre, își reînnoiau în fiecare an jurământul lor de solidaritate și fidelitate, pentru a ne menține pe noi și pe mai departe în această stare deplo-rabilă; și fiecare an, fiecare zi care treceau, ne făceau pe noi Români să simțim tot mai multe și mai intense atrocități din partea regimului feudal la care ne supuseră stăpânitorii noștri.

În urma acestei conjurații, teritoriul Ardealului a fost împărțit în trei părți numite teritorii ale Ungurilor sau nobililor (căci principiul fundamental al legii maghiare este cuprins în această axiomă: *Nobilitas hungarica est*), teritorii ale Săcuilor sau Sechelilor și teritoriile Sașilor, numite și *fundus regius*, căci când Ungurii au invadat Ardealul, Banatul și celelalte ținuturi românești din fosta Ungarie, au găsit aici State bine organizate, cu principii români în fruntea lor, cu populația militarizată, liberă și prosperă.

În felul acesta nația noastră, care formă marea majoritate a locuitorilor Ardealului, a fost exclusă dela orice teritoriu propriu al ei și aservită sistemului feudal.

Cu toată inferioritatea lor numerică, cele trei națiuni aliate și solidare (Magharii, Sașii și Săcuii) compuneau acum ele singure țara legală, guvernul și dieta și ele singure erau recunoscute ca privilegiate. Mai mult încă, legile Ardealului nu recunoșteau ca confesiuni recepte, care adică să se bucure de toate drepturile în Stat, decât cele patru religii: *catolică, calvină, luterană și unitară*, ale celor trei nații conjurate, pe când religia creștină ortodoxă a Românilor era nerecunoscută, persecutată și numai tolerată.

Iată mai departe ce spuneau legile (așa numitele *approbatae* dela 1653), pe care inimicii Românilor le făuriră împotriva noastră: «Români sunt numai tolerați provizoriu (*pro tempore*) în această țară, atâta timp cât aceasta va fi pe placul principelui domnitor sau al nobililor (*usque bene placitum principum et regnicolarum*). «Și mai departe: «Cu toate că în țară nici națiunea română, nici religia sa nu sunt recunoscute, totuș atâta timp cât ele vor fi tolerate, pentru folosul țării, clerul român va trebui să respecte ceea ce urmează» etc., etc., și aici urmau fel de fel de condiții și îndatoriri umilitoare pentru acest cler.

Și în mai multe articole următoare, rușinea și disprețul sunt erijate în lege. Într'un articol al *aprobatorilor* preoții români sunt gratificați cu numele de tâlhari. Iar prin alte articole ale acestor legi se interzice Românilor *de a purta arme, de a posedă cai, de a purta cisme, pantaloni de postav, pălării în preț de un fiorin, precum și cămăși din pânză fină etc.*

Să mai adăugăm la toate astea și faptul că Românilor le era interzis să frecventeze vreo școală de orice fel, spre a se lumina, de teamă că cu atât mai bine ar putea să cunoască pe acești binefăcători ai lor și ai umanității. Cei cari îi oprimau voiau să-i abrutizeze, ca atât mai ușor să-i nimicească.

În aceste împrejurări nobilii români, — căci la început erau foarte numeroși, acești Români nobili, — văzând starea de decadentă și de înjosire la care ajunsese poporul din care făceau și ei parte, s'au lepădat de el, și-au renegat legea și neamul, trecând în tabăra vrășmașe a nobilimii maghiare. În felul acesta aproape toată aristocrația românească se maghiariză, și aceasta, după cum spuneam mai sus, în numele principiului fundamental al legilor maghiare care spuneă că: *Nobilitas hungarica est*. «Astfel un mare număr din acești nobili români maghiarizați, au putut să ia loc în dieta Ardealului și să devie și funcționari ai Statului, iar poporul a continuat să îndure aceleași suferințe și mizerii ca în trecut, căci acești renegați își vânduseră streinului nu numai limba și credința, ci și inima și conștiința lor». ²⁾

¹⁾ A se vedea aceste amănunte istorice ale vremii de care vorbim în cartea lui Al. Papiu Ilarian *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Viena 1852. Tom. I, pag. 31 și urm.

²⁾ A se vedea și publicațiunea Transilvăneanului P. P. (Pompiliu Piso), fost procuror la Curtea de Casație din București: *La Transylvanie devant les prétentions de la Hongrie*. Paris, 1862.

Atâtea nedreptăți și cruzimi au adus la disperare nația noastră, care s'a ridicat adeseori în lupte grele și mai totdeauna zadarnic împotriva împilatorilor.

Cu toate că nația noastră fusese secătuită și încovoiată de asprul regim feudal, care am văzut mai sus cum se înstăpânise asupra-i, ea a avut încă destule forțe latente, care i-au permis să se ridice la 1784 în formidabila revoluție a lui Horia, care a fost ca o protestare vie, reînviată, a majorității populației Ardealului, de origină romană, împotriva nemiloasei și îndelungatei exploatare a veneticilor, cari se substituiseră drepturilor ei. Prin această revoluție a sa, care cuprinsese o parte mare a Ardealului, țărănimea română țintea pe de o parte să scuture jugul sclăviei feudale și să ajungă la proprietatea pământului, pe care-l frământase de veacuri cu sudoarea feții sale și cu sângele lui, iar pe de altă parte, voia această țărănime să ajungă la libertatea națională, scuturând jugul sclăviei politice.

Faima revoluției lui Horia, cu toate că mijloacele de circulație a ideilor și faptelor erau pe atunci dificile, totuși a pătruns repede în toată Europa și a fost înfățișată și judecată în diferite chipuri. Faima acestei sângeroase revoluții din Transilvania se vede și din diferitele stampe și gravuri apărute atunci în diferite centre europene, și care înfățișau pe Horia și pe tovarășul său Cloșca în diferite chipuri, mai mult sau mai puțin reale.

Nedreptatea ce se făcea Românilor din Transilvania de domnii feudali și de Habsburgi, cari i-au lăsat totdeauna pe cei dintâi să-și facă mendrele cu Românii, dar mai ales cruzimea barbară cu care au fost pedepsiți capii acestei revoluții, fiind ei frânți pe roată, au scos strigăte de protestare, de o nobilă indignare și de simpatie pentru victime, până în cele mai depărtate unghiuri ale Europei. Astfel se pare că asupra filozofilor francezi dela finele veacului al XVIII-lea revoluția lui Horia și soarta nefericită ce a avut-o acesta și poporul nostru, au făcut o profundă impresie.

Așa se explică scrisoarea unui apărător al poporului către împăratul Iosif al II-lea: (*Seconde lettre d'un défenseur du peuple à l'empereur Joseph II sur la révolte des Valaques*), care discută în fond dreptul poporului oprimat de a se revoltă, și care este deci o probă evidentă de cea ce spun mai sus.

Această interesantă « scrisoare », de care amintește Nicolae Densușianu, reproducând-o, în cartea sa: *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria* (1885), a fost descoperită numai mai târziu. Autorul ei, zice Densușianu, se pare a fi fost un partizan înfocat al filozofiei lui Locke și Rousseau și același autor mai publicase tot în acel an o primă scrisoare către împăratul Iosif al II-lea sub titlul: *Un défenseur du peuple à l'empereur Joseph II concernant ses diverses réformes*.

Acest document este cu atât mai important pentru noi Românii, că el ne înfățișază părerile lumii literare și ale filozofilor din Apus, despre împrejurările în care a izbucnit revoluția lui Horia din 1784 în Transilvania.

În acea scrisoare datată din Dublin (Irlanda) și tipărită tot acolo, filozoful anonim spune împăratului:

« Viu la o altă chestie, zice dânsul, și mai importantă decât ceea precedentă ¹⁾, adică la chestiunea, care s'a născut din faimoasa revoluție a Românilor, al căror căpitan Horia, a făcut atâta sgomot prin ziare. Astăzi revoluția s'a risipit și acest nefericit, dimpreună cu câțiva complici ai săi, au expirat sub torturi. Eu voiesc să examinez aici dacă supliciul acesta a fost just. Această analiză mă aduce la examinarea chestiunii generale. *Ce este revoluția? Au principii dreptul se pedepsească pe cei revoltați? Și dacă-l au, trebuie să aplice asupra lor pedeapsa cu moartea? Le trebuie oare să inventeze în acest scop suplicii rafinate?*

Autorul dezvoltă apoi teoria că toată puterea în Stat derivă dela popor, că revoluția este o opoziție în contra legii, dar numai în contra legii, care este expresia voinței generale, și, apoi continuă astfel:

« Toți aceia cari au scris despre revoluția Românilor, se pare că au conspirat în contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsești cu suplicii oribile pe capii revoluției și să strângi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori, cari glumiau despre

¹⁾ Scrisoarea precedentă trată despre dreptul de emigrare al țăranilor iobagi.

roatele, pe care a trebuit să-și sfârșească zilele demagogul¹⁾ Horia (cum îl numiau ei). Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monștri, cari își prostituesc condeiele pentru nefericirea popoarelor. Dare-ar cerul ca într'o zi să cadă pe capetele lor toate ororile servituții pe care dânșii le predică cu atâta blestemăție.

«Nu trebuie așa dar să credem în relațiile, cel puțin suspecte, ale gazetarilor. Greșelile Românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, numai ca să-i facă criminali și să justifice pe acei iluștri *Nobili*, cari i-au tiranizat, și administrația care a dat mână de ajutor vexațiunilor lor.

«O! Dacă aș avea în mână actele acestui proces, dacă aș fi observat câtva timp, soarta acestui popor, precum l-am urmărit în torturile la care a fost supus, dacă aș fi fost martor la rugările lui către suveran, ca să-l scape din starea de mizerie, ori la luptele lui, când voiă singur să-i pună capăt; cu cât adevăr, și energie l-aș apăra eu! Dar departe de teatrul acestui războiu, și neavând în privința acestor lupte decât numai niște detalii seci și mincinoase ale gazetarilor, singur aproape fără de lumină, și fiind susținut numai de zelul, care mă împinge să apăr poporul de pretutindeni, unde-l văd sbătându-se sub cuțitul opresiunii, ce pot să fac eu altceva decât să probez chiar cu relatările părții care a triumfat, că Românii au avut drept să se revolte?

«Principe, soții tăi se jucau altădată cu viața supușilor lor: lumea a văzut monarhi cari osândiau pe oameni din propria lor autoritate, singur numai din cauză, că nu le plăcea de ei. Istoria a înfierat numele acestor principii. Ei sunt în clasa cea ordinară a tiranilor, tu însă ai vărsat sângele numai la doi oameni²⁾. Dar ei pot să fie nevinovați ca asasinii și sunt nevinovați ca rebelii. Eu cel dintâiu viu să reclam asupra cenușii lor, și chiar pentru cenușa lor. Este datoria mea, și am dreptul s'o fac. Deoarece atunci când poporul nu mai are nici un apărător, este datoria filozofului să vegheze asupra magistraților poporului, să analizeze sentințele lor și să cerceteze dacă aceia pe cari îi judecă ei, merită să fie pedepsiți sau să fie răsbunați. Este de datoria ta, Principe, să ascuți reclamația mea, și să supui la o cercetare mai aprofundată acest proces, judecat probabil după principiile eronate ale vechei jurisprudențe monarhice.

«Eu sunt cel dintâiu care apăr cauza Românilor, cari au fost victimele forței în această insurrecție și repet că Românii au dreptul să se revolte atâta timp cât vor fi sclavi și nefericiți. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept al lor, înseamnă a-i pedepsi fiindcă sunt oameni.

«Sau că tu ești convins de acest adevăr, sau că nu crezi în el; în cazul prim nu trebuie să pierzi un singur moment ca să restitui Românilor libertatea și să le acorzi o proprietate. Dacă însă tu ești de părere că trebuie să respecti uzurpația nobililor, dacă nu voiești să le restitui aceea ce li se cuvine, atunci este un mijloc simplu ca să faci dreptate tuturor... Dacă nobilii aceștia se opun cu forța la umanele tale planuri, atunci lasă țara aceasta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze în contra tiranilor lor și cearta se va termina îndată. Iar dacă tu nu ești convins de aceste adevăruri, atunci e datoria ta să cetești acest discurs pentru libertate. Și dacă această apărare te pune la îndoieli, atunci consultă pe juriștii și oamenii tăi politici, dar te ferește a-i consulta numai în secret, fiindcă ei foarte adeseori au dus pe monarhi pe căi rătăcite, atunci când n'aveau a se teme de lumina zilei. Ei să-și publice opinia lor, ca să poată fi discutată, să-și declare numele și eu mă ofer a intra în arenă ca să răspund la obiecțiile lor. Ce zic, o mulțime de spirite bune vor apărea îndată ca să apere drepturile umanității și ale libertății».

Vedem din aceste pagini mișcătoare ale unui filozof strein — fără îndoială francez — ce răsunet puternic a avut departe peste hotarele Ardealului, în apusul Europei, revoluția lui Horia și

¹⁾ Demagog e numele, ce-l dau aristocrației și despoții ori mai bine zis, scriitorii lor mercenari, căpeteniilor poporului, cari voiesc să-l scape de opresiune. E ridicul a vedea pe acești timizi servitori ai despotismului tămâind pe demagogul Washington, fiindcă a reușit să învingă tirania, și trimițând pe de altă parte la supliciu pe un alt

demagog sau apărător al poporului, fiindcă acesta n'a reușit. Dacă Horia ar fi reușit atunci ei puneau o coroană de lauri pe capul lui. Nota autorului scrisorii a doua: *Seconde lettre*.

²⁾ Autorul înțelege aici pe capii revoluției, pe Horia și pe Cloșca.

ce indignare nobilă pentru nedreptatea ce s'a comis atunci față de strămoșii noștri și câtă simpatie pentru victimele eroice ale acelei revoluții, a stârnit în sufletul acelor mari cugetători și intelectuali francezi, a căror puternică acțiune în domeniul ideilor avea să reformeze în curând lumea prin revoluția dela 1789 pe care au preparat-o și influențat-o atât de hotărîtor prin scrierile lor.

SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM

Una din cele mai însemnate acțiuni politice naționale ale Românilor Transilvăneni săvârșită în epoca premergătoare deșteptării noastre naționale și care a fost influențată de revoluția lui Horia și de revoluția franceză a fost demersul celor doi episcopi români Bob și Gherasim Adamovici pe lângă împăratul (Leopold al II-lea) din Viena la 1790, în scopul de a revendica drepturile ce se cuveniau Românilor din Transilvania. În această suplică a Românilor ardeleni, în acest prim memorandum, care a precedat exact cu o sută de ani faimosul memorandum al partidului național român prezentat în Maiu 1892 împăratului Francisc Iosif de delegația celor trei sute de Români condusă de Dr. Ion Rațiu, erau precizate toate dorințele, toate pretențiile Românilor din Ardeal, întemeiate pe cele mai nerăsturnabile drepturi istorice.

Suplica aceasta foarte bine și frumos compusă, de o mare temeinicie în fond și « de o frumusețe rară în formă », cum spune d-l T. Păcățianu în a sa *Cartea de Aur*, care o publică în întregime și din care reproducem câteva pasagii, spre a pune sub ochii generației de azi și sub ochii streinătății felul demn și hotărît cum strămoșii noștri știau să apere drepturile neamului nostru, a fost adresată împăratului Leopold al II-lea și primită de acesta, se spune cu destulă bunăvoință. Împăratul a trimis suplica Staturilor din Ardeal (Dietei) cu ordin strict ca să țină socoteală de drepturile Românilor atât de convingător exprimate în ea. Numai că împăratul eră prea departe de Ardeal, și acesta de Viena, astfel că feudalii unguri n'au ținut deloc sau prea puțin socoteală de ordinele monarhului.

Dăm câteva pasagii din acest extrem de interesant memorandum prin care episcopii celor două biserici românești cu mult curaj se adresează astfel împăratului:

Divule Caesar Auguste!

« Cum scopul suprem și intențiunea cea mai justă a Majestății Voastre în guvernarea acestui imperiu este ca peste tot atât drepturile omenești, cât și cele civile (cetățenești) să se extindă întocmai asupra tuturor membrilor, cari compun societatea și o susțin cu jertfele lor de sânge și de avere, și nici o parte a cetățenilor să nu se încumete a despoia pe ceilalți de drepturile lor, și a-i oprimă ¹⁾. Drept aceea națiunea română din Marele principat al Transilvaniei, vine prin această carte de cerere publică înaintea Tronului Majestății Voastre, spre a se ruga cu tot dinadinsul ca să i se redea drepturile vechi, care aparțin în mod esențial fiecărui cetățean, și de care ea a fost despuiată în secolul trecut, fără nici o dreptate, numai prin răutatea sorții acelor vremuri, după cum îndată se va arăta.

« Națiunea Română este astăzi cea mai veche între toate națiunile din Transilvania, fiindcă își deduce originea dela coloniile romane, pe care le-a întemeiat în Dacia împăratul Traian la începutul secolului al II-lea, ducând acolo adeseori un număr foarte mare de ostași veterani, în scopul de a-și asigura provincia.

« Succesorii împăratului Traian au ținut Dacia în posesiune câțiva secolii dearândul. Sub stăpânirea lor s'a propagat în această provincie și credința creștină, după ritul bisericii orientale prin stăruința episcopilor Prothogen, Gaudențiu, Nichita și Theotim, cu deosebire în secolul al IV-lea, după cum ne învață istoria universală a bisericii.

« Intr'aceea dejă în secolul al II-lea popoare barbare au început a periclita soartea acestei prea bogate provincii a imperiului roman, ba le-au succes în unele părți a se

¹⁾ Cum se încumetase până atunci să facă nobilimea turile Românilor atât cele politice cât și cele de proprietate feudală, care confiscase de secole pentru sine toate drepturile Românilor atât cele politice cât și cele de proprietate pământului.

așeză stabil pe un timp oarecare, niciodată însă n'au putut ajunge la atât ca să șteargă de aici numele și stăpânirea Romanilor; pentru că e sigur că și în secolul al IV-lea mai multe cetăți întărite din Orient, cu deosebire pe țărmurile Dunării, erau supuse împăraților romani, iar părțile dinăuntru ale provinciei aveau abundență de locuitori romani așa de mare, încât scuturându-și deja în secolul al VII-lea jugul veneticilor, au întemeiat un stat propriu.

« Norocul acesta l-a avut cu deosebire acea parte a Daciei, care astăzi se numește *Transilvania*. Locuitorii ei români, doborând stăpânirea altor neamuri, erau *supuși unor principii aleși din sânul națiunii lor, până la venirea Maghiarilor*.

« Apoi ca urmă de stăpânire, pe care între alte popoare streine ce s'au perindat în Dacia, au avut-o asupra locuitorilor romani și unele neamuri slave, a rămas până în zilele noastre faptul că numele de *Vlahi* sau *Valachi* cu care popoarele slave, după cum dovedește *Luciu Dalmata* și *Cromur Polonus*, numesc pe orice Roman, Italic sau Latin, s'a păstrat în timpurile de mai târziu cel puțin pentru locuitorii Români din Dacia. Pe când Maghiarii au năvălit în Transilvania sub Ducele Tuhutum pe la finea secolului al IX-lea, locuitorii romani ai acelor părți se numiau deja cu numele preschimbat de Vlachi.

« După cum mărturisește cel mai vechiu scriitor al Ungariei, notarul anonim al Regelui Bela, în fruntea lor sta pe atunci cu supremă potestate, *Ducele lor propriu Gelu*; în lupta ce a avut-o însă cu Maghiarii, pentru apărarea patriei sale, a fost nenorocos, pentru că prin ea și-a pierdut și domnia și viața.

« După această nenorocită soartă a principelui lor, locuitorii români ai provinciei cari ocură sub numele de *Vlachi*, nu s'au mai împotrivit Maghiarilor, ci când au văzut moartea Domnului lor (după cum povestește *Anonimus* în *Historia Dacorum Hungariae* cap. 27), de bună voie dându-și mâinile și-au ales sieși Domn pe Tuhutum, Ducele Maghiarilor și cu jurământ și-au întărit credința, etc.

« Drept aceea, națiunea română rugătoare și umilită se apropie de Tronul Majestății Voastre, rugându-se și cerând cu cuvenită venerațiune și supunere următoarele:

1. « Ca numirile odioase și pline de înjosire ca: *toleranță, admuși, neprimiți între statură*, și altele ca acestea ¹⁾, care s'au dat națiunii române, fără nici un drept și dreptate ca niște pete externe, deacum înainte să se retragă și să se șteargă ca niște numiri nevrednice și injurioase. Astfel prin îndurarea Majestății Voastre Sacratissime, națiunea română renăscută, să fie reasezată în folosința tuturor drepturilor civile și politice.

2. « Națiunii române să i se restituie între națiunile politice locul pe care l-a avut mai înainte după testimoniul citat mai sus, al Conventului prea curatei Fecioarei Maria din Cluj Mănăstur (1437).

3. « Clerul acestei națiuni credincios bisericii orientale, *fără deosebire dacă consimte întru toate sau nu cu biserica apuseană*, deasemenea și plebea atât cea orășenească cât și cea țărănească, să se considere, să se trateze în acelaș mod și să se împărtășească de aceleași beneficii ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care constituiesc sistema uniunii celor trei națiuni.

4. « La numirile și alegerile de funcționari să se observe o justă considerație față de Români, numindu-se și din sânul lor în mod proporțional.

5. « Comitatele, scaunele, districtele și comunitățile orășenești în care Românii sunt în majoritate, să se numească cu numiri românești, și să se cerceteze ca toți locuitorii Principatului Transilvaniei, fără nici o deosebire de națiune ori credință religioasă, să se bucure fiecare după starea și condiția lui de aceleași libertăți și beneficii, și trebuie să suporte după măsura puterilor sale aceleași greutăți și aceleași sarcini ».

Se vede cât de colo că tonul, deși foarte respectuos în formă, dar nu mai puțin demn și hotărât în fond, în care a fost redactată această petiție către împărat, era influențat și de spiritul revoluției franceze.

¹⁾ Cuprinse în legile *Approbatæ*, amintite mai sus.

Cu rescript împărătesc datat din Florența la 15 Maiu 1791, împăratul a trimis temeinica suplică a Românilor, Dietei Ardelene, cu îndrumarea să o ia în considerare și să dea Românilor posibilitatea de a se face părtași de toate drepturile politice.

Dar nobilii din dieta ardeleană, au rămas și pe mai departe la punctul lor de vedere egoist, trufaș și dușmănos, și n'au făcut nimic pentru Români, nu le-au recunoscut nici un fel de drept.

La toate aceste uriașe efortări trebuiesc adăugate, ca unele care ocupă un loc a parte în istoria de emancipare a Românilor ardeleni, și acelea făcute cu o stăruință și energie neînfrântă de marele episcop al bisericii Române greco-catolice Ion Inocențiu Micu Clain în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, curând după unirea cu Roma a unei părți din Românii ardeleni. Această distinsă personalitate românească a intervenit de nenumărate ori fie în scris, fie personal la împăratul Leopold I, insistând nu numai să se dea Românilor uniți cu Roma toate drepturile și privilegiile ce li se promisese, când ei au făcut acel mare pas politic și religios care ne-a împărțit nația în două, dar el în aceste intervenții ale sale la Curtea imperială susținea totdeauna dreptul ce-l aveau toți Românii din Ardeal la emanciparea lor politică și națională fără deosebire de confesiune.

Iată ce a îndrăznit el să spună odată împăratului:

« Noi Românii suntem stăpâni prin moștenire ai acestei țări... din epoca lui Traian și noi avem domenii și sate întregi, care ne aparțin de drept. Am fost striviți sub povara greutăților de tot felul și prin împilările milenare la care ne-au supus cei mai puternici decât noi. Națiunea noastră nu este mai pe jos decât celelalte neamuri conlocuitoare în ce privește virtutea științei ori priceperea în treburile Statului». Și altădată: « Națiunea Română e cea mai numeroasă pe acest pământ al Transilvaniei ».

La 1735 în Dieta Ardeleană acest nobil arhieru român a spus Ungurilor și Săcuilor, cari se aflau acolo în număr covârșitor, în baza celor mai nedrepte privilegii seculare: Dacă nu e nici o inconveniență ca Românii să suporte toate sarcinile întocmai ca și celelalte națiuni, ba chiar și mai mult decât acelea împreună, de ce să nu poată fi socotiți egali și în ce privește drepturile? Căci dreptul natural însuș prescrie, că cine suportă greutățile să aibă și drepturile ¹⁾.

Această declarație de principii spusă cu toată tăria de convingere exploatorilor neamului nostru, a făcut asupra lor efectul unui duș fierbinte, care i-a exasperat și i-a făcut să amenințe pe nobilul arhieru, că dacă mai cutează să vorbească astfel, îl vor asvârli afară din Dietă pe fereastră.

Feudalii unguri erau prea puternici și împăratul din Viena destul de slab față de ei și prea departe de Ardeal pentru ca aceste nobile efortări făcute pentru emanciparea Românilor ardeleni, dintr'o stare atât de înjositoare, în care-i adusese silnicia dușmanilor lor, — să poată avea rezultate mai apreciable.

A venit apoi revoluția dela 1848, când Românii ardeleni s'au adunat pe Câmpul Libertății dela Blaj într'un număr impunător de peste 40.000 de oameni, țărani și intelectuali, între cari mult tineret universitar, sub conducerea celor doi episcopi ai lor: ortodoxul Șaguna și unitul Lemény, cel dintâiu jucând un rol politic de seamă nu numai în revoluția din 1848, ci și în cei 25 de ani următori în istoria politică religioasă și culturală a Românilor din Transilvania, ca unul care avea o mare trecere la Curtea împărătească din Viena, în care timp el a fost și președinte al partidului Național Român. Șaguna a câștigat o mulțime de drepturi pentru Români și fără îndoială că cel mai mare act al păstoririi lui a fost recâștigarea vechei Metropolii a Românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria, al cărei prim metropolit a fost numit el, precum și *Statutul Organic* al bisericii sale, pe care reușise să-l încadreze în legile fundamentale ale Ungariei.

Adevăratul îndrumător național și politic, adevăratul creator al doctrinei mântuitoare a neamului în această istorică adunare dela Blaj, care a precedat ultima revoluție sângeroasă a Românilor transilvăneni, a fost Simeon Bărnuțiu, distins jurist, patriot înflăcărat și mare orator politic, care a rostit în această împrejurare un discurs clasic, în care au fost admirabil precizate drep-

¹⁾ A se vedea N. Iorga, *L'Histoire des Roumains de Transylvanie*.

turile Românilor la o viață liberă, și hotărîrea nestrămutată de a-și cuceii, chiar cu prețul sângelui lor, aceste drepturi.

Acest discurs al lui Bărnuțiu cuprindea în esență și programul partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, căci acest partid s'a născut oarecum din revoluția anului 1848, având la baza lui ideologia lui Bărnuțiu. Partidul Național Român a continuat apoi cu dârzenie lupta de emancipare a poporului Român din Transilvania, având ca prim-președinte pe marele arhiepiscop și metropolit Andrei Șaguna, douăzeci și cinci de ani, apoi pentru un timp mai scurt pe Elie Măcelaru, pe discipolul lui Șaguna arhimandritul Nicolae Popea, Vicarul general ortodox al Ardealului, devenit mai târziu episcop al Caransebeșului și membru al Academiei Române, apoi pe George Barițiu, și pe Vincențiu Babeșiu, și câtva timp pe Parteniu Cosma, cărora le-a urmat la 1890 neuitatul Dr. Ion Rațiu sub a cărui conducere s'a prezentat împăratului din Viena faimosul *Memorand* al transilvănenilor, și a avut loc marele proces politic (Mai 1894) al Românilor Ardeleni, cunoscut sub numele de *procesul Memorandului*. Urmașul Doctorului Rațiu (mort în 1902) la prezidenția partidului a fost venerabilul George Pop de Băsești, care a prezidat la Alba Iulia la 1 Dec. 1918 unirea Ardealului cu patria mamă. Urmașul lui Pop de Băsești la prezidenția partidului este d-l Iuliu Maniu, eminentul om de Stat, șef al partidului Național Țărănesc și președintele actual al Consiliului de Miniștri, care a jucat un rol proeminent în politica Românilor ardeleni în ultimii treizeci de ani.

În definitiv, Românii din Ardeal și Ungaria, ca organizație aparte în sânul Statului Ungar, ca partid politic, n'au venit în contact mai direct cu cercurile politice și intelectuale din Europa apuseană decât numai de vreo cincizeci de ani încoace. Anume puțini mai știu poate că conferința partidului Național Român ținută la Sibiu în 1881, care a făcut să fie votat programul partidului — având în frunte autonomia Ardealului — a mai hotărît și publicarea unui memorandum în limba franceză, care a și apărut doi ani mai târziu în 1883 la Paris la librăria E. Dentu.

Memorandul acesta eră destinat să lumineze opinia publică occidentală, în privința suferințelor seculare și aspirațiilor naționale și politice ale neamului Românesc dintre Tisa și Carpați. El constituie prima publicație de acest fel, destinată străinătății și emanând dela o organizație politică românească din provinciile române ale Vechei Ungarii, — chiar dela cea mai puternică organizație, căci partidul Național Român cuprindea pe toți Românii din Transilvania și Ungaria.

Acest memorandum publicat în Franța aveă mai ales destinația să lămurească pe frații noștri latini din occident, nu numai despre tratamentul vitreg (multe veacuri chiar barbar) la care fusese supus de sute de ani poporul nostru românesc dintre Tisa și Carpați, dar mai ales voiă partidul Național Român prin acest Memorand al său, să mai facă cunoscută streinătății și doctrina politică de care eră călăuzit, precum și aspirațiile de renaștere și de libertate națională ale nației noastre din acele provincii subjugate Ungurilor.

Publicația aceasta mai arăta streinătății marea și legitima noastră nemulțumire împotriva a tot ceea ce conducătorii Ungariei, mai ales dela dualism încoace, și ai monarhiei habsburgice, făcuseră în trecut cu sila pentru noi fără de noi, precum fusese între altele și *Unirea forțată a Ardealului cu Ungaria*, care a fost cel mai temerar act politic al Ungurilor îndreptat împotriva existenței noastre ca națiune.

În mai multe părți, autorii acestui memorandum, pentru a atrage simpatiile popoarelor latine către noi, accentuiază originea noastră romană, vorbesc de înrudirea atât de apropiată a limbii noastre cu limba latină, de sfurtările noastre firești de a ne pune în contact tot mai apropiat cu frații noștri latini din Europa apuseană, spre a sorbi cu nesațiu din izvoarele vastei și variatei lor civilizații. Documentul acesta politic mai arată hotărîrea cu care noi Românii subjugăți — conștienți de strălucita noastră origine romană și de darurile cu care ne-a înzestrat Dumnezeu — ne-am împotrivit totdeauna cu hotărîre cutropirii streine.

« Dintre toate popoarele monarhiei Austro-Ungare, zice textul francez al acestui memorandum la pagina 3, nici unul n'a fost silit să îndure suferințe mai înfricoșate, nici unul n'a fost supus atâtor persecuții ca poporul românesc. Și aceasta, întâiu de toate, pentru că atât în trecut cât și în prezent el ține să-și păstreze naționalitatea și limba de care este hotărît să se servească pen-

tru a se apropiã tot mai mult de celelalte popoare neolatine, cu scopul de a-și apropiã imensele tezaure în științe, arte și civilizație, pe care aceste popoare le varsã în lume cu mână plină.

«De aceste tezaure națiunea Română s'ar putea servi cu atât mai ușor cu cât în partea cea mai mare limba ei este comună cu latina clasică, cu latina evului mediu, cu spaniola, cu franceza și cu italiana, ceeace au dovedit-o până la evidență cercetările filologice și limbistice a diferiți erudiți ai Europei, cari stau mai presus de orice preocupări de naționalitate și cari nu pot să fie acuzați de tendințe politice, sau de a voi să cucerească popoare cu forța gramaticilor și a dicționarelor».

De sigur că acest document politic a avut o influență favorabilă în cercurile apusene în care el a fost răspândit, în ce privește cunoașterea adevăratei situații a poporului român din țările coroanei ungare.

Acestui memorandum i-au urmat câțiva ani mai târziu alte două documente politice extrem de interesante și anume: *Memoriul Studenților Universitari* din Iași și București apărut în 1890, adresat Universităților streine, precum și la numeroși intelectuali și oameni politici europeni. *Memoriul* înfățișază situația insuportabilă din toate punctele de vedere, pe care guvernele Ungariei o făcuseră Românilor de sub dominația lor.

Un răspuns superficial și ale cărui argumente n'aveau nici o consistență, în fața unei critici cât de slabe — a fost făcut de tinerimea universitară maghiară în 1891, acestui *Memoriu* al studenților din România Veche. La memoriul unguresc a răspuns un an mai târziu tinerimea universitară română din Transilvania și Ungaria, publicând în 1892 în limbile română, franceză, engleză¹⁾, italiană și germană, faimoasa *Replică*. Această *Replică* a fost scrisă cu un admirabil simț politic și cu o metodă de documentare (bazată pe legi și date statistice autentice) de o soliditate unică în felul ei, pe care nici un om de bună credință n'a putut-o desminți niciodată. Această scriere politică al cărei principal autor a fost mult regretatul om și scriitor politic Aurel C. Popovici (mort în 1917 la Geneva) și condamnat pentru această scriere la patru ani de închisoare, a fost cel mai formidabil, mai bine redactat și documentat act de acuzare al poporului român din Ardeal împotriva regimurilor politice, care l-au asuprit și nedreptățit de veacuri. *Replica* și *Memoriul* studenților din Iași și București, care au precedat-o, au făcut o impresie profundă în toate cercurile politice intelectuale streine, unde ele au fost răspândite.

Iată între altele răspunsul primit de regretatul Stroe Dumitru Brătianu, predecesorul meu la prezidenția Secției Paris a *Ligii p. unitatea culturală și națională a Românilor*, dela marele om de Stat englez Gladstone, care primise dela dânsul *Memoriul* studenților:

Domnul meu,

Ca unul care acum 35 de ani am făcut ceeace am putut ca să favorizez prosperitatea Românilor, susținând Unirea Principatelor Dunărene, pot să vă asigur că port încă interes prosperității lor, și la întoarcerea mea la Londra sper să parcurg cu interes broșura ce ați fost atât de bun să mi-o trimiteți.

Al d-voastră prea fidel servitor
W. E. GLADSTONE

Brighton, 7 April 1891.

Doi ani mai târziu acelaș mare om de Stat, atunci pentru a 4-a oară Prim Ministru al Angliei, îmi răspunde prin șeful său de cabinet la trimiterea unui exemplar din *Replica* și a unei scrisori memoriu din parte-mi ce-l însoția, prin următoarea scrisoare:

¹⁾ La început *Replica* era să apară numai în celelalte patru limbi, nu și în englezește. Dând eu ideea lui A. C. Popovici, ca să traducem această publicație și în englezește, — căci numai așa se va putea ea răspândi și citi cu succes în țările anglo-saxone, — am fost însărcinat cu căutarea unui traducător, pe care l-am găsit în persoana Domnișoarei Mary Adams, o distinsă și cultă profesoară din Anvers, care ne dădea la mai mulți studenți români lecții de engleză. După ce ne-a tradus-o pentru o sumă foarte modestă, vr'o 300 de lei, D-șoara Adams

ne-a spus că dacă nu s'ar hrăni din munca aceasta, dânsa ar fi făcut bucuros chiar gratuit această traducere, atât de mult a impresionat-o și a mișcat-o «cuprinsul acestei nobile cărți, care povestește așa de mișcător și de convingător suferințele nemeritate ale unui nobil popor și luptele lui eroice pentru libertate». *Replica* engleză s'a tipărit tot la Anvers și deacolo a fost apoi răspândită în țările anglo-saxone sub auspiciile Ligii Culturale.

Domnului George Moroianu

7, Rue Thénard, Paris

Domnul meu,

Sunt însărcinat de d-l Gladstone să vă mulțămesc de scrisoarea ce i-ați făcut onoarea a i-o trimite și pe care a primit-o împreună cu memoriul asupra situației Românilor de sub Coroana Sf. Ștefan.

Primiți vă rog, Domnul meu, asigurarea simțămintelor mele celor mai distinse.

H. Shand

10 Downing street Whitehall

5 Iulie 1893

Numeroase au fost scrisorile de mulțumire primite de secțiunile Ligii din Paris, Anvers și Bruxelles și de secția centrală din București, dela multe personalități politice și culturale din Anglia, Franța, Italia, Spania și Belgia, dar odată cu arhiva *Ligii* care s'a distrus în marele războiu, au dispărut și documentele prețioase de această natură.

O impresie și mai covârșitoare a produs apoi în cercurile politice europene *Memorandul* bine și documentat alcătuit al partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, prezentat în Maiu 1892 de Dr. Ion Rațiu în fruntea unei delegații de 300 de Români ardeleni — împăratului Francisc Iosif la Viena. Dar suveranul, rău sfătuit de guvernul din Budapesta, a refuzat să primească pe Dr. Rațiu, care a predat *Memorandul* în plic sigilat, pentru a fi remis Suveranului, șefului de cabinet al împăratului, Baronul Beck. Împăratul fără să deschidă plicul l-a trimis apoi Ministrului de Interne al Ungariei, care la rândul lui n'a mai deschis nici el plicul, ci l-a pus în arhiva Statului, unde a fost găsit apoi de armata română care a ocupat Budapesta 27 de ani mai târziu în 1919.

Prezentarea *Memorandului* la Viena în felul cum am văzut, și faptul că delegația care îl duse, la înapoierea ei în Transilvania, a fost victimă a numeroase agresii și brutalități din partea plebei maghiare, a făcut o rea impresie pretutindeni în țările streine. Se știe că Dr. Rațiu întors la Turda a fost asaltat în casa sa, care a fost în parte dărâmată și abia scăpând cu viață, dânsul s'a refugiat cu familia lui la Sibiu, unde a rămas până la finea vieții sale. Asemenea violențe s'au mai întâmplat și în alte orașe ale Ardealului, notăbene, în Șimleul Silvaniei, acestea fiind îndreptate împotriva familiei d-lui Iuliu Maniu, Primul Ministru de azi al României.

Dar guvernul unguresc nu s'a mulțumit numai cu atât, ci comițând una din cele mai grave greșeli politice, a chemat în judecată în Maiu 1894 pe autorii *Memorandului*, adică întregul comitet național compus din douăzeci și cinci de membri — cu alte cuvinte întreaga națiune română din Ardeal și Ungaria, pe care o reprezintă acest comitet, și făcând să fie judecați la pedepse grele, pentru a fi apărat așa de demn dreptul la existența națională a poporului nostru, — chestia Românilor din Ardeal a sfârșit prin a deveni una din cele mai populare din Europa.

Vom vedea în cursul acestei expuneri impresia profundă ce a făcut-o în toate țările Europei acel monstruos proces politic, cel mai mare din secolul trecut, și cât a contribuit el ca chestia Românilor din Transilvania să devie o chestie politică de primul ordin și de permanentă preocupare și îngrijorare în cercurile politice și diplomatice din Europa.

Unul din oamenii politici din apus, care a relevat mai întâiu în mod public importanța europeană a chestiei Românilor din Transilvania a fost Lordul Edmond Fitzmaurice, fost Subsecretar de Stat al afacerilor străine al Marelui Britanii în al III-lea cabinet al lui Gladstone (1882—1885), și fost Ministru secretar de Stat în Cabinetele Campbell Bannerman și Asquith până în ajunul marelui războiu 1913.

Cuvântul Lordului F. era cu atât mai important în asemenea materie, că el aparține uneia din cele mai vechi și influente familii aristocratice din Anglia, care a dat acestei țări o serie de oameni însemnați, cum a fost chiar fratele mai mare al Lordului F., Marchizul de Lansdowne, mort acum doi ani, fost doisprezece ani ministru de Externe sub Regina Victoria și Regele Eduard al VII-lea, și care a contribuit și el la înfăptuirea acelei faimoase *Antante cordiale* dintre Anglia și Franța, a căror fericită cooperare în marele războiu a avut un atât de strălucit rezultat, nu numai pentru cele două puteri, ci pentru toată omenirea civilizată.

Lord Fitzmaurice a scris în anul 1890 o serie de articole în Pall Mall Gazette din Londra, în care vorbind de situația din Europa centrală, iată ce spunea cu privire la Transilvania: *Eu insist mai ales asupra pericolelor care amenință Europa, în urma luptelor înverșunate și neîncetate dintre naționalitățile monarhiei austro-ungare, Ungurii și Germanii fiind animați de sentimentele cele mai ostile împotriva Slavilor. Ungurii mai ales, urmăresc o politică violentă și oarbă față de naționalitățile supuse coroanei ungare și în special contra Românilor. Această politică imprudentă și cu consecințe fatale a mers așa de departe, că eu nu ezit a afirma, și la nevoie o pot chiar dovedi, că dacă sunt astăzi pericole pentru Tripla Alianță și pentru pacea europeană, ele se găsesc în Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorității maghiare contra Românilor, poate provoca dintr'o zi pe alta turburări sângeroase cu rezultate incalculabile.* Și în altă carte Lord F. spune că atâta timp cât Ungurii vor face o politică brutală și violentă față de Românii din Ardeal, nici vorbă nu poate fi de o alipire sinceră, cu asentimentul poporului, a României de Tripla Alianță. Și că « politica Ungurilor a făcut din Transilvania un călcăiu al lui Achile, care poate amenința atât existența monarhiei habsburgice cât și pe aceea a Triplei Alianțe și a păcii europene ». Acum după ce a trecut războiul pe care România l-a făcut alături de Puterile Antantei, ne dăm seamă câtă dreptate a avut Lord Fitzmaurice în cele ce afirmă acum patruzeci de ani.

Lord Fitzmaurice a acordat în 1894 autorului acestor pagini (pe atunci student în Paris și președinte al ligii culturale care eră în acea vreme sediul propagandei române în Franța) un interview în chestia Transilvaniei, care a fost publicat în No. din 22 Ianuarie al ziarului *L'Indépendance Belge* din Bruxelles și în rezumat și în alte ziare.

În acel interview nobilul lord relevează odată mai mult, condamnând-o, politica strimță și egoistă a Ungurilor față de Români și de celelalte naționalități nemaghiare ale Ungariei.

Lord Fitzmaurice a fost mereu un cald susținător al cauzei Românilor din Ardeal. Cu un simțământ de sinceră recunoștință mi-aduc totdeauna aminte de acest lucru. Astfel cu ocazia congresului naționalităților nemaghiare: Români, Sârbi și Slovaci, ținut în August 1895 la Budapesta, am trimis câtorva prieteni din Apus ziaristi și oameni politici, între cari și venerabilului Lord F. câte o scrisoare cu rezoluțiile și rostul aceluia congres. Nobilul Lord a avut bunăvoința să-mi scrie dela reședința sa de lângă Bradford-on-Avon la 13 August 1895, spunându-mi că ziarele engleze au adus știri despre acel congres și că unul din acele ziare (*Standard* mi se pare) « se sforțează de a convinge publicul englez, că există între acest congres și mișcarea antisemită, legături foarte pronunțate ». În ce mă privește, continuă nobilul Lord, eu nu cred, dar cum această idee ar putea să vă strice, profit de această ocazie pentru a vă preveni, că ea a fost răspândită.

M'am grăbit să-i răspund, mulțumindu-i și arătându-i că « astfel de informații calomnioase la adresa naționalităților slave și române din Ungaria erau răspândite de câtva timp într'o parte a presei europene, și autorii acestor acuzații nedrepte nu puteau fi decât Maghiari (în special amici d'ai guvernului din Pesta), cari aveau tot interesul să prezinte luptele noastre politice nu ca având de scop îmbunătățirea soartei noastre, ci ca fiind îndreptate împotriva Evreilor și a raselor lor. Manopera, ziceam mai departe în răspunsul meu, este foarte abilă. Inimicii noștri știu foarte bine ce mare influență au Evreii în presa europeană și prin urmare în mersul politicii internaționale, iată de ce ei caută să ne facă rău, răspândind pe socoteala noastră asemenea calomnii.

« Este greu oamenilor onești — ziceam mai departe în acel răspuns — de a lupta contra astor fel de arme. Ceeace rămâne de făcut naționalităților nemaghiare din Ungaria, și în special Românilor, este de a continua să-și conducă barca lor politică fără încetare în limitele respectului drepturilor altora, după cum ei au făcut-o și până azi. Dealtminterlea programul votat de congresul naționalităților precum și rezoluțiile pe care noi Românii le-am luat în diversele noastre adunări politice sunt martore, spre a dovedi contrarul de ceea ce inimicii libertăților și autonomiei noastre naționale afirmă, și ați avut dreptate, Mylord, să nu credeți acestor tentative ale unor oameni fără scrupul, cari caută să ne discrediteze în ochii Europei ».

Și de atunci încoace D-sa a afirmat adeseori dreptatea cauzei naționale a Românilor din Ardeal, iar în timpul marelui războiu printr'o scrisoare mai lungă (care se găsește azi între hârtiile de Stat ale răposatului fost Prim Ministru Ion I. C. Brătianu), scrisoare pe care mi-o adresase mie

în 1915 ca răspuns la un memoriu ¹⁾ al meu pe care i-l trimisesem și în care susțineam cum puteam mai bine legitimitatea revendicărilor noastre integrale și a unității noastre naționale, care trebuia să se realizeze după război, Lord Fitzmaurice susținea în acea scrisoare cu tărie legitimitatea *revendicărilor noastre teritoriale integrale atât pe cele dela monarhia austro-ungară cât și pe cele dela Rusia*. Acest venerabil om politic al Mării Britanii ajuns azi la vârsta de 83 de ani se interesează și acum din când în când dela Castelul său *Leigh House* de lângă Bradford-on-Avon, de evenimentele din țara noastră.

Un alt om de Stat englez, tot un Gladstonian și acela, care a arătat interes și simpatie cauzei Românilor din Ardeal, a fost marele istoric Lordul James Bryce, fost ministru în al 3-lea și al 4-lea Cabinet al lui Gladstone, și în acela al Lordului Rosebery și fost mare ambasador al Angliei în Statele Unite. James Bryce a sugerat Lordului Kimberley ministru de Externe în ultimul cabinet al lui Gladstone (1892—1894) să facă o anchetă politică în Transilvania, ceea ce acesta a și făcut trimitând la noi pe renumitul jurnalist Fitz Gerald dela *Daily News* ²⁾, care-și făcuse pe vremuri o reputație mondială în calitate de corespondent al mai multor ziare englezești, pe câmpul de război ruso-turco-român din Balcani din 1877—1878. Faptul acesta dovedea cu prisosință importanța politică internațională a chestiunii române din Ardeal pentru Cabinetul din Londra. Fitz Gerald venind în Ardeal în toamna anului 1893 a luat contact cu conducătorii partidului Național Român, cu cei doi mitropoliți români din Sibiu și Blaj și cu diferiți alți frunțași ai Românilor din ambele părți ale Carpaților, căci din Ardeal dânsul a venit și la București.

În Ianuarie 1894 aflându-mă în Londra cu scopul de a atrage atenția binevoitoare a presei și oamenilor politici britanici asupra procesului Memorandului care se apropiă, James Bryce — la recomandarea Lordului Fitzmaurice (pe care aveam onoarea să-l cunosc din 1892) m'a primit într'o audiență mai lungă — interesându-se mai deaproape de situația Românilor din Ardeal. El a exprimat cu acea ocazie părerea că Românii din Transilvania nu prin pasivitatea politică față de Dieta Ungară (pe care partidul Național Român o hotărâse într'o conferință ținută la Mercuria în 1869) vor reuși să-și obțină drepturile politice și naționale, ci dimpotrivă prin participarea la lucrările Parlamentului, unde vocea lor trebuia să se afirme mereu cu toată autoritatea. Despre această audiență am trimis a doua zi lui V. A. Ureche, Președintele Comitetului Central al Ligii Culturale, un raport confidențial, care va fi dispărut și acela odată cu dispariția arhivei Ligii Culturale în timpul războiului mondial.

Nu mult după aceea, adică în Martie 1894, un însemnat număr de intelectuali englezi pro-

¹⁾ Voiu da câteva explicații în privința acestui memoriu. Având unele vechi cunoștințe și prietenii în Anglita — cu personalități cari se bucură de vază și influență în țara lor, am crezut că este de a mea datorie de a le scrie, și a le arăta lupta ce se încinsese la noi în vederea războiului unității naționale, pe care aveam să-l facem în curând alături de aliați, și să le mai arăt de asemenea care erau revendicările noastre. Eu am susținut în toate aceste memorii trimise Lordului Fitzmaurice, și d-lor Steed — atunci directorul european al lui Times, Seton — Watson etc., revendicările noastre integrale față nu numai de Austro-Ungaria ci și de Rusia. Primele memorii au fost cel adresat acestui om politic și d-lui Steed. Înainte de a le expediă însă, am crezut că se cuvine să fac această acțiune a mea cunoscută Primului Ministru, însă cum pe atunci eră greu de ajuns la Ion I. C. Brătianu, m'am hotărât să i le arăt d-lui Vintilă Brătianu, spre a lua cunoștință de ele și a înștiința despre aceasta pe șeful guvernului, în dorința ca să fie o armonie între acțiunea conducătorilor țării și aceea a unor cetățeni, cari ca și mine căutau să fie utili țării în acele împrejurări. D-l Vintilă Brătianu a citit memoriul adresat Lordului și aproape o jumătate de oră cât a durat citirea, D-sa cu cunoscuta D-sale sobrietate n'a dat nici un

semn nici de aprobare nici de desaprobar asupra celor cuprinse într'insul, ci s'a mulțumit să-mi spună la sfârșit că ambele trebuiesc date la poșta la Paris (poșta din țară peste Puterile Centrale ne mai fiind atunci sigură). Cum a doua zi plecâ la Paris un nepot al D-sale, mi se pare d-l Ion Pillat, acesta le-a luat cu dânsul în acest scop, spre a le expediă la destinație. După vreo trei săptămâni, am primit, drept răspuns la acel memoriu, o extrem de interesantă scrisoare dela Lord Fitzmaurice, în care acest om politic susținea cu toată căldura legitimitatea revendicărilor noastre teritoriale integrale dela cei doi coloși vecini ai noștri: Austro-Ungaria și Rusia. Cu o vie mulțumire sufletească și în acelaș timp recunosc și cu o oarecare mândrie, că memoriul meu provocase un răspuns așa de încurajător pentru țară, m'am dus la d-l V. Brătianu să-i arăt scrisoarea. D-sa a citit-o cu o figură ceva mai deschisă, chiar surâzătoare, se vede că-i plăcuse cuprinsul, și terminând de citit îmi spuse: Te rog să-mi lași scrisoarea ca să i-o arăt și fratelui meu (Primul Ministru) care deținează astăzi la mine. I-am lăsat-o cu plăcere spunându-i că a doua zi voi veni să mi-o iau înapoi. A doua zi când m'am dus după dânsa, D-sa mi-a răspuns: «Frate-meu a reținut scrisoarea interesându-l ca un document de Stat».

²⁾ Organul oficial al Guvernului Gladstone.

fesori și studenți ai Universității din Oxford, au organizat o mare manifestație de simpatie pentru Români din Transilvania. Prin organizarea celebrului meeting din 5 Martie 1894 dela Colegiul St. John al acelei Universități, s'a făcut un pas mare înainte, în privința importanței tot mai mari, pe care o câștigă cauza Românilor din Ardeal pentru Europa apuseană politică și intelectuală. Meetingul din Oxford, foarte frecventat, a fost prezidat de renumitul filolog profesorul W. R. Morfill dela acea Universitate, înconjurat de cei mai mulți profesori ai aceluși ilustru așezământ cultural al Mării Britanii. Voiu aminti între aceștia pe venerabilul Spooner, Carlyle, Ball și mai ales pe Dr. I. N. Bridges, șeful de atunci al Școlii Pozitiviste engleze.

Prof. Morfill a ținut cu acel prilej o cuvântare clasică despre Români, spunând între altele: « Am vizitat în trei rânduri România și frumoasa țară a Ardealului și am cunoscut deaproape, acest interesant popor. Este curios să găsești un popor de viță nobilă și vorbind o limbă derivată din cea latină, care cu toate persecuțiile la care a fost și este expus, se desvoltă totuș cu putere (vigourously) așa departe în răsăritul Europei ».

După ce explică marea asemănare a limbii române cu limba latină, Morfill condamnă tendința de maghiarizare a Ungurilor, înfierând politica guvernului din Budapesta, care dădea în judecată ca trădători de patrie pe autorii Memorandului dus împăratului, și a terminat cuvântarea sa apelând la simpatia conaționalilor săi, pentru cauza unei națiuni plină de viață, harnică și muncitoare, care nu are altă dorință decât de a fi un element de cultură în sânul mării familii europene.

S'au schimbat atunci și câteva scrisori interesante între organizatorii meetingului și conducătorii Românilor din Ardeal.

Astfel Dr. Ion Rațiu printr'o telegramă trimisă lui Morfill exprimă recunoștința Românilor subjugăți pentru organizarea aceluși meeting în favoarea lor și într'o scrisoare adresată aceluși profesor, Morfill, care a prezidat meetingul, Dr. Rațiu adaugă: « Ținem de a noastră datorie, de a vă reînoui prin aceste rânduri adâncă noastră recunoștință pentru sprijinul puternic ce ni-l aduceți în biruința cauzei noastre drepte, căci suntem convinși că n'ați fi îmbrățișat cauza noastră, dacă nu v'ați fi convins dinainte, din izvoare demne de încredere, că în adevăr cauza poporului român asupra este dreaptă și că deslegarea ei pe cale pașnică este în interesul păcii generale. »

« Pe de altă parte, noi atât din istorie, cât și din experiența de toate zilele, știm că orice cauză ce găsește sprijin printre reprezentanții luminați ai nobilului și iubitorului de libertate popor englez, are cele mai sigure șanse de a isbuti. Ori și când e vorba de emanciparea unui popor asupra, privirile acestuia se îndreaptă spre libertățile de care se bucură poporul englezesc și cuvântul oamenilor politici și de știință ai lui cade cel mai greu în cumpănă în fața popoarelor de pe continent ».

Binevoiți dar ilustre Domnule Profesor, a primi mulțumirile noastre adânc simțite, etc. etc.

Dr. Ion Rațiu
Președintele Comitetului Central
al Partidului Național Român

Septimiu Albini
Secretar
Sibiu, 6 Martie 1894

La această scrisoare profesorul Morfill a răspuns mulțumind lui Rațiu și numeroșilor Ardeleni cari au trimis telegrame de mulțumire la Oxford din acest prilej:

« Toate acestea, zicea Morfill, dovedesc cât de puternic este simțământul național în sufletul poporului Român.

« Admirăm, continuă ilustrul profesor și filolog, devotamentul d-voastră în lupta pentru viața națională. Vă dorim curaj și succes desăvârșit și fiți siguri că simpatia bărbaților noștri celor mai luminați, nu vă va lipsi. Dovadă moțiunea propusă de Dr. I. W. Bridges, șeful școlii pozitiviste engleze, susținută de venerabilul W. Spooner, care în cele mai vii aplauze a exprimat dorința ca poporul român din Transilvania să obțină autonomia națională și a repetat că Ungurii, cari acum 46 de ani au deșteptat prin suferințele lor simpatia Mării Britanii, tratează azi într'un mod atât de neuman pe celelalte naționalități ».

La organizarea aceluși meeting a avut o parte foarte frumoasă și o distinsă profesoară franceză, d-ra Del'homme, care studiază atunci la Oxford, și care a ținut cu acel prilej o foarte apreciată conferință despre Românii din Ardeal. Deasemenea au mai contribuit la reușita meetingului profesorul Marin Demetrescu atunci student la Oxford, iar răposatul Dimitrie Ion Ghica — fost student al Universității din Cambridge — a fost trimis de Liga Centrală din București să o reprezinte la meeting, unde el a ținut o cuvântare și a publicat și mai multe articole în *Pall Mall Gazette* din Londra despre chestiunea română.

Am dat aceste adânc grăitoare documente, deoarece manifestația dela Oxford a fost una din cele mai demne și mai impunătoare, din câte au avut vreodată loc în streinătate în favoarea Românismului, atât prin marele număr de învățați și de intelectuali, cari au inițiat-o și condus-o, cât și prin faptul că ea a avut loc într'un ilustru centru universitar al Mării Britanii. Un Gladstone, un Asquith și alți oameni mari ai Angliei, au fost ani îndelungați Cancelari ai acestei celebre Universități și priveau această calitate ca una din gloriile cele mai curate ale carierei lor publice.

La organizarea meetingului din Oxford a contribuit, cum am arătat, și o intelectuală franceză profesoara Jeanne Del'homme, care urmă cursurile de literatură engleză la Universitatea din Oxford ca bursieră a Statului francez, își câștigase cunoștințe temeinice despre poporul românesc și prinsese simpatie pentru el din scrierile celebrilor ei compatrioți Quinet și Michelet. D-ra Del'homme a ținut atunci o savantă și însuflețită conferință despre Români. La mulțumirile ce i s'au adresat cu acest prilej ea a răspuns cu scrisori pline de iubire și simpatie pentru neamul nostru, care constituie astăzi adevărate documente istorice. Dăm două din ele și fragmente din o a treia.

La mulțumirile regretatei Emilia Dr. Rațiu d-ra Del'homme a răspuns astfel:

Scumpă Doamnă,

« Sunt adânc mișcată de mulțumirile pe care ați avut bunătatea a mile trimite în numele d-voastră precum și în cel al Doamnelor Române.

« Voiu tălmăci Doamnelor Engleze cuvintele pe care li le adresați și cred a putea răspunde, că Domniile lor vor fi foarte plăcut atinse de ele. Toate acelea care au ajutat la succesul meetingului nostru, au — am pentru asta dovezi — o simpatie sinceră pentru surorile lor române.

« Toate au admirat fotografiile pe care ați avut amabilitatea a mile trimite. Sunt sigură că multe dorințe pentru triumful cauzei voastre drepte au fost exprimate atât în ziua de 5 Martie cât și deatunci încoace.

Vă mulțumesc, Doamnă, personal pentru cuvintele d-voastră binevoitoare, pe care le voi păstra în dulce amintire.

Binevoiți a crede că în calea modestă unde mă aflu voiu lua totdeauna în apărare pe accia pentru cari luptați și îndurați atâtea prigoniri.

« Am cetit broșura scrisă de d-ra fiica d-voastră ¹⁾ și îmi iau voie a vă spune că am fost mișcată până la lacrimi. În vorbirea mea am citat câteva pasagii din broșură, care au fost ascultate în tăcere ca în biserică. Așa dar ați fost de față printre noi, Doamnă, și suferințele voastre au fost mai vorbitoare decât cuvintele mele.

« Binevoiți, scumpă Doamnă, a primi omagiul înaltului meu respect și expresiunea simpatiei mele foarte vii, pentru toți cari sufăr în Transilvania și Ungaria ».

J. Del'homme

Oxford, 20 Martie 1894

Aceeaș entusiastă prietenă a neamului nostru, care a continuat și pe urmă a sprijini cauza Românilor ardeleni în Englitera, printre numeroasele relații ce și le făcuse acolo, mi-a trimis ală-

¹⁾ E vorba de broșura despre Vandalismele din Turda ale Rațiu în Iunie 1892, când prezidentul partidului național plebei maghiare, îndreptate împotriva casei Doctorului român se întorsese din delegația dela Viena.

turata scrisoare ca răspuns la una a mea de felicitare și mulțumire pentru partea importantă de colaborare pe care o avusese la reușita așa de frumoasă a meetingului din Oxford.

Oxford, 14 Martie 1894

Domnul meu,

Vă cer scuze de a nu vă fi mulțumit încă pentru felicitările, pe care ați avut bună-tatea să mi le trimeteți. Am avut mult de lucru, de când cu meetingul și corespondența mea a fost neglijată. Bunele d-voastră cuvinte m'au mișcat adânc și vă mulțumesc din toată inima.

Mi se pare că n'am avut nici un merit ridicându-mi vocea pentru o cauză justă. Am putea oare rămâne indiferenți la suferințele fraților?

« Binevoii a crede, Domnul meu, că voiu continua a propaga adevărul asupra situației Românilor din Ungaria, și a deșteptă în jurul meu simpatii în favoarea acelora, cari luptă atât de nobil pentru apărarea libertăților lor.

« Pot să afirm că amicii mei din Oxford nu vor uita niciodată seara de 5 Martie și că mulți dintre ei se vor interesa mereu de chestiunea română. Succesul nostru mi se pare de un fericit presagiu pentru frații voștri.

« Dacă aș fi în stare să le împărtășesc admirația și simpatia pe care o resimt pentru toți acei cari sufăr în Transilvania și Ungaria, cred că ar fi repede câștigată cauza lor.

Binevoii a primi asigurarea întregului meu devotament.

J. Del'homme

N'am întârziat deloc a răspunde cuvintelor atât de generoase de mai sus prin alăturata scrisoare :

Paris, 17 Martie 1894

Stimată Domnișoară,

Inapoiindu-mă la Paris, pe care-l părăsisem pentru câteva zile, am găsit scrisoarea ce mi-ați făcut onoarea a mi-o trimite.

Nobleța și generozitatea sentimentelor ce se degajează din cuvintele d-voastră, m'au mișcat adânc, și au întărit în mine speranța că această chestiune română, așa de puțin și așa de rău cunoscută până acum, în Occident, grație sprijinului oamenilor de bine, va atrage atenția tuturor acelora, cari se interesează de pacea, progresul și prosperitatea omenirii. Vă mulțumesc sincer, și cu atât mai vârtos că eu însumi sunt Român din Transilvania, și aparțin prin urmare națiunii atât de crud și de nedrept oprimată, al cărei drept la o viață mai bună l-ați apărat d-voastră la Oxford cu o elocință atât de pătrunzătoare și de mișcătoare.

Fiți sigură, Domnișoară, că meetingul din Oxford, a cărui bună reușită se datorește în mare parte și d-voastră, va avea la noi un mare răsunset și va contribui mult, spre a susține și a încuraja pe frații mei din văile și plaiurile Carpaților în lupta lor pentru păstrarea limbii și a naționalității.

Binevoii, vă rog a primi, expresia simțimentelor mele celor mai respectuoase.

George Moroianu

Această admirabilă franceză tot timpul cât a mai rămas în Englitera a continuat să lucreze pentru cauza Românilor ardeleni, cu un devotament și o însuflețire demne de toată recunoștința și admirația noastră.

După meetingul din Oxford dânsa a plecat la Londra și acolo a bătut la ușa redacțiilor, jurnalelor celor mai importante, vizitând și o mulțime de deputați și oameni politici Englezi, cărora ca un adevărat și nobil apostol al unei cauze drepte, le-a solicitat sprijinul desinteresat pentru cauza română.

Intr'o scrisoare pe care mi-o adresează din Londra la finele lui Maiu 1894, drept răspuns la una a mea pe care i-o trimisesem din Viena, în călătoria mea din Paris spre Cluj, unde am asistat în ultimele trei zile la debaterile și la darea sentinței în procesul Memorandului, precum și la mândra și înălțătoarea declarație a doctorului Ion Rațiu către jurații unguri, care a încoronat atât de măreț procesul Memorandului, — d-ra Del'homme îmi trimite noutăți din cele mai interesante, cu privire la mersul chestiunii române în Anglia. Iată câteva pasagii din acea scrisoare:

« Am primit broșurile ce mi le-ați trimis din Paris, precum și scrisoarea D-voastră din Viena și vă mulțumesc pentru ele. Am să vă dau noutăți bune despre mersul chestiunii române în Englitera. Am fost interviewată de unul din cele mai răspândite ziare englezești (este vorba de « Daily Chronicle ») și veți vedea că lumea începe însfârșit să acorde o oarecare importanță cauzei noastre. Este inutil să vă explic că noi datorăm atenția ce ne-a dat-o « Daily Chronicle » influenței câtorva membri ai Parlamentului. Deoarece sunteți în Transilvania îmi închipui că poate veți întâlni pe d-na Rațiu, îmi permit deci a vă ruga să fiți interpretul meu pe lângă dânsa și de a o întrebă dacă a primit ultimele trei scrisori ale mele.

« În ultimele două (recomandate) o rugam să-mi dea anumite amănunte, care îmi sunt indispensabile, vi le repet și d-voastră aici, și v'aș fi extrem de îndatorată dacă mi-ați răspunde la ele cât mai neîntârziat:

1. « Cum eră compus juriul din Cluj? (e vorba de Curtea care a condamnat pe memorandumști). Jurații erau ei numiți de Ministerul Justiției; sau erau aleși, — și în acest din urmă caz de cine? Este o mare diferență în englezește între *judcători* și *juriu*, și este tocmai ce vreau eu să știu.

2. « Pentru ce motive a fost ales Clujul în locul Sibiului ca sediu al Curții cu Jurați?

« Țin mai ales să am explicații clare asupra compunerii Curței (cu Jurați) care a condamnat pe acuzați.

« Am vorbit foarte serios mai multor membri ai Parlamentului și toți sunt de acord că este necesară o propagandă prin presă. Eu am deschis focul, dar cine-l va continua când voi fi plecată de aici?

« Mă adresez D-voastră în mod cu totul deosebit, Domnul meu, pentru că am mare încredere în luminile D-voastră. Iată ce zic consilierii noștri: *Trebuie să vie la Londra un Român din Transilvania, care să cunoască bine chestiunea*, să fie un tânăr inteligent, cult și capabil să-și facă prieteni. El și-ar crea repede o mulțime de relații, mai întâiu pentru că l-aș introduce eu într'o mulțime de părți. Odată ajuns aici la fața locului, el ar ține viu interesul pentru cauză și când chestiunea va fi fost bine agitată, nu mă îndoiesc nici un moment, că una din persoanele cari au dejă simpatie pentru noi, va adresă o interpelare în Parlament. Sunt sigură că acest lucru îl vom câștiga în iarna aceasta, dacă planul meu va fi urmat. Eu nu pot să răspund în numele meu la seria de scrisori, care vor apărea cu siguranță (cu privire la chestia românească), dar le voi scrie bucuros în englezește. Luna viitoare am examenul și mă voi reîntoarce în Franța, asta înseamnă că, cu toată bunăvoința mea activitatea mea se va încetini.

« Vă propun deci de a mă ajuta să găsec un corespondent serios, care să se poată însărcina de a răspunde, dacă va fi nevoie în « Daily Chronicle ».

« Imi veți răspunde că Românul care va veni la Londra va avea puțină trecere din cauză că n'ar vorbi cu înlesnire limba, sau n'ar vorbi-o deloc, — fiți sigur însă că cu franceza toți oamenii mai de seamă vă vor înțelege, și când veți avea de aranjat un meeting, lucru lesnicios la Londra cu prietenii cari ne vor ajuta, știți că concursul meu vă este asigurat.

« Dar să mă rezum: un Român din Transilvania este necesar la Londra¹⁾. Trebuie să interesăm presa, trebuie să organizăm meetinguri. Cheltuielile vor fi mai puțin importante

¹⁾ Trebuie să spun tot adevărul: Intr'un pasagiu următor din acea scrisoare D-șoara Del'homme făcând apel la mine să mă duc și să mă stabilesc la Londra în acel

scop, dar acest lucru nu l-am putut face cu mare părere de rău și nu mai înșir aici motivele pentru care...

aici ca pretutindeni în altă parte: presa, ne va deveni în curând simpatică, veți judeca aceasta prin jurnalul pe care vi-l trimit. Imi permit de a vă exprima o dorință în privința ziarului « Daily Chronicle » (care consacrase un frumos articol *chestiunii române*): Directorul lui a binevoit a ne rezervă o coloană pe pagina primă. Nu ar fi o bună diplomatie, de a-i scrie un cuvânt de mulțumire? Ar fi măgulit și interesul lui pentru cauză ar deveni mai viu, sunt convinsă.

« Deasemenea trebuie să mulțumim pe d-l Byles și pe soția lui, cari au fost de o extremă bunătate și vor fi în viitor, nu mă îndoiesc de loc, cei mai buni prieteni ai noștri.

« Iertați-mă că vă dau toate aceste amănunte, dar sunt din toată inima cu Românii din țara d-voastră, a căror cauză aș vrea să o văd avansând prin toate mijloacele, și domnia voastră știți că lucrurile cele mai infime în aparență, pot avea cele mai mari efecte.

« Am scris la Oxford, pentru autografele de care trebuia să mă ocup, și-mi pare rău să vă spun, că nu le-am primit încă, ceea ce mă face să presupun că prietenii mei au plecat în vacanță ¹⁾.

« Nu-i nevoie să vă rog să mă țineți în curent cu ceea ce se petrece în Transilvania, deoarece știți, că nu numai eu mă interesez, dar trebuie să dau informații și celor cari mi le cer » etc. etc.

Te cuprinde o adevărată înduioșare, și inima ți se umple de un adânc sentiment de recunoștință, citind mărturisirea unor atât de nobile și avântate sentimente pentru suferințele nemeritate ale unui brav popor, a cărui dreaptă și grea luptă pentru libertate a deșteptat chiar în timpul revoluției lui Horia, după cum am văzut mai sus din scrisoarea filozofului anonim adresată împăratului Iosif al II-lea, și mai ales în ultimii patruzeci de ani, atâta interes și atâta nobilă și desinteresată simpatie în cercurile largi ale apusului european. Sunt așa de numeroși numai accia pe cari îi știu eu, cu care am lucrat împreună, în chestia națională în diferite țări străine, fie pe când eram student, în Belgia și Franța, fie ca Consul și Atașat Comercial al României în diferite centre europene, și la cari am întâmpinat atâta prietenie și bunăvoință desinteresată pentru țara și neamul nostru, încât dacă s'ar mai adăoga și acei foarte mulți și ei pe cari eu nu i-am cunoscut personal, ei ar forma o listă lungă de nume care trebuie să fie scumpe tuturor Românilor. Negreșit toate aceste nume vor trebui înscrise într-o zi pe o placă de marmoră sau bronz, care fixată într'un loc potrivit în palatul Parlamentului, să fie pentru generațiile viitoare ca un îndemn de iubire și devotament către țara care s'a întregit nu numai cu silințele și jertfele fiilor ei, ci și cu caldul interes, cu simpatia și cu sprijinul moral pe care l-au arătat poporului nostru atâtea spirite alese și iubitoare de libertate din afară, cărora trebuie să le fim totdeauna recunoscători. Ea să mai fie și un memento pentru noi toți prezenți și viitori, că concetățeni de altă limbă și credință pe cari soarta i-a destinat să trăiască printre noi se vor bucura totdeauna de sprijinul nostru frățesc și de o liberă dezvoltare în limba, legea, moravurile și tradițiile lor strămoșești, închinând în consecință și ei ca și noi toată dragostea și toată alipirea lor credincioasă către patria noastră comună, a cărei mărire și întărire trebuie să ne fie scumpă tuturor.

Un alt meeting de natura aceasta, pentru a accentua dreptatea Românilor ardeleni pentru o viață liberă națională, a avut loc două luni mai târziu la Sorbona din Paris în timpul desbaterii procesului Memorandului din Cluj, despre care se va vorbi mai jos.

Dar cel care a pus cu toată amplexarea în discuția opiniei publice engleze chestia naționalităților nemaghiare din Austro-Ungaria, și deci și chestia română, este cunoscutul scriitor politic R. W. Seton Watson (Scotus Viator), care a început a o studia prin călătorii la fața locului, mai ales printre Slovaci și Cehi începând de prin anii 1905—906. El a fost pentru prima oară și în țara noastră în Iunie 1909, când la însărcinarea regretatului Ion I. C. Brătianu atunci Prim Ministru, am avut onoarea să-l conduc în diferitele regiuni ale vechiului Regat, într'o excursie de peste trei săptămâni, punându-l în contact cu diferiți oameni politici și de cultură din toate partidele. El a fost primit atunci și de marele Rege Carol la Castelul Peleş din Sinaia. Din România Seton Watson a trecut în Transilvania

¹⁾ Este vorba de autografele oamenilor mari din Franța, Italia, Belgia, Spania și Anglia pe care le strângeam, fie direct noi cei dela Liga din Paris, fie prin pie-

teni de-ai cauzei noastre și care erau destinate *Albumului de voci latine* inițiat și publicat de V. A. Ureche după condamnarea memorandiștilor.

vizitând Sibiu, Blajul, Braşovul, etc. şi venind în contact cu conducătorii politici şi culturali ai Românilor ardeleni din cari pe unii ca d-nii Maniu, Vaida Voevod, Mihali, Goga, etc. îi cunoscuse mai de mult prin Viena şi Budapesta.

Cunoscusem pe d-l Seton Watson în 1907 când, fiind trimis ca consul al României la Londra şi ştiind interesul ce-l poartă naţionalităţilor din Ungaria, îndată ce am sosit în capitala Angliei i-am cerut o întrevvedere. Şi am mai avut după aceea adeseori lungi convorbiri cu dânsul în această spi-noasă problemă, pe care dânsul a căutat s'o cunoască profund, informându-se cu metodă şi stăruinţă la toate izvoarele cele mai competente. Astfel a ajuns el să cunoască chestia naţionalităţilor din Austro-Ungaria bine şi temeinic, ca foarte puţini străini, şi căreia i-a consacrat o serie de publicaţii de valoare precum sunt: *Racial Problems in Hungary, Corruption and Reform in Hungary, The Southern Slav Question* (tradusă şi în nemţeşte), *The War and Democracy, Roumania and the Great War 1915, Serbia and Yugoslavia*, în *Enciclopedia Britanică*, *Transylvania* în « Slavonic Review », *Roumanian Origins* în revista « History », *Political Persecutions in Hungary 1907*, etc. etc.

În decursul războiului mondial el a redijat revista « The New Europe », consacrată în special marelui probleme a naţionalităţilor oprimate pe care războiul avea să le libereze.

În decursul celor douăzeci şi cinci de ani de activitate el şi-a câştigat cu scrierile şi cu metodele lui de cercetare în domeniul chestiunii naţionalităţilor din Austro-Ungaria un mare prestigiu atât în Anglia cât şi pe continent, şi în decursul războiului şi la conferinţa de pace, cuvântul lui a cântărit mult în felul cum s'au rezolvat aceste probleme, prin crearea Statelor succesoare ale fostei monarhii austro-ungare.

În timpul războiului prin Februarie 1915 d-l Seton Watson a venit la Bucureşti însoţit de deputatul travaillist Travelian (care a devenit mai târziu ministru în cabinetul Macdonald). Cu ocazia aceea am întrunit împreună cu soţia mea într'o seară la restaurantul Europa pe cei doi călători englezi, şi pe d-nii Octavian Goga, G. Bogdan Duică şi prof. Giuglea, unde am discutat până noaptea târziu intrarea României în războiu şi foloasele ce vor rezultă pentru dânsa din această participare. Scotus Viator a atins atunci chestiunea cesiunii unei mici părţi din Banat viitoarei Jugoslavii, şi « aceasta mai ales, având în vedere situaţia Belgradului, care nu putea — zicea dânsul, — să rămâie descoperit la 2 km. de graniţa ţării vecine ». Scotus Viator a luat atunci un creion albastru cu care a desemnat harta Banatului şi ca să-şi precizeze bine ce voia să ne spună, şi cât înţelegea el atunci că ar trebui să se cesioneze Sârbilor din teritoriul Banatului — la încheierea păcii, — dânsul a tras pe hartă un semicerc în faţa Belgradului, al cărui un cap atinge Dunărea şi celălalt cap Tisa, în faţa capitalei sârbeşti şi a cărui suprafaţă socotită proporţional cu întreaga suprafaţă a Banatului, reprezintă cel mult 2.000—2.500 kilometri pătraţi, dar nu ceeace li s'a dat Sârbilor la Conferinţa din Paris, din cauza lipsei de unire şi înţelegere între factorii noştri conducători, şi din cauza regretabilei neglijenţe a guvernului de atunci în chestia propagandei care trebuia făcută în apus chiar dela declararea războiului. Căci în adevăr, pe când România n'a crezut de cuviinţă să trimită la Paris şi Londra câţiva ardeleni şi bucovineni destoinici şi cunoscători ai problemei româneşti, cari să pregătească printr'o propagandă sănătoasă terenul în vederea revendicărilor noastre integrale, tot atunci amicii noştri jugoslavi îşi instalaseră oamenii lor de nădejde în cap cu dr. Trumbici la Londra şi Paris, chiar dela începutul războiului, din 1914, cari au lucrat cu stăruinţă şi mult succes pentru popularizarea revendicărilor lor, între care o parte foarte mare din Banat eră între cele care formau în toate cercurile obiectul celor mai vii discuţii.

Take Ionescu cu marea lui inteligenţă, cu perspicacitatea lui, cu marele său dar de a vorbi şi cu simpatia de care se bucură şi la Paris şi la Londra, putea să fie mult mai util ţării, dacă eră pus în delegaţia oficială a României ca al doilea delegat la conferinţa alături de răposatul Ion I. C. Brătianu, decât a fost, lăsat fiind singur departe de oficialitate. Susţin acest lucru bazat pe serviciile însemnate ce Take Ionescu a făcut ţării în calitate de preşedinte al *Consiliului Unităţii Române* cu sediul la Paris, obţinând dela guvernele aliate şi asociate recunoaşterea acestui consiliu, — care eră simbolul revendicărilor noastre naţionale integrale, în termenii cei mai categorici şi mai simpatici pentru noi, cum se va vedea mai la urmă.

O altă personalitate engleză care a ajutat mult şi cu o mare autoritate în opinia publică engleză şi europeană, care a contribuit în mare măsură a face cunoscută chestia naţionalităţilor din Austro-

Ungaria, deci și a Românilor subjugată lucrând pentru emanciparea lor, este d-l Wickham Steed, fostul director politic al lui « Times », azi director al revistei « The Review of Reviews », care înainte de războiu a fost zece ani corespondent al celebrului cotidian englez la Roma, și alți zece ani la Viena. Aici el a studiat adânc chestia naționalităților din Austria și Ungaria și în general starea monarhiei habsburgice, asupra căreia a scris cartea lui « The Habsburg Monarchy », apărută la Londra în 1913, tradusă repede în nemțește și franțuzește și care îndată după apariție a devenit de o notorietate europeană. Adevărurile evidente spuse în această carte în toate privințele despre starea monarhiei, au făcut pe conducătorii politicii internaționale să pătrundă adânc în viața intimă atât de complicată și inspiratoare de mari griji iubitorilor de pace, a defunctei împărății, de care cei mai mulți dintre ei nu-și dedeau seama până la apariția acestei cărți atât de admirabil scrisă, a d-lui Steed. Și cei cari au aprofundat cuprinsul cărții respective, n'au mai fost deloc surprinși, ci dimpotrivă au înțeles perfect cursul istoriei, care a adus cu sine dizolvarea monarhiei habsburgice. D-l Steed a fost și în timpul conferinței de pace un prețios colaborator al aliaților, atât în chestiile generale europene, cât și în lămurirea situației specifice a fiecărei naționalități din Austria și Ungaria. Statele succesoare ale defunctei monarhii datoresc foarte mult acestei eminente personalități din marea publicistică internațională.

Românii ca și Cehii și Jugoslavii mai datoresc recunoștință, și încă multă recunoștință, și regretatului Lord Northcliff proprietarul de atunci al lui « Times » și al atâtor alte ziare importante engleze, precum și șeful departamentului de propagandă al Angliei, care a ajutat prin presa și acțiunea sa așa de mult la liberarea popoarelor oprimată. Intr'un manifest publicat în numărul din 3 Noemvrie 1918 (cu 8 zile înainte de armistițiu) în ziarul « Le Matin » din Paris, articol ce a făcut atunci rotogolul pământului, lord Northcliff, cu o intuiție profetică, scotea în evidență condițiile pe care aliații aveau să le impună Puterilor Centrale, în pacea ce avea să urmeze după năruirea armatelor lor. În punctul cinci al expunerii lui Northcliff din acel articol din « Le Matin », autorul zicea textual: « Asigurarea pentru toate popoarele Austro-Ungariei de a-și avea locul lor printre națiile libere ale lumii și dreptul lor de a se uni cu frații lor de sânge de peste frontierele prezente ale Austro-Ungariei. Aceasta implică întemeierea Statelor cehoslovac și jugoslav independente, reducerea Ungariei în limitele etnografice ale rasei maghiare și Unirea tuturor Românilor cu Regatul actual al României ».

Odată cunoscută în cercurile politice din Apus chestia ardeleană, ea a fost apoi discutată la o mulțime de congrese internaționale mai ales la congresele uniunii interparlamentare și la congresele de pace, încingându-se totdeauna în jurul ei discuții aprinse din partea reprezentanților României libere la acele congrese, la care se alăturaseră mai totdeauna reprezentanții celorlalte țări latine.

Astfel a fost în 1891 la Congresul de pace din Roma, când o moțiune a deputatului român Nicolae Flevea în favoarea popoarelor oprimată și a Țărilor de Jos în particular, a fost călduros susținută de italieni și de ceilalți delegați neolatini.

Tot la acel congres deputatul italian Imbriani, a prezentat o propunere biuroului congresului, în virtutea căreia, conferința de pace avea să voteze o moțiune în sensul ca toți deputații prezenți la conferință să se oblige a recunoaște dreptul tuturor popoarelor la unitatea lor națională, și să acționeze pentru realizarea acestei idei. Dar pusă la ordinea zilei această propunere, s'au ridicat împotriva ei delegații acelor țări între ale căror hotare trăiau popoare asuprite, cum au fost delegații Germani, Unguri și Austriaci, cari toți au făcut un mare sgomot cerând amânarea acestei chestii, pentru a fi discutată în următorul congres de pace care avea să fie la Berna. Numai delegații Francezi, Italieni, Portughezi, Români și Danezi, au insistat ca ea să fie discutată chiar atunci, dar în fața scandalului provocat de cei dintâi, ei n'au reușit.

Deputatul italian Imbriani a protestat energic în contra amânării și într'o ședință următoare, a avut din cauza aceasta o vie altercație cu deputatul Ungur Pulszky din partidul Kossuthist. La un moment dat, în mijlocul gălăgiei generale provocată mai ales de Unguri, se ridică deodată Menotti Garibaldi (fiul marelui Giuseppe Garibaldi) și apostrofând pe aceștia, i-a strigat lui Pulszky: « *Tatăl meu a simpatizat cu cauza Ungurilor și i-a sprijinit, crezând că vor da exemple bune de liberalism. Dar Ungurii sunt nevređnici de simpatia Italiei, fiindcă asupresc în modul cel mai barbar trei milioane de frați d'ai noștri* ».

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

A doua zi Imbriani a publicat o scrisoare în toate ziarele opoziționiste din Roma, descriind suferințele Italianilor din Austria și ale Românilor din Transilvania și Ungaria, și cerând excluderea Maghiarilor și Nemților dela congres. În urma acestei scrisori Imbriani a fost viu felicitat de deputații Italiani, iar seara studenții din Roma i-au făcut o demonstrație de simpatie, la care au participat peste douăzeci de mii de oameni în strigăte entusiaste de *trăiască Italia, trăiască România și Români subjugăți*.

Cu ocazia acestei frumoase manifestații de solidaritate latină dela congresul de pace din cetatea eternă, s'au trimis la Roma telegrame de simpatie și de recunoștință atât din țară cât și dela Români ce se aflau la studii în diferite centre europene. Iată ce citim în această privință în numărul din 25 Dec. 1891 al ziarului « *Il Diritto* », din Roma din care am luat și informațiile de mai sus, sub titlul *Români și Italia*: « Continuă să ne sosească atât din România cât și dela coloniile române din marile centre ale Europei telegrame de mulțumire pentru sprijinul frățesc dat Românilor cu ocazia congresului de pace ce a avut loc de curând la Roma ». « Iată telegramele ce ne-au mai sosit azi dimineață », zice ziarul, și pe care le vom reproduce chiar în originalul italian:

Anversa 23 Dic. ore 7 jour.

« La Lega nazionale rumana, sezione di Anversa, ringrazia vivamente gli onorevoli deputati Imbriani, Bonghi e Menotti Garibaldi per l'appoggio poderoso dato alla causa dei rumani, ancora disgiunti dalla madre patria, nel congresso della pace a Roma.

« Viva la nazionalità italiana e la rumana ».

Il presidente, Giorgio Moroianu

Berlino 23 Dic. ore 8 pom.

« Pel grande fatto del voto del congresso della pace in Roma che consacrava il principio di nazionalità propugnato dal nostro oratore Fleva, tutti i membri della Lega nazionale rumana, sezione di Berlino, in nome anche dei loro fratelli ancora separati, esprimono la loro eterna riconoscenza ai loro fratelli latini pel generoso appoggio accordato alla causa nostra ».

Il presidente, Nanul

Parigi 23 Dic. ore 11,15 sera

« La sezione di Parigi della Lega nazionale rumana esprime i ringraziamenti dei suoi soci agli italiani fratelli, per non aver dimenticate le sofferenze dei latini che gemono sotto l'oppressione straniera, e per avere sostenuta, coll'entusiasmo di cuori generosi, la mozione del nostro illustre Fleva al congresso della pace in Roma.

« Viva l'Italia Unita, nostra generosa sorella! Viva la razza latina ».

Il delegato della sezione di Parigi,
Stroie Brătianu

La o altă conferință internațională a uniunii interparlamentare ținută la Haga în August 1894 s'a prezentat împreună cu delegația României condusă de V. A. Ureche, și d-l avocat Ștefan C. Pop, actualul președinte al Camerei Deputaților. D-sa asistă la această conferință, delegat fiind de comitetul partidului național român din Transilvania, care intrase de câteva săptămâni în temniță în urma sentinței dela Cluj din procesul Memorandului.

Cu ocazia acestei conferințe delegația maghiară a adus la cunoștința adunării dorința guvernului maghiar, ca viitorul congres al Uniunii să aibă loc la Budapesta, făcând invitația formală în acest sens. Atunci d-l Ștefan Pop a ridicat chestia condamnaților în procesul Memorandului, protestând împreună cu delegația României ca Uniunea să accepte invitarea delegației ungare de a ține viitorul ei congres la Budapesta. Insuș președintele Uniunii Frederic Passy a spus că Uniunea nu-și poate ține ședințele în capitala unei țări în care reprezentanții unui întreg popor sunt întemnițați, pentru că au luptat pentru binele neamului lor, cum eră cazul cu memorandiștii.

Și conferința a hotărât să nu primească invitarea Ungurilor de a se întruni anul următor la Budapesta.

Nu putem să nu amintim aici și un alt episod din cele mai interesante din istoria luptelor național-politice ale Românilor ardeleni, întâmplat cu ocazia unui alt congres interparlamentar ținut la Bruxelles 6 ani după cel din Roma, adică în August 1897 și la care delegația română era condusă tot de bătrânul V. A. Ureche, președintele Ligii Culturale, iar delegația maghiară foarte numeroasă avea în capul ei pe contele Apponyi, cel mai mare orator al Ungariei, pe Dionisie Pázmándy, fost deputat și om de încredere al guvernului din Pesta pe care-l trimetea de mulți ani să urmărească activitatea propagandistă în străinătate a Ligii Culturale și a Românilor în general, pe deputatul Asboth din Banat, etc.

Chiar în prima ședință a conferinței, contele Apponyi (care se știe că vorbește perfect nemțește, franțuzește, italienește și englezește) a ținut un mare discurs, laudând constituția milenară a Ungariei, pretinsul liberalism maghiar și protestând împotriva delegației României, care, zicea nobilul conte, « se amestecă în afacerile interne ale Ungariei », prin faptul că luă apărarea cauzei Românilor din Ardeal. Dar a 2-a zi după acest discurs al lui Apponyi, s'a distribuit de Secția din Bruxelles a Ligii Culturale, al cărei președinte era d-l Ion N. Roman, azi avocat în Constanța, fost deputat și senator și fost pe vremuri redactor la « Tribuna » din Sibiu, o broșură franceză cuprinzând un energie și bine documentat protest împotriva regimului de opresiune al Ungurilor în Ardeal. Acest protest s'a distribuit tuturor delegațiilor la conferință, trimițându-se și presei belgiene și celei streine și el a fost ca un duș rece pentru delegația maghiară, care din cauza aceasta și-a pierdut cumpătul și a avut inspirația nefericită să înceapă o polemică cu Românii prin ziarul « *L'Indépendance Belge* », delegând în acest scop pe deputatul Dionisie Pázmándy (care știă destul de bine franțuzește, căci studiasse la Paris) și pe Asboth, să publice prima scrisoare apărută în numărul din 14 August 1897 al ziarului belgian. În această scrisoare autorii au căutat zadarnic să combată numeroasele dovezi de persecuții și nedreptăți ale Ungurilor împotriva noastră, care erau convingător înfățișate în « Protestul Românilor Transilvăneni » adresat conferinței prin mijlocirea Ligii din Bruxelles.

La această scrisoare a Ungurilor, a urmat la câteva zile un răspuns foarte documentat al Ligii din Bruxelles semnat de președintele I. N. Roman, și de secretarul Curtius, care puneă lucrurile la punct. În polemica care a durat 3 săptămâni, a intervenit și un distins om politic belgian, care sub pseudonimul *Durand dit Dupont* într'o scrisoare extrem de interesantă (pe care o vom reproduce mai jos împreună cu alte câteva din această interesantă polemică), a luat partea Românilor. Iar cel care scrie aceste pagini, găsindu-mă întâmplător la niște prieteni în Bruxelles, în timpul conferinței — venit din Germania dela Tübingen unde îmi continuam studiile universitare și unde le-am și terminat în acea toamnă, — am adresat și eu ziarului *L'Indépendance Belge*, al cărui corespondent și colaborator gratuit în chestiile naționalităților din Austro-Ungaria și în cele românești în special eram de câțiva ani, două scrisori împotriva aserțiunilor lui Pázmándy, cu care mai avusesem o polemică în chestia română în ziarul *Le Matin* din Paris în Februarie 1894. Scrisorile mele au fost publicate în numerele din 2 și 6 Sept. 1897 ale ziarului belgian și cu ultima mea scrisoare ziarul a declarat că consideră închisă polemica dintre Români și Unguri.

Reproducem aici după treizeci de ani o parte din aceste scrisori care înfățișază în plină lumină europeană luptele dintre noi și Unguri, în afirmarea dreptului nostru la o viață liberă.

Dăm mai întâiu o parte din scrisoarea (prea lungă pentru a o reproduce toată) interesantă a d-lor Roman și Curtius, ca răspuns la cea pe care le-o adresase, prin *L'Indépendance Belge*, Dionisie Pázmándy și Asboth:

« ... Am vrea să relevăm — zic ligiștii din Bruxelles — un ultim punct din scrisoarea d-lor Pázmándy și Asboth. Dânșii ne reproșează nouă Românilor din România, că ne amestecăm în lucruri care nu ne privesc și că ne ocupăm de afacerile interne ale Ungariei.

« Noi cunoaștem de mult acest reproș, știm că este un cuvânt de ordine dat de Contele Appony, cuvânt de ordine din care toți apărătorii cauzei maghiare își fac argument ușor, care nu rezistă, dealtmintrelea, bunului simț. Fiecare are dreptul să spună ceea ce

gândește despre faptele și gesturile unui guvern, oricare ar fi el, și în orice țară s'ar găsi și de a protesta contra unei politici judecată ca detestabilă. Acesta este un drept de care presa din toate țările se folosește în mod larg față de suveranii și guvernele străine, și pe care nimeni nici nu se gândește măcar să-l pue la îndoială. Numai Maghiarii cutează să conteste Românilor, când aceștia încearcă să ridice un colț din voalul care acopere operațiile lor. Am putea de altfel întrebă pe d-nii Pázmándy și Asboth cu ce drept au venit ei la Bruxelles să discute chestiuni care priviau și alte țări decât a lor, și de a votă rezoluții destinate a acționa asupra altor guverne decât al lor?

« În ceea ce ne privește, noi n'avem nicidecum pretenția ridiculă de a voi să intervenim în afacerile interne ale Ungariei, ei avem dreptul și datoria de a veni în ajutorul nenorociților noștri frați de sânge de dincolo de Carpați, de cari ne leagă profunde afinități și foarte adeseori legături intime de prietenie și rudenie. Avem dreptul și datoria de a prezenta în fața forului opiniei publice europene, plângerile pe care aceștia sunt siliți să le ascundă în fundul inimii lor.

« ... *Liga Română* acuzată pe nedrept de intenții pe care nu le are, nu este decât un produs născut în mod spontan din sămânța nedreptăților maghiare. Ea n'a luat naștere, decât în urma înființării societății de maghiarizare *Emke* și are ca unic scop de a păzi elementul românesc de contagiunea maghiară, fără nici un alt gând ascuns decât acela de a păzi națiunea română de pericolul ce o amenință.

« Dimpotrivă, Ungaria maghiară este cea care nutrește un vis nebun și irealizabil, acela al unității rasei maghiare pe toată întinderea teritoriului Ungariei. *Regnum unius linguae debile et imbecile* a zis Ștefan cel Sfânt, regele Ungariei, înainte cu zece veacuri, afirmând prin aceasta caracterul poliglot și polinațional al Statului unguresc.

« Ei bine, să se înceteze cu urmărirea acestei chimere a unui Stat omogen maghiar, să se facă dreptate tuturor naționalităților, să li se dea mijloacele de a se dezvoltă liber, fiecare conform geniului specific al rasei sale, și înțelegerea astăzi așa de compromisă, va fi repede restabilită. Dacă inima nu mai simte, să se asculte cel puțin vocea rațiunii și să se abțină dela acea politică nefastă de desnaționalizare. Este singurul mijloc de a pune capăt situației care, chiar adversarii noștri o recunosc, amenință existența Ungariei ».

Replica lui Pázmándy

(« *L'Indépendance Belge* » No. 289, Vineri

27 August 1897)

Bruxelles, 25 August 1897

Domnule Director,

« Vă rog să binevoiți a-mi mai da încă odată ospitalitatea ziarului d-voastră pentru a răspunde foarte pe scurt la scrisoarea ce v'a adresat-o de curând *Liga Română*.

« În Ungaria sunt mai puțini jandarmi ca aiurea. În tot regatul nu sunt decât 7.200, pe când în Belgia, țară de cinci ori mai mică, sunt 3.000. În Ungaria revine un jandarm la 2.500 suflete. Opresiunea jandarmilor nu poate fi deci decât o legendă. Sunt actualmente șapte deputați de naționalitate română în dieta ungară. Natural că ei sunt tratați pe același picior de egalitate ca și Ungurii de rasă pură.

« Transilvania a fost reincorporată la Ungaria de împăratul Iosif al II-lea în 1785. A doua unire a fost sancționată de regele Ferdinand al V-lea (la 1848) și legea din 1867 începând cu aceste cuvinte: « Uniunea Transilvaniei fiind pronunțată în 1848 » dovedește până la evidență acest eveniment. Pentru aceia cari doresc informații mai ample în această privință, precum și în privința istoriei adevărate a Transilvaniei, recomand un istoric neutru pe A. Himly, membru al Institutului, care în istoria lui *Historie de la formation territoriale des Etats de l'Europe Centrale*, răspunde mai bine ca mine revendicărilor absurde ale d-lor iredentiști români.

« Transilvania — adecă 13 cômitate din Ungaria — are 2.100.000 de locuitori. În această cifră sunt un milion de neromâni (adecă 800.000 Unguri și 200.000 Germani). Asupra totalului populației din Ungaria României nu formează decât 12%.

« Dar ceea ce este mai amuzant din proza tânărului poet român este pasagiul unde el revendică dreptul pentru toți cetățenii streini de a se amesteca în afacerile interne ale unui Stat strein, și unde el citează ca exemplu conferința interparlamentară. Dar, Domnule, această conferință nu tratează decât chestii de relații între State. Arbitragiul internațional și pacea universală sunt dovezile ei. Urmați-ne deci, Domnule Roman, și nu vă mai amestecați în lucruri ce nu vă privesc».

D. de Pázmándy
Delegat al Ungariei

Câteva zile mai în urmă la 2 Sept. 1897 *L'Indépendance Belge* a publicat următoarea scrisoare:

Bruxelles, 30 August 1897

Domnule Director,

« Într'o scrisoare ce v'o adresează d-l de Pázmándy (v. *Indépendance Belge* din 27, Aug.) unul din delegații maghiari la ultima conferință interparlamentară din Bruxelles, în privința *chestiunii române*, autorul afirmă pentru a-și susține mai bine teza sa, contra revendicărilor Românilor, că elementul românesc în regatul Sf. Ștefan nu ar constitui decât 12% din populația totală a țării.

« Permiteți-mi vă rog, de a reaminti d-lui Pázmándy, că după statistica oficială maghiară populația civilă a Ungariei propriu zise eră, în 1890 de 15.133.000 de locuitori și că asupra acestui total 2.589.000 erau Români. Atunci, pentru orice calculator desinteresat care nu și-a uitat cu totul matematicile, acești 2.589.000 Români formează ceva peste 17% asupra, totalului populației. Astfel deci onorabilul Domn Pázmándy a înghițit dintr'o singură dată aproape 800.000 de Români.

« Și încă, chiar acest număr de Români este binișor sub realitate. În adevăr, este un fapt notoriu că statistica oficială în Ungaria tinde să mărească în mod artificial numărul Maghiarilor în detrimentul nemaghiarilor. Astfel, funcționarii cari sunt însărcinați cu recensământul populației trec aproape totdeauna în rubrica Maghiarilor pe toți acei nemaghiari, cari declară că vorbesc, pe lângă limba lor maternă, și limba maghiară. Așa se face, de pildă, că Maghiarii (în cari sunt cuprinși și cei 700.000 de Israeliți, înscriși la recensământ ca Maghiari), cari nu erau în 1880 decât 6.406.687 de suflete, au devenit deodată în 1890—7.356.000, cu alte cuvinte că ei au sporit cu aproape 15%, pe când creșterea populației la nemaghiari și în special la Slavi și la Români, la cari numărul căsătoriilor și acela al nașterilor este mult mai mare ca la Unguri, n'a fost după aceeaș statistică decât de circa 7%.

« Această tactică a Maghiarilor este foarte de înțeles. Ei doresc să ajungă cu orice preț a avea majoritatea absolută în țară, sperând că prin aceasta vor putea impune mai cu ușurință tăcere naționalităților. Și cum le este greu să întrevadă realizarea acestui vis, ei se mulțumesc pentru moment, de a constitui majoritatea fie și numai pe hârtie, pentru a se servi de aceasta la ocazie.

« În ceea ce privește Unirea Transilvaniei cu Ungaria, pe care d-l Pázmándy nu o mai crede susceptibilă de nici o discuție, fie-mi permis de a-i aminti că Dieta Transilvaniei dela 1848, care a votat pentru prima oară, unirea, nu fusese convocată pe baza egalității de drepturi a locuitorilor Transilvaniei, ci pe baza unei legi aristocratice și feudale din 1791. În virtutea acestei legi, României (cari constitue marea majoritate în Transilvania) n'aveau decât 13 reprezentanți printre cei 322 deputați din cari se compunea Dieta Ardealului. În aceste condiții, evident, uniunea a fost votată, în ciuda celor mai vii protestări ale Românilor.

«Pentru ca cetitorii *Independenței Belgiei*, la a căror imparțialitate se adresa d-l Pázmándy, să-și poată face o idee clară de chestiune, ei trebuie negreșit să cunoască acest fapt istoric, după care vor fi apoi de sigur în situație de a judeca, mai bine ca oricine, dacă Românii au sau nu dreptul și datoria de a reaminti din timp în timp, opresorilor lor, nedreptatea comisă cu privire la ei, și de a pretinde repararea ei, căci, cum spun cu drept cuvânt Mamiani și Pascal Fiore... «timpul care s'a scurs, nu poate niciodată să transforme violența în drept».

«Voiu mai adăuga două cuvinte înainte de a termina. Opera de pace căreia se consacră d-l Pázmándy și onorabilii săi colegi din parlamentul din Budapesta, este foarte nobilă și generoasă. Dar înainte de a veni să propovăduiască această pace în streinătate, în diversele conferințe interpalamentare de arbitraj, dâșii ar face o operă și mai generoasă și mai nobilă, dacă s'ar pune să lucreze în mod sincer la dâșii acasă cu scopul ca libertatea și justiția să fie măsurate cu aceeaș măsură pentru toți cetățenii Ungariei, pentru ca legile să fie în mod imparțial și deplin aplicate tuturor.

«Numai atunci pacea și armonia care lipsese d'atâta timp Ungariei, s'ar așeza definitiv printre diferitele ei popoare, a căror dragoste de patrie nu este egalată decât de profunda alipire de limba și naționalitatea lor».

Binevoii a primi, etc.

George Moroianu

A treia zi după apariția acestei scrisori a intrat în polemică și un om politic belgian al cărui nume adevărat circulă atunci printre membrii conferinței, dar pe care cei treizeci și doi de ani câți s'au scurs de-atunci, l-au șters din amintirea mea. Cu data de 1 Sept. 1897 el a adresat direcției aceluiș ziar o scrisoare iscălită cu pseudonimul *Durant dit Dupont*, care s'a publicat în numărul din 3 Sept. al ziarului *Indépendance Belge*.

Iată scrisoarea:

Domnule Director, Central University Library Cluj

«*Independența* va permite de sigur unui «independent», să-și spună și el cuvântul în privința bătăliei ce-și dau în coloanele ei Maghiarii și Românii. Independent sunt mai întâiu pentru că eu nu sunt nici Maghiar, nici Român, și că nici de aproape nici de departe n'am nici un fel de interes în joc, în cearta care desparte aceste două națiuni.

«Și mai sunt și în calitatea mea de pacifist, devotat principiilor liberalismului și dreptății, care trebuie să hotărască orice judecată adusă într'o chestiune de natura aceasta. Pe urmă nici unul din cele două câmpuri de luptă nu mă poate acuză de parțialitate în favoarea rivalului său: căci și într'o parte și în cealaltă eu am numeroși prieteni, cari regret de a-i vedea combătându-se între dâșii.

«Și deci, eu am cetit cu atât mai mare interes scrisoarea d-lui de Pázmándy în *Independența* din 27 August, că am avut norocul să ascult pe acest orator la mai multe conferințe interparlamentare, și să apreciez deopotrivă talentul și caracterul său.

«D-l George Moroianu a arătat ieri prin cifre oficiale, în ce măsură reprezentanța română în Camera Ungariei este disproporționată, în raport cu importanța numerică a locuitorilor români.

«Chestiunea este de altminterlea de ordin general. Legea electorală ungurească, care este, în Europa, *modelul complicațiunii arbitrare și antiliberale, este făcută pentru a sdrobi toate opozițiile oricare ar fi ele. Și aceasta însemnează — mi se va permite s'o spun — de a ne jucă cu sensul cuvintelor, spunând minorităților «tu ești reprezentată» când te aranjezi astfel ca să-i lași abia 5 la sută din locurile din parlament!*

«Eu prevăd răspunsul d-lui Pázmándy. Ca și d-lui Roman, ca și conferinței interparlamentare, el îmi va spune: «Durand, amicul meu, asta nu te privește; este o afacere internă a Regatului».

« El se înșală și aici. Chestiunile pe care le ridică o naționalitate oprimată, care cere dreptate, nu sunt chestiuni interne decât printr'o ficțiune diplomatică, care în curând va fi trăit. Odinioară puterea părintească — afacere de familie, afacere internă — mergea până la dreptul de viață și de moarte; azi, un părinte care numai își maltratează copiii, n'ar putea s'o aducă ca scuză spre a se sustrage vindictei publice. Tot asemenea Codul internațional votat anul trecut, chiar în Budapesta de al VII-lea congres al Păcii, proclamă nedemnitățile unui guvern, care organizează sau tolerează masacrul propriilor cetățeni, lucru ce odinioară eră legal. Dar nu este în asta decât un început. Cu progresul civilizației, va spori sentimentul de solidaritate internațională, pe care-l și proclamă adevărații pacifiști. Și ziua este aproape, când faptul de a trata nedrept pe un popor, va fi considerat ca o crimă de lez Europa, precum și acela de a-l masacră. Dealtfel, în orice caz, partidul pacifist internațional trebuie să lucreze la realizarea acestui ideal, la care e angajat prin cuvântul: *Federație Europeană* ».

Rog primiți Domnule Director, salutările obscurului d-voastră cetitor.

Durant dit Dupont

În *Indépendance* din 4 Sept. d-l Pázmándy publică o nouă scrisoare ca răspuns la a mea de mai sus. E scrisă cu aceeași superficialitate și denaturare de fapte ca și celelalte. O dăm ca un document al mentalității specifice a polemiciștilor unguri din acel timp, și de totdeauna, căci știm și azi ce argumente aduc ei când susțin revizuirea tratatelor de pace.

Ostana, 2 Septembrie 1897

Domnule Director,

« Scrisoarea d-lui Moroianu mă silește să revin încă odată asupra chestiunii române.

« E de mirat cu ce artificii caută onorații mei contradictorii să denatureze faptele și să pună în mișcare cifrele. Am spus mai înainte că elementul românesc nu constituie decât 12% din populația totală a regatului Sf. Ștefan. Mențin același procent. D-l Moroianu a omis simplamente în calculul său Croația, care are 2½ milioane locuitori. Croația făcând parte integrantă din regatul Sf. Ștefan — a cărei populație totală e de 18 milioane, cifrele mele sunt din toate punctele de vedere exacte.

« D-l Moroianu se înșală deasemenea asupra modului de recensământ în vigoare în Ungaria. Nu funcționari, ci recensori speciali aleși printre cetățeni, sunt cei cari sunt însărcinați de a culege buletinele pe care fiecare individ major (sau șeful de familie) îl umple cum vrea. Într'o rubrică e înscrisă *limba maternă* a celui recensat. Acesta răspunde liber: maghiara, româna, germana — înfine limba care vrea. Totalitatea *limbilor materne* dă cifra naționalităților. Această metodă de recensământ, aplicată pentru prima oară în Ungaria în 1870, a fost adoptată de atunci de mai multe țări, între care și de România, cece dovedește că e bună.

« D-l Moroianu binevoiește și recunoaște că Unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost legal pronunțată de Dieta Transilvană din 1848¹⁾. El convine deasemenea că alegerile pentru această dietă s'au făcut pe baza legii electorale din 1791. Atunci aceasta probează îndeajuns că această Unire n'a fost o operă premeditată nici forțată, și că ea răspunde unui sentiment aproape unanim al reprezentanței constituționale a Transilvaniei (13 *nu* contra, 309 *da*). Acolo unde d-l Moroianu greșește este unde spune că în această dietă nu erau decât 13 deputați români. Ei erau mai mulți, dar ceilalți au votat reunirea la Ungaria²⁾.

« Aceasta este o veche tactică a iredențiștilor Români, că, îndată ce unul din conaționalii lor ține cu Ungurii pentru cauza română, ei reneagă imediat, persoanei în chestiune, naționalitatea română.

¹⁾ Adevărul e că din scrisoarea mea precedentă publ. în « *Indip. Belge* » din 30 August reiese tocmai contrariul.

²⁾ Este extraordinar cum autorul denaturează textul

scrisorilor la care răspunde, ca să poată ajunge mai ușor la concluziile care îi convin. Aceasta a fost totdeauna tactica ziariștilor și publiciștilor unguri în chestiile de naționalitate.

« Din fericire agitația artificială semănată de *Liga Română* și susținută de zelul înfocat precum și de banii *patrioților* din București, este în descreștere în Ungaria. Între cele 2 ½ milioane de Români din patria mea, nu sunt 10.000 cari să-și însușiască ideile de ură și dispreț contra Ungurilor propovăduite de utopiștii unei Români Mari. (?)

« Nimeni nu caută în Ungaria să împiedece desvoltarea intelectuală și materială a Românilor, nici a le răpi limba, obiceiurile și altele. Dar ceeace nu vom permite niciodată, este ca acest vechiu pământ unguresc, Transilvania, să devină o provincie autonomă românească ¹⁾, a cărei alipire de fapt la România, nu ar fi atunci — cum toată lumea pricepe, — decât o chestie de timp ».

Sunt Domnule Director etc. etc.

D. de Pázmándy

În ziua următoare 6 Sept. « *L'Indépendance Belge* » publică o nouă scrisoare a autorului acestor pagini, prin care am căutat să pun la punct afirmările delegatului ungar. Direcția ziarului a însoțit această scrisoare de observația că cu publicarea ei, dânsa consideră închisă polemica dintre Români și Unguri pe chestia Românilor din Transilvania. Dăm mai multe pasagii din acea scrisoare.

Bruxelles, 4 Sept. 1897.

Domnule Director,

« Vă mărturisesc că mă simt cu totul jenat de a mă vedea silit să vă cer din nou ospitalitatea pentru a răspunde la ultima scrisoare a d-lui Pázmándy, publicată în « *Indépendance* » de astăzi. Trebuie însă să resping nouile afirmații ale onor. fost deputat ungar în interesul adevărului, precum și pentru respectul datorat nenumăraților cititori ai « *Indépendancei belgiene* », pe cari cu orice chip d-sa vrea să-i inducă în eroare.

« D-l Pázmándy menținând pentru a doua oară cifra sa de 12 % ca reprezentând elementul românesc din Ungaria, greșește de două ori. Întâiu pentru că chiar adăogând celor 15.133.000 pe cele 2 ½ milioane de locuitori ai Croației, Românii ar constitui din acest total 15 % iar nu numai 12 % cum afirmă d-sa. E în adevăr de mirat cum d-l Pázmándy este așa de puțin îndemânat în socoteli. Pe urmă d-l Pázmándy pare a fi uitat că Croația este o țară perfect autonomă, avându-și legile proprii, un minister aparte, și guvernându-se în propria ei limbă națională. Astfel când am vrut să arăt importanța elementului românesc din Ungaria, pentru a face să reiasă și mai mult temeinicia revendicărilor sale naționale, eu nu puteam stabili proporția sa numerică decât asupra totalului populației Ungariei propriu zise (fără nici o considerație la Croația), pentru rațiunea simplă că Dieta din Budapesta nu se întinde decât asupra acestei părți a regatului.

« În ceeace privește felul parțial în care se face recensământul populației în Ungaria, nu sunt numai naționalitățile din Ungaria care se plâng. Această constatare o fac deasemenea și streinii cari sunt în curent cu lucrurile din această țară. Nu voiui cită în acest scop, decât pe d-l Henri Gaidoz, savantul profesor dela Collège de France și dela Școala de Științe Politice din Paris, care într'un studiu asupra Românilor din Ungaria publicat în « *Revue de Paris* » (No. din 15 Mai 1894) reproșează statisticii oficiale de a majora cifrele Maghiarilor în detrimentul celorlalte naționalități. Dealtminteri proporția cu totul exagerată a sporului populației rasei dominante, care nu este în raport cu numărul nașterilor, dovedește până la evidență că această creștere nu urmează o cale naturală.

« În ceeace privește Unirea Transilvaniei cu Ungaria, d-l Pázmándy zice că faptul că dieta feudală a Ardealului din 1848 a votat unirea acestei țări cu Ungaria aproape cu unanimitate, « dovedește din destul că această unire nu eră o operă premeditată nici forțată... ».

« Din faptele istorice reiese însă tocmai contrariul. În adevăr, minoritatea maghiară, care în virtutea legii electorale dela 1791, dispunea de aproape totalitatea voturilor în dietă, a

¹⁾ Dar evenimentele întâmplare după 20 de ani dela publicarea acestei scrisori, au dovedit că eforturile Ungurilor de a acoperi adevărul s'au dovedit zadarnice, iar ceeace trebuia să se întâmple s'a întâmplat: adică libe-

rarea popoarelor oprimate de sub aspra și nedreapta lor stăpânire și deci și independența și unitatea națională a tuturor Românilor.

voit să profite de această situație privilegiată, votând Unirea cu Ungaria, mai înainte de ce Românii, cari până la 1848 n'aveau drepturi politice, să ajungă la emanciparea lor politică. Maghiarii știau foarte bine că în acel caz ei vor fi împiedecați. Iată de ce Românii din Transilvania, reînviind mereu protestările lor contra in justiției comise cu privire la ei, nu-și îndeplinesc prin aceasta decât o datorie de popor conștient de vitalitatea, de forța și de drepturile lui. Ar fi chiar nedemn ca ei să accepte fără condiții, o stare de lucruri, care a fost creiată fără ei și împotriva lor.

« Voiu termina prin aceste cuvinte ale marelui gânditor belgian Emil de Laveleye. El zice în frumoasa lui carte « Le Gouvernement dans la Démocratie », volumul al II-lea, următoarele privitor la Unguri: « Precum unanimitatea rezistenței contra arbitrarului a salvat Ungaria, tot așa unanimitatea sforțării pentru a supune celelalte rase, a expus-o și o expune încă la cele mai serioase pericole. Măsurile ce ei le iau din ce în ce mai riguroase, pentru a impune cunoașterea și întrebuintarea limbii maghiare Croaților, Slovacilor, Sârbilor, Românilor și Germanilor cari locuiesc pe teritoriul Transilvaniei, nu pot reuși să maghiarizeze aceste populații, și ele seamănă numai germeii resentimentelor celor mai periculoase pentru viitor! »

« Și cât s'a mai schimbat încă în rău starea de lucruri, de când cu călătoria în Ungaria a marelui scriitor belgian ».

Mulțumindu-vă rog primiți etc. etc.

George Moroianu

Intre timp presa europeană și mai ales presa franceză, belgiană și italiană a început a da o atenție tot mai mare situației Românilor din Transilvania.

Vom da în paginile următoare unele extrase din diferite ziare și reviste străine spre a ilustra interesul ce-l purtă Românilor subjugăți opinia publică din aceste țări, prezentând așa zicând chestia noastră națională în lumină europeană.

Ziarul lui Emil Féron « La Réforme » din Bruxelles, al cărui director politic era cunoscutul publicist și om de Stat belgian George Lorand, fost ministru în timpul războiului mondial, scria în numărul său dela 2 Iunie 1892 următoarele sub titlul: *Românii din Ungaria*.

« Se știe că Ungurii cari nu s'au dat înapoi nici chiar dela o revoluție, pentru cucerirea independenței lor, oprimă la rândul lor popoarele de rasă latină și slavă care fac parte din regatul Ungariei și constituie în realitate majoritatea locuitorilor. Astfel Românii cari sunt în număr de trei milioane au o reprezentanță derizorie și fără nici o influență posibilă asupra hotărârilor Parlamentului ungar în care Maghiarii s'au aranjat să aibă majoritatea.

« Singurele adunări unde Românii puteau avea reprezentanța la care aveau dreptul, sunt comitatele, adunări județene analoage cu consiliile noastre provinciale și care se bucurau până de curând de o autonomie destul de mare. Dar se pare că și aceasta era prea mult, căci Ungurii meditează deja de mult de a le lua cea mai mare parte din atribuții, pentru a le transfera autorităților centrale.

« Românii din Transilvania au trimis o deputațiune la împăratul pentru a protesta contra stării de opresiune în care se găsesc. Dar cum ar fi fost cam greu de a nu le recunoaște temeiul plângerilor lor, a fost mai ușor ca să fie pur și simplu trimiși la plimbare. Cancelaria împărătească le-a refuzat audiența cerută, sub pretext că solicitatorii n'ar fi avut mandat de a vorbi în numele Românilor din Ungaria.

« Atâta vreme cât ei vor rămâne izolați, cererile lor riscă foarte mult să nu fie luate în considerație; dar din ziua când ei se vor alia cu diversele ramuri slave, ei vor fi destul de puternici pentru a forța pe Unguri de a aduce mai multă dreptate în administrația lor. Sforțările tuturor oprimaților din regatul Sf. Ștefan, ar trebui să se concentreze tocmai în direcția realizării acestei alianțe ».

Importantul cotidian « L'Indépendance Belge » din Bruxelles din 4 Iunie 1892 se exprimă în acelaș mod hotărât în favoarea transilvănenilor și blamând purtarea Ungurilor. Vorbind de prezentarea *Memorandului* la Viena și de purtarea brutală a împăratului cu supușii lui Români, cărora le-a închis ușile palatului, ziarul belgian mai adaugă: că Românii « sunt tratați în paria de rasa stăpânitoare a Maghiarilor ».

« Vechile privilegii ce le aveau Românii au fost desființate, bunurile le-au fost confiscate, ziarele suprimate, ziaristii lor băgați în închisoare, iar învățătorilor și preoților lor li s'a făcut viața nu se poate mai mizerabilă. Tot ceea ce șovinismul cel mai exaltat a putut născoci în materie de vexațiuni, a fost pus în lucrare, spre a oprîmă poporul românesc, pentru a stinge în el sentimentul individualității sale și a-l face apt pentru maghiarizare ».

« La Réforme » din Bruxelles din 19 Iunie 1892, cu ocazia vandalismelor dela Turda, Șimleul Silvaniei, etc. împotriva delegaților cari se duseseră cu *Memorandul* la Viena, sub titlul « *Românii din Ungaria* » scriă următoarele: « În mai multe rânduri noi am semnalat situația inegală, apăsătoare și nenorocită a celor trei milioane de Români din Transilvania și Banat, supuși coroanei ungare. Studenții Români au protestat și noi am rezumat *Memoriul* lor. Guvernul maghiar a răspuns prin persecuții polițienești, care nu probează decât un lucru: că el își dă seama că n'are dreptate și că protestările românești sunt întemeiate.

« Când acești persecutați reclamă, autoritățile îi arestează și Ungurii se îndreaptă împotriva lor cu tot felul de violențe și de excese « cum s'a întâmplat cu membrii delegației care a dus *Memorandul* la Viena », încheie ziarul belgian.

« L'Indépendance Belge » din 17 Iunie 1892 scriă : « După cum se putea prevedea chestiunea Românilor din Transilvania, ia niște proporții îngrijorătoare în urma violențelor de care Ungurii s'au făcut culpabili față de membrii delegației (*Memorandului*) care au fost așa de rău primiți de autoritățile din Viena și Budapesta. O vie agitație domnește în România (liberă) în favoarea compatrioților supuși coroanei ungare. Un comitet s'a format în București pentru a organiza o mare manifestație de protestare în contra acestor vexațiuni. Din acest comitet fac parte cele mai distinse personalități din toate partidele politice, foști miniștri atât liberali cât și conservatori, ca d-nii Ureche, T. Ionescu, Studza, Păucescu, Grădișteanu, Stolojan, Filipescu, Aurelian, Stătescu, Blaremburg, deputați, senatori, rectorul Universității din București, academicieni, avocați, mari industriași și comercianți, precum și directorii tuturor ziarelor din București. Este limpede deci că așa pusă peste frontieră, chestiunea are să ia o turnură foarte delicată pentru guvernul unguresc.

« Dar el a voit-o ».

« La Réforme » din Bruxelles din 28 Februarie 1893 sub titlul *Naționalitățile din Ungaria* scrie : « Primim dela un Român din Ungaria informații în privința războiului crâncen pe care-l face guvernul maghiar împotriva fraților săi de rasă și împotriva Slavilor supuși Coroanei Sf. Ștefan.

« În ultimele zile două mari procese politice au fost judecate de tribunalele maghiare și ambele au fost urmate de condamnarea acuzaților. Unul dintre ei, Dr. Vasile Lucaci, unul din conducătorii partidului național român din Transilvania, a fost condamnat la un an închisoare și 1000 fiorini amendă. Celălalt, Svetozar Hurban Vajansky, un publicist slovac, care apără cu curaj interesele neamului său, a fost condamnat la un an închisoare și 500 fl. amendă.

« Aceste acte de persecuție vor avea cel puțin un rezultat excelent: ele au convins pe naționalitățile nemaghiare ale Ungariei de necesitatea de a se uni, de a-și da mâna frățeste pentru a revendica de comun acord recunoașterea drepturilor și libertății lor. Delegați ai Românilor, Croaților, Slovacilor, Sârbilor și Rutenilor s'au întrunit de curând pentru a elabora un proiect de alianță pe baza unui program comun de acțiune împotriva persecutorilor.

« Trebuie să felicităm pe Români, Croați, Slovaci și celelalte victime ale panmaghiarismului, de a fi înțeles în sfârșit că numai unirea lor va constitui puterea lor. Guvernul unguresc care a profitat cu abilitate de antagonismul dintre naționalitățile Ungariei, pentru a le impune voința, are să poată cu greu rezista eforturilor lor unite ».

În același fel scrie ziarul lui Jules Méline, « *La République Française* » (Paris) din 25 Maiu și din 30 Maiu, apărând cu căldură drepturile Românilor din Transilvania și ale celorlalte naționalități.

În vara anului 1893 s'a răspândit pretutindeni vestea că guvernul ungar va chema în sfârșit la bara justiției pe autorii *Memorandului* — ceea ce însă nu s'a întâmplat decât în Maiu 1894. Dar presa străină s'a alarmat de acest act arbitrar al guvernului din Budapesta și iată ce scriă, între altele, *l'Indépendance Belge* din 9 Iunie 1893 în această privință:

« Până aici această mișcare n'a avut un caracter revoluționar sau separatist. Promotorii mișcării au atras simplamente atenția guvernului central, asupra felului abuziv în care administrația

maghiară aplică legile și constituția. În această atitudine nu e nimic care să justifice o acuzare atât de gravă (de înaltă trădare) ca aceea care este aruncată în sarcina membrilor comitetului național român.

« Români din Transilvania văd în acest act al guvernului unguresc o tentativă de revoltă. Pentru dânsii actul acesta ascunde un gând de un machiavelism odios, dacă el ar exista în adevăr: prin care se urmărește provocarea unei nemulțumiri generale și violente, care să provoace turburări când apoi cei din Pesta ar putea spune că Români din Transilvania amenință prin revendicările lor constituția și legile țării.

« Cu toate că noi nu facem aici decât să raportăm impresiile pe care acest proces ce se pregătește le-a produs printre Români din Ungaria, nu înțelegem să adoptăm aprecierile și înșinuările la care au dat loc amenințarea cu un proces de înaltă trădare împotriva patrioților puși în fruntea mișcării naționale (române). Noi numai le semnalăm.

« Cu toate acestea atitudinea autorităților ungare nu este mai puțin în ochii noștri lipsită în mod suveran de simț politic și crudă ».

Intr'o corespondență mai lungă din Viena din 19 Iunie 1893, *Journal des Débats* anunță și el viitorul proces al *Memorandului*, pe care guvernul unguresc eră hotărât să-l deschidă. Marele ziar parizian povestește peripețiile delegației române care a mers la Viena să prezinte *Memorandul* împăratului, arătând că împăratul a închis ușile palatului delegației, pentru că altfel s'ar fi supărat rău guvernul unguresc. Imprejurarea aceasta, continuă corespondentul din Viena al lui *Journal des Débats*, n'a descurajat comitetul partidului național. Văzând el că cei din Viena și din Budapesta își făceau urechea toacă față de plângerile poporului român, s'a adresat atunci întregii opinii publice din Apus. *Memorandul* a fost tradus în franțuzește, englezește și nemțește și a fost trimis la adresa numeroaselor personalități politice din Europa, astfel că, într'un timp scurt, pretutindeni lumea a fost lămurită asupra adevăratei situații a poporului român din Ungaria.

« Și afacerea n'a rămas aici. Voiajul la Viena al Românilor a provocat în Camera deputaților din Budapesta desbateri furtunoase. Guvernul maghiar, care aveă încă în capul lui pe contele Szapáry, a sfârșit prin a cedă cererilor opoziției maghiare și a ordonat o anchetă judiciară. Ancheta a fost lungă și minuțioasă, ea a durat aproape zece luni. Infine pe la mijlocul lui Maiu s'a procedat la instrucția acuzațiilor. Cei 25 de membri ai Comitetului național au fost chemați în fața judeului instructor. Toți fără deosebire s'au prezentat la interogatoriu și au făcut declarații identice: toți recunosc de a fi participat la conferința națională din Sibiu (care a hotărât trimiterea *Memorandului* regelui la Viena) și de a fi votat prezentarea acestui *Memorand*, de a fi participat la redactarea acestui document, și în sfârșit de a fi contribuit la publicarea și răspândirea lui în streinătate. În acelaș timp preveniții au protestat contra acuzării de a fi pus la cale « o răscoală contra autorităților constituționale » ale Ungariei. Ei au declarat că Români adresându-se împăratului-rege, n'au făcut decât să uzeze de dreptul de petiționare garantat de constituție, acelaș drept de care s'au servit câteva luni mai târziu și episcopii din Ungaria, cari au supus regelui *Memorandul* lor contra programului politic-religios al cabinetului Wekerle. Iată unde a ajuns chestiunea.

« Din partea partidului național român se atribue în adevăr, acestui proces, o mare importanță pentru cauza română, căci membrii comitetului sunt hotărâți să spună tot ceea ce națiunea lor are pe inimă de douăzeci și șase de ani încoace, și ei așteaptă dela aceste desbateri un mare efect asupra opiniei publice din Europa ».

Sub titlul « Maghiari și Nemaghiari » organul lui Jules Méline *La République Française* din 22 Iunie 1893, publică sub iscălitura lui Félix Leseur, primul redactor al ziarului și apărătorul însuflețit al cauzei Românilor din Ungaria, un articol mai lung din care extragem câteva pasagii:

« Noutățile din Ungaria sunt mereu foarte supărătoare din punct de vedere umanitar. Deneșgările justiției, persecuțiile, măsurile de opresiune se înmulțesc în fiecare zi dincolo de Leita, lovind cu o asprime din ce în ce mai accentuată populațiile nemaghiare din Statul unguresc. Din această împrejurare rezultă o agitație deplorabilă pentru binele țării și antagonismul nu face decât să se desvolte între diferitele rasse cu cortegiul său fatal de uri și violențe.

« Jurnalele din Ungaria sunt pline de articole de polemică asupra drepturilor naționalităților. Presa maghiară neagă aceste drepturi, pe care le apără și proclamă organele române și slave. În urma acestor împrejurări presa europeană s'a simțit îndemnată de a se interesă de aceste desbateri,

pe care cititorii noștri le cunosc à fond, căci am vorbit adeseori de ele. Ziarele liberale de pe continent, cum eră de datoria lor, au blamat pe Unguri. Aceștia se împacă greu cu critica și se dedau la protestări sgomotoase în care furia nu este destul de bine disimulată ».

Ziarele franceze, belgiene și multe din cele italiene, iau notă pe larg de desbaterile conferinței naționale din Sibiu din 23 și 24 Iulie 1893, unde s'a proclamat încă odată solidaritatea tuturor Românilor din Ungaria și Ardeal cu autorii *Memorandului*.

Cu ocazia procesului *Replicei* (dela 1 Sept. 1893) și condamnarea lui Aurel C. Popovici la patru ani de închisoare și la 5.000 florini amendă (ceceace corespunde în banii de astăzi la aproape 500.000 lei), ziarele străine sunt unanime în a blamă justiția maghiară. Astfel *La République Française* din 31 August și 2 Sept. și *Journal des Débats* din 2 Sept. 1893 publică lungi articole de blam contra sentinței atât de severe.

La République Française din 2 Sept. laudă felul admirabil de bine documentat cu care a fost redactată *Replica* de către Aurel C. Popovici și al cărei « efect produs dincolo de hotare a fost considerabil ». Chestiunea națiunilor nemaghiare din Ungaria a fost prin această scriere definitiv pusă în fața concertului european.

« Tocmai din această cauză guvernul maghiar n'a putut să ierte d-lui Popovici. Patriotul român denunțase în mod public și cu curaj acțiunea de maghiarizare extremă a Ungurilor în Transilvania, demascând pe vinovați. El trebuia deci să suporte greutatea răsbunării și furiei maghiare. Iată de ce i s'a intentat un proces de înaltă trădare pentru că a scris *Replica* la memoriul studenților unguri. Aceasta a fost originea procesului din Cluj.

« Să urmărești un om pentru că a redactat o pagină de istorie, pentru a fi citat pe principalii publiciști din Budapesta, pentru a fi reunit documente administrative, pentru a fi adăugat la această lucrare harta etnografică a Austro-Ungariei a germanului Kiepert, toate acestea constituie deja o inichitate destul de frumoasă, dar ce să zicem despre felul în care procesul însuș a fost condus? Termenele legale dintre citație și judecare neobservate, — d-l Popovici, condus dela Predeal la Cluj între jandarmi, ca un rău făcător, — toți jurații maghiari, adică în acelaș timp judecători și părți, — din cei șase apărători aleși de acuzați, numai doi: fruntașii slovaci Paul Mudron și Miloș Stefanovici au fost tolerați de procuror, iar când ceilalți patru (Români) au protestat contra acestei violări a dreptului de apărare, au fost expulzați din sala desbaterilor. Mai departe cererea studenților români dela toate universitățile din Austro-Ungaria, de a se solidariza cu Popovici și de a fi judecați împreună cu ei respinsă — și înfine, condamnarea îngrozitoare din îndoitul punct de vedere juridic și umanitar! Să cugetăm puțin mai adânc la toate acestea și se va vedea dacă zilele trecute am mers prea departe când am vorbit de « comediile judiciare ungurești ».

« Români de dincoace și de dincolo de Carpați au fost revoltați de această strigătoare nedreptate. Și au și de ce să fie: există în toată această afacere o intenție atât de voită de provocare, încât nu putem decât să admirăm o răbdare pe care n'au avut-o în împrejurări identice nici d'alde Kossuth, nici Görgey, nici Klapka, nici Deák. Deaceea din adâncul inimii noastre trimitem condamnaților din Cluj și națiunii române pe care o reprezintă, omagiul sincerii noastre simpatii. *Condamnarea lor grăbește ceasul mântuirii neamului lor. Induioșarea cauzată de suferințele lui Silvio Pellico, n'a făcut oare pentru liberarea Italiei de Nord, mai mult decât atâtea polemici? »*

Acest proces al *Replicei* cu rezultatul lui care izbiă cu atâta brutalitate drept în față, a avut un răsunet mare și în Italia, unde ziare ca *Il Diritto* din Roma, *Gazetta Piemontese* din Turin, *Il Faro Romagnolo* din Ravenna; apoi *Il Secolo* din Milano, *Il Resto del Carlino* etc. l-au înregistrat și comentat în favoarea Românilor.

Între timp delegații Românilor, Sârbilor și Slovacilor din Ungaria s'au întrunit la Viena în Noemvrie 1893 și au hotărât încheierea unei alianțe în vederea unei acțiuni comune împotriva procedeeilor guvernului maghiar față de aceste naționalități. Ziarele franceze în special, *La République Française*, *Le Siècle* al lui Yves Guyot, *Le Journal des Débats* al lui Patinot, *La Justice* a lui Clémenceau, *L'Indépendance Belge* și *La Réforme* din Bruxelles etc., au luat notă cu simpatie de această acțiune comună a Românilor cu celelalte naționalități nemaghiare, și au încurajat-o din răputeri.

În acelaș an 1893 când s'a judecat marele proces al *Replicei* și numeroase alte procese de presă împotriva ziarelor române din Ardeal, care cu toatele s'au terminat cu osândirea la pedepse grele

a acuzațiilor martiri, opinia publică apuseană, și mai ales cea din Franța, fiind cuprinsă de un viu interes pentru cauza națională română, a căutat tot mai mult să o cunoască mai de aproape. Astfel în Iunie 1893, *Felibrigiul latin* din Montpellier, sub ale cărui auspicii fusese încoronat Alecsandri în 1878 pentru cântecul *Gintei Latine*, a invitat pe autorul acestor pagini să meargă la Montpellier, spre a ține o conferință despre luptele și aspirațiile Românilor din Transilvania. Conferința a avut loc o lună mai târziu, în Iulie, în sala cea mare a Primăriei din Montpellier, iar după conferință, la o masă frățească, acești nobili fii ai Provenței, au rostit cuvinte de iubire la adresa Românilor transilvăneni, și tot atunci unul din poeții lor favoriți, *Charles Gros*, a cetit o poezie în limba provansală, adică dialectul așa de strălucit ilustrat de genialul Mistral în al său poem nemuritor «*Mireille*». În această poezie Charles Gros face aluzie la soarta Memorandului prezentat de Dr. Rațiu împăratului și ironizează pe acesta usturător din cauza felului cum a primit pe Români, muștrându-l și zicându-i: «*Omenirea, o, împărate, care disprețuești gloria de a fi iubit, strigă răzbunare în lumea întregă . . .*».

Pentru sentimentele înduioșătoare și de adâncă dragoste pentru Români, care reies din cele trei strofe ale poeziei, le reproducem aici în traducere românească, ca o aducere aminte recunoscătoare față de memoria celui care le-a scris și a Felibrilor cari le-au aclamat, ascultându-le:

Patru milioane de Români, împărate,
La genunchi-ți au venit să-ți ceară, .
Ca să le lași limba pe care mama lor
Încă din leagăn, i-au învățat s'o vorbească.
Iar tu măreț rege, c'o înfățișare grozavă:
Ai răspuns delegaților: puteți contă pe mine, —
Și pe urmă nu peste mult, tu însuți ai dat un ordin,
Prin care toți au fost aruncați în prinsoare.
Refren: Frați din Transilvania, —

Franța vă strânge mâna.

Păstrați iubirea voastră de țară;
Latinii nu sunt decât o familie —
Prin ale cărei vine curge acelaș sânge!

Sângele roman din vinele voastre
Vă inundă fruntea din ce în ce mai aprins,
Căci voi nu vreți ca zdrobiți sub greul lanțurilor,
Să muriți de foame în negrele temniți.
Omenirea, o! împărate, care disprețuești gloria de a fi iubit
Strigă răzbunare în lumea întregă.
Libertatea dela palat la colibă,
Prețuește însutit mai mult decât coroanele și laurii!
Refren: Frați din Transilvania etc.

Vai! mândrul Român îți pretinde libertatea
În ogoare și-acasă.
Căci nimeni nu poate să-și uite de țară,
Părăsindu-și limba, și punându-și călușul în gură!
— Ascultă colo departe pasărea mării cum strigă,
Pleacă-ți urechea la trilurile privighetorii:
În cântecele lor, fiecare din ele aclamă
Dulcele graiu ce li l-a dăruit Ziditorul! ¹⁾
Refren: Frați din Transilvania, ș. a. m. d.

¹⁾ Manuscrisul acestei poezii, care mi se dăruise de autor în original și în traducerea franceză, mi l-a cerut regretatul V. A. Ureche președintele de atunci al Ligii Culturale, spre a-l depune spre păstrare în Biblioteca

Urechea din Galați, unde poate se mai găsește și astăzi. Când Ureche a publicat *Albumul de Voci Latine* un an mai târziu (1894), dânsul a inserat în Album și această poezie, fără altă indicație sau lămurire a provenienței ei, cum ar fi trebuit.

PROCESUL MEMORANDULUI

Cum spuneam mai sus, lipsa de simț politic și șovinismul orb al guvernului maghiar l-au făcut să comită una din cele mai grave erori politice de care un guvern oarecare s'a făcut vreodată vinovat, intentând acest proces al *Memorandului* dus de Români la Viena și răspândit în toată Europa. Felul cum s'a desfășurat procesul, în mijlocul unei mari însuflețiri și solidarități naționale, căci Românii transilvăneni țărani și intelectuali au alergat din toate părțile Ardealului și Banatului să întâmpine pe acuzați și să le exprime toată simpatia și dragostea lor, a dat naștere la mari manifestații naționale la toate stațiile de drum de fier pe unde au trecut acuzații, pe când în Cluj adunase la un moment dat peste douăzeci de mii de Români, ceea ce a îngrozit autoritățile maghiare, care au luat strașnice măsuri ca toți acei Români să fie depărtați din Cluj, fiindu-le teamă să nu turbure la un moment dat ordinea publică.

Procesul s'a desbătut în mijlocul unei adevărate terori din partea prezidentului Curții cu Jurați Baron Szentkereszthy și procurorului Vita Sándor, cari au făcut tot posibilul să lase pe acuzați fără apărători, aceștia neputând suferi șicanele ce li se făceau la tot momentul și amenzile la care erau condamnați, când își exercitau rolul lor de apărători, până când în cele din urmă fiind amendați din greu pentru orice intervenție mai energică a lor în proces, s'au văzut siliți să se retragă, lăsând pe acuzați fără sprijinul lor. Cu toate acestea, procesul a ținut trei săptămâni, căci a început la 7 Mai și s'a terminat la 25 Mai cu condamnarea tuturor acuzaților la pedepse grele, variind între un an și cinci ani de temniță.

Cel mai greu condamnat a fost regretatul Dr. Vasile Lucaciu, care a primit cinci ani de osândă. La ieșirea din sala desbaterilor, condamnații au fost viu aclamați de o imensă mulțime de Români cari umpleau străzile Clujului. Iar soția lui Lucaciu, când a zărit pe nobilul ei soț ieșind din sala Redutei (azi cercul militar) unde s'a desbătut procesul, i-a strigat: *Sunt mândră că pe tine te-au prețuit mai mult ca pe toți, dându-ți cinci ani de închisoare!*

Sentința s'a dat a treia zi după încheierea desbaterilor și după ce Dr. Ion Rațiu a citit cu o voce de stentor mândra și mult cuprinzătoarea lui declarație, în care arată toate ilegalitățile ce se comiseseră în cursul desbaterii acestui proces istoric și încheiând cu cuvintele întăritoare de inimi: *că existența unei națiuni nu se discută, ci se afirmă.* Declarația doctorului Rațiu am tradus-o în franțuzește și publicat-o în întregime în « Journal des Débats » ediția de dimineața (albă) din 5 Iunie 1894.

În cele două zile care au separat încheierea desbaterilor de ziua în care s'a pronunțat această aspră sentință, îmi aduc perfect aminte cum toată lumea spunea că telefonul și telegraful au funcționat în modul cel mai activ între Cluj și Budapesta, și toată lumea a avut atunci impresia că pedepsele grele au fost dictate mai mult de guvernul din Budapesta decât de Curtea cu Jurați. Emoția produsă asupra Românilor din Cluj mai întâiu, și pe urmă asupra tuturor Românilor, după ce sentința a fost cunoscută, nu se poate descrie. Ea trebuia văzută și simțită, cum am văzut-o și simțit-o eu, care mânat de dorul de a asista măcar la încheierea acestui proces celebru, dintre nația noastră și nația maghiară, am părăsit Parisul la 19 Mai mergând la Cluj, după ce făcusem împreună cu camarazii mei din comitetul Ligii: Ov. Densușianu, Dr. An. Teohari, Mih. Ianculescu, azi distinși profesori ai Universității din București, Dr. C. Nanu, medic comunal în București, Dr. Popa și C. Nicoleanu, tot ce am putut, spre a organiza un serviciu de informații cât mai complet spre a întregi în acest fel informațiile diverselor agenții telegrafice, care adeseori nu erau destul de precise.

Toată presa liberală și democratică din Europa a fost la înălțime cu ocazia acestui proces. Noi ne vom mărgini a reproduce aici câte un comentariu, mai ales din presa franceză, care a fost în marea ei majoritate larg informată, căci a vrut să fie informată și care a luat o parte vie la suferințele noastre de atunci, ceea ce au dovedit-o numeroasele articole scrise în acea împrejurare în favoarea cauzei române, cu o simpatie deosebită pentru dreptul nostru, și pentru care nu avem destule cuvinte să-i exprimăm recunoștința noastră astăzi, când ne pregătim să sărbătorim 10 ani dela Unirea Ardealului cu țară mamă. Și mai reproducem câte ceva din presa belgiană care și ea a făcut atunci servicii inapreciabile cauzei române, precum și din presa italiană — fiindu-ne imposibil să dăm aprecierile și ale altor jurnale — căci multe ziare chiar din Germania, ca « Kreuzzeitung », sau din Austria, cum

eră « Reichspost » etc. în ciuda prepotenței *Triplei Alianțe* din acea vreme, au fost silite să recunoască dreptatea cauzei române.

În ziua de 7 Mai 1894 ziarul « L'Indépendance Belge » din Bruxelles a publicat un rezumat lung pe 4 coloane al *Memorandului*, care a format obiectul procesului, informând astfel nu numai publicul belgian despre evenimentele dela Cluj — ci și numeroasele ziare străine care erau abonate la « L'Indépendance Belge » — pe atunci un mare organ internațional. Apoi ziarul a publicat zi de zi telegramele Ligii din Paris, despre mersul procesului, ceea ce au făcut și alte ziare belgiene — ca « La Réforme », « L'Etoile Belge », « Le Précurseur » din Anvers, etc.

Ziarele din Paris au fost la înălțime, dând cele mai multe din ele zilnic relații detaliate despre mersul procesului și comentându-le în mod favorabil.

Astfel a fost « Le Journal des Débats¹⁾ » care și el a publicat în ziua de 7 Mai un lung articol de fond despre procesul din Cluj și zilnic a dat relațiile telegrafice primite de Liga din Paris despre mersul procesului. « Journal des Débats » a publicat și două scrisori mai lungi ale mele trimise din Cluj cu impresiile ce le culesesem despre proces. Scrisorile sunt neiscălite.

Sentința aspră dată atunci împotriva conducătorilor Românilor din Ardeal, a fost viu comentată în articole de fond de cele mai multe ziare din Paris, din Belgia și din Italia care au fost unanime în a-și exprima simpatiile lor pentru condamnați și pentru dreapta lor cauză. Astfel au fost « Débats », al lui Patinot, « Figaro », « Le Siècle » al lui Yves Guyot, « Libre Parole », « La Justice » a lui Clemenceau, « L'Intransigeant » al lui H. Rochefort, « La République Française » a lui Méline, « L'Indépendance Belge », « La Réforme » a lui G. Lorand, « L'Eclair », etc. etc.

D-l George Clemenceau a scris cu această ocazie în ziarul său « La Justice » un articol admirabil documentat, destinat să lămurească opinia publică franceză asupra procesului *Memorandului* și asupra întregului litigiu politic și moral dintre Unguri și Români. Valoarea acestui articol din « La Justice » scris într'un stil de o vigoare caracteristică autorului lui, este nu numai în raport cu locul proeminent, pe care-l jucă la acea epocă d-l Clemenceau ca jurnalist de rasă și ca polemist care ocupă un loc unic între polemisti țării lui, dar importanța istorică a acestui articol intitulat *Luptă de rase crește* și mai mult prin rolul extraordinar și hotărîtor pentru viitorul Franței, al omenirii civilizate și al popoarelor oprite, pe care d-l Clemenceau avea să-l joace douăzeci de ani mai târziu, în cel mai mare războiu pe care l-a văzut lumea. Nu mai încapă nici o îndoială, că fără Clemenceau în capul guvernului francez războiul mondial n'ar fi fost câștigat poate niciodată, căci înalta lui înțelegere politică și prestigiul lui fără seamăn din acele clipe hotărîtoare pentru soarta lumii, a știut să impună pe genialul Mareșal Foch ca comandant suprem al armatelor aliate, și pe de altă parte grație neînfrânteii lui energii de adevărat « Tigru » cu care a condus războiul și a știut să curețe din calea lui toate elementele dubioase și ezitante, care s'ar fi mulțumit cu o pace rușinoasă, el a dat războiului îndrumarea care avea să asigure izbânda.

Deci ca o podoabă a acestor pagini și ca un omagiu pentru marea personalitate politică care l-a scris, dăm aici în întregime articolul de care vorbim.

LUPTA DE RASE

« Se judecă în momentul acesta la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cel mai înalt grad și pe supușii împăratului Francisc Iosif și pe toți oamenii cari doresc o mai bună repartitie a justiției între popoare.

¹⁾ Cum procesul *Memorandului* s'a tot amânat, mai întâiu eră vorba ca el să se desbată în primăvara anului 1893, apoi în toamna aceluiaș an, noi ligiștii am căutat să asigurăm din vreme interesul presei străine, și al celei franceze în special pentru acest proces. În consecință ne-am adresat la unele ziare mai importante din Paris, rugându-le să primească și direct dela noi unele informații cu privire la acest proces, care trebuia să devie un eveniment politic european. Păstrez încă printre hârtiile mele o scrisoare a secretarului de redacție de atunci al ziarului *Débats*, prin care mă anunță că directorul din acea vreme, regretatul Georges Patinot, mă autoriză

să trimit pe seama ziarului unele informații și corespondențe despre proces. Iată scrisoarea în chestiune:

Journal des Débats. Paris, 10 Aug. 1893.

Domnul meu,

Am împărtășit d-lui George Patinot oferta Domniei Voastre de a ne ține în curent cu procesul Românilor din Transilvania. Dânsul mă însărcinează să Vă mulțumesc și să Vă spun că va fi fericit să însereze câteva corespondențe asupra acestei interesante chestiuni. Vă rog să credeți, Domnul meu, în sentimentele mele cele mai distinse.

V-te R. de Caix.

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

« Toată lumea știe că Austria, în calitatea ei de « expresie geografică » este prada naționalităților. Nu sunt pretutindeni decât conflicte și lupte. Vă puteți închipui plictiseala unui monarh ai cărui supuși vorbesc șaptesprezece limbi ! Când ne aruncăm ochii pe o hartă colorată după locul pe care-l ocupă fiecare rasă, cu ideea de a atribui fiecăreia partea ce i se cuvine, încurcătura crește în prezența nenumăratelor enclave risipite ca din întâmplare. Ungaria, pentru a nu o cită decât pe ea, este presărată cu grupuri germanice: ba întâlnim acolo nucleuri de populație cehă destul de importante. Nimeni n'a propus niciodată după cât știu de a constitui aceste enclave în stare de provincii separate.

« Cu totul altminteri se prezintă *Românii din Ungaria și Transilvania*, cari în număr de trei și jumătate milioane, luptă deja de vreme îndelungată pentru a obține autonomia, în privința căreia au desigur drept. Este interesantă istoria lor.

« La 15 Mai 1848, Românii din Ungaria, din Transilvania și din Bucovina, întruniți într'o imensă adunare în număr de peste 40.000 pe Câmpul Libertății de lângă Blaj, adoptară în unanimitate o rezoluție, prin care pretindeau « o administrație națională autonomă, atât din punct de vedere politic cât și bisericesc » și conchideau la o Constituție bazată pe principiul federațiunii. O asemenea Constituție eră reclamată și de populațiile croate, sârbe și slovace.

« Maghiarii nu secundară deloc revendicările atât de legitime ale raselor vecine lor. Ei pretindeau să păstreze Transilvania înglobată în Statul ungar, impunând Românilor opresiunea, de care suferiau și ei cu atâta nerăbdare, din partea Germanilor. Ei proclamară detronarea Casei de Austria, și departe de a solidariza cauza lor cu aceea a celorlalte naționalități, cerură prin proclamația dată de Ministerul Bathiányi: « Supremația elementului maghiar așa cum Ungaria o câștigase înainte cu o mie de ani cu armele în mână ». Asta însemnă proclamarea suveranității forței împotriva căreia se revoltaseră ei.

« Se știe că ostilitatea Banului Croației Jellachich, nu a contribuit puțin la înfrângerea lui Kossuth și a lui Görgey.

« Revoluția ungurească înfrântă, Francisc Iosif a trebuit să recunoască autonomia Transilvaniei.

« Dar după 1866 pactul care a consacrat dualismul austro-ungar a încorporat Transilvania la Ungaria și a dat pradă hegemoniei maghiare naționalitățile nemaghiare.

« Românii, întruniți din nou la Blaj, au protestat contra acestui pact, încheiat împotriva voinței lor. Cu toate astea noul regim acordă importante satisfacții sentimentului național al populațiilor române.

Trei legi fundamentale garantau:

1. Autonomia bisericii române;
2. Învățământul național în limba română;
3. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială cu aceleași drepturi ca limba maghiară.

« Dar, toate aceste prerogative sunt azi nimicite. Școlile maghiare singure sunt întreținute din fondurile Statului. Școlile românești sunt întreținute din contribuțiile particulare ale Românilor și învățământul trebuie să se facă (în mare parte) în limba maghiară. Infine pretutindeni justiția este administrată în limba maghiară. Legea este deci în mod scandalos violată.

« Dar asta încă nu e tot. Prin dispoziții arbitrare, introduse în legea electorală, s'a ajuns până acolo încât Românii sunt lipsiți de orice drepturi politice. Censul electoral este de zece ori mai mare pentru Românii din Transilvania, ca în restul Ungariei. Circumscripțiile electorale au fost astfel formate, că țăranul român trebuie să facă un drum de o zi întreagă pentru ca să-și exerciteze dreptul de cetățean. Românii cari, din 417 deputați câți numără camera ungară, ar avea proporțional dreptul la 75 de deputați, n'au nici unul. Libertatea presei este absolut iluzorie. Într'un singur an, au fost intentate nouăsprezece procese de presă ziarului « Tribuna », ziar român, care apare la Sibiu. Trei din redactorii ziarului s'au văzut condamnați la un total de opt ani de închisoare. Va conveni fiecare că tabloul este destul de întunecos.

« În 1892, Românii din Transilvania se întruniră în conferință națională alegând douăzeci și cinci ¹⁾ dintre ei pentru a redacta un memorandum, care să cuprindă doleanțele lor. Acest memorandum

¹⁾ Aici e vorba de comitetul executiv de 25 de membri al partidului național român.

a fost tradus și publicat în mai multe limbi. O delegație însărcinată de a-l prezintă împăratului, a văzut cum i s'au închis porțile palatului, sub presiunea Ministerului ungar. Cei 25 de membri ai comitetului-delegat autori ai *Memorandului*, sunt trași azi în fața juriului maghiar, pentru crimă de înaltă trădare. Li se impută că anumite expresii din *Memorand* implică gânduri ascunse iredentiste. Acest proces este în adevăr o rușine pentru libera națiune maghiară. Doctorul Rațiu și amicii lui pot să fie condamnați, *opinia publică europeană i-a achitat însă dinainte*.

« Ce profit poate aștepta Statul ungar dela o așa de revoltătoare persecuție? Ce sentimente vor duce cu ei acasă cei 15.000 de țărani Români, cari au alergat din toate părțile țării la Cluj, pentru a aclamă pe acuzați? Cum va putea cineva să-i împiedice a-și întoarce privirile către București? »

« Ungurii s'ar onora pe ei înșiși, renunțând a impune o opresiune de care ei înșiși au suferit atât de îndelung, unei rase care de secole și-a afirmat atât de bine vitalitatea. »

« Ascultați ce spun Români: « Sunt șaptesprezece veacuri de când suntem depărtați de Roma, mama nemuritoare a neamului nostru. Noi am rezistat în ciuda acestor șaptesprezece veacuri. Cu toate că hoardele Goților, Gepizilor, Avarilor, Hunilor, Tătarilor, Turcilor și atâtor altor barbari au invadat țara noastră cu sabia și focul în mână, totuș ne-am putut păstră limba dulce și sonoră a strămoșilor noștri, în ciuda crudelor încercări la care am fost supuși în decursul celor șaptesprezece veacuri. Și astăzi, când în ciuda tuturor dezastrelor din trecutul nostru dureros, vedem că înmugurește salvarea noastră, nobila și liberala națiune maghiară e pe cale de a ne încătușa din nou în lanțuri, încercând deaci înainte de a ne extermină ca națiune ». »

« Nu există decât un singur răspuns care se cuvine să fie dat acestei acuzați directe bazate pe fapte ce nu pot să fie negate. Maghiarii, tari pe libertatea lor, trebuie să recunoască celorlalte neamuri (conlocuitoare) acelaș drept la viață, pe care ei l-au revendicat în mod atât de hotărît pentru ei înșiși, și pe care l-au apărat atât de curajos în contra Austriei. »

« Români au pentru ei, dreptul. Nu-i vorba, acesta e un ce modest, dar Ungurii au știut să facă din el un lucru mare. Deci istoria acestora să le fie de învățătură. »

« Independența naționalității maghiare va fi mai bine garantată prin pacea și libertatea celorlalte neamuri vecine, decât prin oprimarea violentă cu consecințele ei inevitabile: războiul totdeauna hazardat. Chiar în interesul Ungariei, trebuie să dorim libertatea pentru Români din Transilvania ». »

Paris, 12 Maiu 1894.

G. Clemenceau

Continuăm cu reproducerea din presa franceză a comentariilor relative la procesul memorandului. « La Libre Parole » din 8 Maiu 1894 scrie între altele: « Tirania maghiară a voit să târască un popor întreg în fața justiției. Români au înțeles aceasta și răspunsul l-a dat poporul lor întreg. »

« Mulțumită acestei strălucite ardori, mulțumită neînfrânteii lor tenacități, ei vor salvă încă odată naționalitatea, limba și tradițiile lor, ca în grelele timpuri ale opresiunii turcești, ca în timpurile depărtate ale invaziunii Hunilor ». »

Acelaș ziar în numărul său din 7 Maiu încheie un articol al său în chestia procesului cu următoarele cuvinte: « Presa independentă se ocupă dejă de soarta acestei naționalități pe care se căsnesc acum s'o asasineze. »

« Români rezistă ca și Boemia, ca Polonia, ca Irlanda, ca Lorena și Europa începe a găsi soarta lor demnă de destulă simpatie, pentru ca să urmărească cu interes această luptă, care este cu siguranță una din cele mai eroice din istorie ». »

« Le Figaro » din 9 Maiu încheie articolul său despre începutul procesului Memorandului scriind: « Guvernul din Pesta se face forte de a menține ordinea: este posibil: dar el își strică grozav, căci dovedește întregii Europe că liberalismul de care face atâta caz în relațiile lui cu Austria, nu contează pentru dânsul, când e vorba de naționalitățile oprimate de elementul maghiar. Nimeni în Ungaria nu ignorează simpatia ce o avem în Franța pentru patria ungară, și să sperăm că se va înțelege la Budapesta, că nu ar trebui să descurajeze simpatiile prin procese de natura acestuia! Orice om iubitor de libertate dorește din inimă achitarea doctorului Rațiu și a celor douăzeci și trei de « complici » ai lui ». »

Le Siècle din 9 Maiu în articolul său — iscălit de G. Garreau — « Români din Transilvania » vorbește de cuprinsul memorandului și de violențele ce a întâmpinat delegația care l-a dus la Viena la întoarcerea ei în Ardeal. Apoi încheie astfel:

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

« Acestea sunt plângerile și dorințele fixate în Memorand, în care guvernul din Budapesta a voit numai decât să vadă un act inadmisibil de rebeliune în contra legilor țării. Verdictul care se va pronunța în curând la Cluj, nu poate avea decât un singur efect, acela de a dovedi Românilor că singura cale deschisă pentru ei de aci înainte pentru a-și câștiga drepturile, este calea revoluționară. Foarte imprudent deci guvernul, ale cărui nedreptăți îndrumează pe cei interesați la asemenea concluzii ».

La Gazette de France din 9 Maiu își încheie astfel articolul despre proces:

« Procesele politice au fost totdeauna vătămătoare guvernelor care le-au intentat. Dreptul Românilor în această împrejurare este atât de evident, că toate simpatiile se îndreaptă către acuzați, cari de altminterlea n'au părăsit niciodată terenul legal.

« Dacă ei vor fi achitați, va fi pentru guvernul din Budapesta o înfrângere, dacă vor fi condamnați, o rușine. Iar mișcarea Românilor nu va încetă ».

Marele ziar *Le Temps* din 10 Maiu, într'un articol de fond despre *Românii din Ungaria*, vorbind de fondul procesului *Memorandului* spune ca încheiere:

« Intreg comitetul Național Român — douăzeci și cinci de persoane, este adus în fața juriului din Cluj. Această instituție eminentă populară și liberală ar fi potrivită să nu neliniștească în privința soartei acuzaților, dacă din nenorocire autoritățile nu și-ar fi făcut un scop din a-i falsifica resorturile și de a-i micșora garanțiile, pe care legea le acordă acuzaților. E destul să cetim declarațiile miniștrilor unguri ca răspuns la interpelările ce li s'au adresat în parlament (în privința procesului *Memorandului*), pentru a ne da seama de pasiunea cu care șovinismul maghiar privește această afacere.

Se poate crede că șovinismul românesc, la rândul lui nu va întârziă și că întâlnirea acestor două sentimente contrare, dar egale, ar putea foarte bine să dea naștere la o tensiune destul de serioasă în raporturile Ungariei, nu numai cu cele trei milioane de supuși ai ei români, ci chiar cu cele cinci milioane de Români din regat și cu guvernul lor ».

Intre interpelările din Camera Ungariei de care vorbește *Le Temps*, este una adresată primului Ministru Wekerle în privința așa zisului pericol ce-l prezintă pentru siguranța publică procesul *memorandului* din Cluj și în privința faptului că din Cluj s'ar fi trimis ziarelor străine telegrame ofensatoare pentru națiunea maghiară. Primul Ministru a răspuns acestei interpelări spunând că *depeșile care ar putea ofensa demnitatea ungarilor sunt suprimate și că se poartă de grijă ca presa străină să fie informată conform adevărului și să fie prevenită de caracterul tendențios al dărilor de seamă ale anumitor agitatori.*

Journal des Débats care vorbește de aceste interpelări subliniază acest răspuns straniu al Primului Ministru Wekerle, scriind următoarele relativ la declarația lui, prin care spune că toate depeșile ce ar ofensa demnitatea Ungurilor vor fi suprimate:

Subliniem acest pasagiu din discursul d-lui Wekerle pentru a face să reiasă cât este de incorect procedeul guvernului unguresc. De altminterlea noi fuseserăm înștiințați dintr'un izvor demn de încredere că autoritățile maghiare suprimaseră pur și simplu telegramele ce nu le plăceau.

Se vede de aci cu ce greutate aveam de luptat propaganda română din Franța pentru a lumina opinia publică a apusului în privința situației reale din Transilvania. Ea avea în fața ei serviciul diplomatic și consular al marelui împăraț Austro-Ungare, care dispunea și de mijloace materiale imense pentru a ascunde adevărata situație a naționalităților și a Românilor ardeleni în special. Dar în marea publicistică franceză-belgiană, italiană, etc., s'au găsit și destui bărbați de Stat, scriitori și jurnaliști de bună credință și de o nobilă desinteresare, cari au ținut de datoria lor să informeze loial și drept opinia publică europeană de adevăratele stări de lucruri din Ardealul nostru.

Ziarul parisian *L'Europe* din 11 Maiu 1894 scria între altele cu privire la procesul din Cluj următoarele:

« Nu vom încheia acest buletin fără a trimite vitezelor populației române din Transilvania, care luptă cu atâta curaj contra opresorilor neamului lor, precum și cu ocazia procesului din Cluj asigurarea admirației noastre și a profundei noastre simpatii. Noi am apărat neîncetat cauza lor în *Europa* și noi sperăm ca și dânșii că glasul dreptății și al liberării lor va suna în curând și pentru ei ».

« Oamenii de inimă, spiritele liberale din toate țările vor urmări cu un viu interes aceste pasionante debateri, care vor sfârși prin a arăta Franței prea adeseori înșelată de falsele simpatii ungurești, o situație pe care Europa noastră n'a încetat de a o semnală de mai mulți ani, căci nu ne este indiferent de a o cunoaște și de a ține socoteală de ea pentru orientarea utilă a prietenilor noastre ».

L'Intransigeant din 13 Maiu publică un articol de o rară energie împotriva procesului dela Cluj pe care-l condamnă din toate puterile exprimând Românilor toată simpatia lui. Articolul este iscălit de vestitul polemist Henri Rochefort.

Henri Gaidoz învățatul profesor dela Collège de France și dela Școala de Științe Politice din Paris, într'un articol mai lung despre Români din Ungaria publicat în *Revue de Paris*, al cărei director eră academicianul și marele profesor Ernest Lavisse, expune istoria sbuciumată a neamului nostru în decursul secolilor, susținând cu toată convingerea și simpatia dreptatea revendicărilor noastre politice și naționale.

Ajungând la ducerea Memorandului la Viena, cu toate cele ce s'au întâmplat în Transilvania după acest eveniment, până ce guvernul unguresc a hotărît să facă acest proces, H. Gaidoz continuă astfel:

« ... După oarecare ezitări și sub presiunea șoviniștilor maghiari, guvernul unguresc s'a hotărît în sfârșit la un proces, al cărui act de acuzare îl caracteriză ca pe un proces de înaltă trădare, deoarece maghiarismul a ajuns la un așa grad de intoleranță, încât discuția pe calea presei a chestiunilor de drept constituțional și public precum și a celor istorice, devine un delict și o crimă ».

Acest studiu despre Români din Ardeal l-a scris Gaidoz la cererea expresă a lui Lavisse, care dela Ianuarie 1894 luase direcția acestei reviste, care apărea acum într'o nouă serie, după ce prima serie își sistase apariția înainte cu vreo 40 de ani. Gaidoz care mi-a fost profesor îmi spunea că Lavisse alesese acest subiect tocmai pentru că prin desvoltarea și importanța ce o luase chestia Românilor ardeleni, prezentă atunci un viu interes pentru Europa apuseană. Studiul lui Gaidoz a apărut tot în acel an într'o traducere a mea în limba română și publicată într'o ediție a Ligii Culturale din București.

Articolul lui Gaidoz a făcut o mare impresie în lumea politică din Ungaria și mai ales în cercurile aristocratice maghiare, cari știau marea influență pe care o avea *Revue de Paris* în lumea intelectuală și cea aristocratică a Franței. Deaceea soția unui nobil ungar, Contesa de Almássy, a răspuns la articolul regretatului Gaidoz printr'un scurt articol extrem de subiectiv, de violent și de superficial, scris într'un ton nervos și plin de ură la adresa Românilor. Acest răspuns s'a publicat în *Revue de Paris* în numărul din August acelaș an 1894, și la el profesorul Gaidoz n'a mai răspuns, căci ar fi însemnat, spunea el, să polemizez cu o femeie « care n'a pus în articolul ei decât șovinism împotriva Românilor, și o vădită nemulțumire împotriva autorului articolului, care le luase apărarea ».

Procesul *Memorandului* turburase toate conștiințele prin monstruoșitatea lui, și așa se explică elanul cu care se discută chestia ardeleană în cele mai serioase ziare și reviste din apus. Chiar prieteni cunoscuți ai Ungurilor, cari simpatizau cu ei și îi admirau de când cu luptele lor împotriva Austriei pentru independența Ungariei, cum eră Madame Juliette Adam, directoarea revistei *La Nouvelle Revue* nu s'au putut abține și au biciuit fără rezerve șovinismul maghiar, atât de cu prisosință dovedit cu ocazia acestui proces.

Am publicat până aici numai un mic procent din toate comentariile ce s'au scris asupra acestui proces celebru, în presa franceză și belgiană, comentarii care au contribuit în așa mare măsură la popularizarea cauzei Românilor ardeleni în Occidentul îndepărtat, contribuind la cunoașterea ei temeinică de acele cercuri, care aveau să hotărască după un sfert de secol pentru totdeauna soarta viitoare a popoarelor oprimate, în urma marelui rășboiu.

Tot în timpul debaterilor procesului dela Cluj, intelectualitatea franceză și mai ales tinerimea universitară, au dat o nouă dovadă de simpatie Românilor transilvăneni prin organizarea în ziua de 11 Maiu a unui meeting la Sorbona din Paris, ținut cu aprobarea autorităților universitare acordată nouă Românilor, cari l-am inițiat, de distinsul rector de pe atunci al Universității,

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

Octav Gréard. Acest meeting la care au participat un mare număr de intelectuali și studenți reprezentând toate națiunile, a fost prezidat de Ernest Lavisse profesor, la Sorbona și membru al Academiei franceze, care a ținut cu acea ocazie o cuvântare caldă și demnă, prin care susținea îndreptățirea revendicărilor naționale ale Românilor din Monarhia Austro-Ungară. Al doilea orator al meetingului a fost regretatul Emile Picot, profesor de limba română la Școala de limbi orientale din Paris, membru de onoare al Academiei Române și membru al Institutului Franței. Picot a făcut o conferință cuprinzătoare despre poporul românesc și-mi aduc aminte ce profundă impresie a făcut în marea mulțime de asistenți momentul când Picot vorbind de numărul Românilor în diferitele provincii ale vechei Dacii, a indicat cifra de trei milioane pentru Românii din Ardeal, Banat și Ungaria, cu observația că în acest număr sunt cuprinși și numeroși condamnați politici români cari umpleau temnițele din Vác, Szegedin și Cluj.

După darea sentinții în proces, Ernest Lavisse a trimis Memorandiștilor condamnați următoarele cuvinte profetice, care prin înalta concepție morală pe care ele o exprimă, merită să fie înscrise în inima recunoscătoare a tuturor Românilor:

Paris, 31 Maiu 1894

Românilor, cari pentru a fi revendicat în mod legal dreptul naționalității române, au fost acuzați pe nedrept și pe nedrept condamnați, le trimit omagiul admirației mele respectuoase, al profunde mele simpatii și urările mele călduroase pentru revanșa justiției și a dreptului atât de brutal ofensate în persoanele lor. Această revanșă sper că va fi apropiată, știu că va veni cu siguranță. Trăiască România.

Ernest Lavisse

Marele istoric Alfred Rambaud a scris cu ocazia procesului cuvinte întremătoare relative la proces (adresate lui V. A. Ureche și destinate faimosului *Album de Voci Latine* din care reproducem o parte).

« Poate se găsesc printre miniștrii unguri cari au ordonat procesul din Cluj, oameni cari au fost și ei acuzați pe vremuri de les-Majestate. Poate se găsesc printre dâșii cari au fost aduși în fața Tribunalelelor și cari au fost condamnați, iar ai căror părinți și-au salvat libertatea și viața căutându-și un azil în alte țări. Aceia mai bine decât oricine trebuie să-și dea seama că asemenea acuze nu veștejesc și că asemenea condamnări nu condamnă.

« Dreptul Românilor din Transilvania este tot așa de respectabil ca și acela al Ungurilor. Pentru acest drept Români au suferit odinioară, și primesc să sufere și azi. Sacrificiile lor vor obține aceeaș recompensă ca și sacrificiile Ungurilor. Intre ei și voi (Românii), este această diferență, că voi nu prezentați pretențiile voastre în vârful baionetelor. Cererea pe care ați adresat-o suveranului vostru, este întemeiată din punct de vedere juridic, moderată și respectuoasă în formă. A urmări acest apel la inima suveranului ca un act de les-Majestate este unul din cele mai îndrăsnețe paradoxice, care a uimit vreodată istoria...

« Aceia cari au fost condamnați la Cluj, vor fi achitați pretutindeni aiurea, în lumea întreagă, și glorificați de conștiința universală. Chiar prin suferința lor ei au ridicat o chestiune, care nu peste multă vreme va primi o soluție. Ei se pot consolă de încercările la care sunt supuși, deoarece ele avansează ora mântuirii lor. Temnița lor va deveni cea mai răsunătoare tribună ».

Un Felibru din Montpellier, Aug. Cavalier, scrie în *Voci Latine* cu data de 13 Maiu 1894 cele ce urmează:

« ...Locuitori fericiți ai unei țări libere, noi concepem foarte greu în Franța eroismul luptelor voastre zilnice, dar când o atingere din cele mai crude la drepturile rasei, lovește departe de noi pe unii din cei mai buni frați ai noștri, noi toți resimțim contralovitura, și încă îndoit *Felibrii* născuți sub soarele limpede al Franței de sud, căreia se pare că i s'a încredințat depozitul tradiției latine în patria noastră.

« Trimitem deci cu o glorioasă mândrie și cu o simpatie emoționată tributul omagiilor și respectuoasei noastre adeziuni celor douăzeci și cinci de membri ai comitetului Național Român, al căror martiriu se pregătește.

« Orice s'ar întâmplă, un singur strigăt va răsună din toate colțurile pământului latin, un strigăt de blestem contra opresorului victorios și de admirație și glorie pentru cei învinși, un strigăt latin: *Gloria Victis!* ».

Președintele Felibrigiului latin din Montpellier A. Roque-Ferrier scrie:

« Salutăm cu un glorios respect lupta pe care Doctorul Lucaciu și amicii săi o duc împotriva unor pretenții intolerabile.

« Ei vor ieși din această luptă de trei ori sfințiți: prin aureola martirului, a patriotismului și a credinței ».

Fostul meu profesor și profesorul atâtor Români cari au trecut prin Școala de Științe Politice din Paris, Anatole Leroy-Beaulieu scria d-lui Ionel Grădișteanu, cunoscutul naționalist, următoarele dela Villa Virauflay lângă Paris, cu data de 19 Maiu 1894:

« Aveți dreptate să mă numărați printre amicii Românilor. Puternica voastră rasă română, sora noastră depărtată, mi-a inspirat totdeauna un viu interes. Sunt fericit de a avea totdeauna ca elevi — la cursul meu dela Școala de Științe Politice, compatrioți d'ai dumitale. Ei pot să mărturisească că eu totdeauna am semnalat pe Români ca trebuind să fie unul din factorii principali ai civilizației în Orient.

« Chiar în anul acesta, înainte de începerea tristului proces din Cluj, eu am atras atenția elevilor mei de toate naționalitățile, asupra crudei situații ce s'a făcut Românilor din Ungaria.

« Eu consider ca o datorie de a nu lăsa să se ignoreze în Occident aceste triste abuzuri ale forței.

« Sunt dintre aceia cari s'au bucurat împreună cu Ungurii, de victoria lor împotriva centralismului Austro-German. Imi este deci cu atât mai greu de a le iertă puțina lor generozitate față de celelalte naționalități de sub coroana Sf. Ștefan. Sunt convins că ei au apucat un drum greșit, că mai curând sau mai târziu Maghiarii vor ispăși politica lor opresivă față de niște popoare, care orice s'ar zice valorează cel puțin atâta cât descendenții tovarășilor lui Arpad.

« Ar trebui să desperăm de civilizație, dacă o astfel de politică ar trebui să iasă învingătoare. Din fericire popoarele au viața lungă și tare.

« Europa și Orientul Europei în particular, nu-și vor fi găsit o bază de așezare stabilă, decât atunci când națiuni și guverne vor fi învățat să respecte drepturile tuturor raselor, tuturor religiunilor și tuturor naționalităților, care vor formă într'o zi marea familie europeană ».

Acelaș profesor al meu, academicianul Anatole Leroy-Beaulieu, oferind la începutul lui Iunie 1894 o serbare câmpenească în splendidul parc al vilei sale dela Virauflay, de lângă Paris, prietenilor și cunoscuților, a invitat la serbare, cum făcea de obicei, și un mare număr de studenți dela Școala de Științe Politice, reprezentând toate națiunile din Școală, între care și pe mine. Erau adunați acolo sub umbra uriașilor platani și a teilor bătrâni în floare, o mulțime de personalități marcante: profesori, oameni politici, academicieni, diplomați etc., ca Al. Ribot, Gaston Boissier, Albert Sorel, Albert Vandal, frații Paul și Anatole Leroy-Beaulieu, Fr. Coppée, Lavissee, Paul și Em. Dechanel, Picot, Alfr. Rambaud, Em. Lévassieur, Arnauné, V. Funck-Brentano, marele profesor de drept internațional Renault și foarte mulți alții. La un moment dat Anatole Leroy-Beaulieu cu o mulțime din oaspeți, au înconjurat pe « transilvănean » cerându-i detalii despre procesul Memorandului al cărui ecou plin de simpatie pentru noi Români eră încă viu în memoria tuturor. Cu inima recunoscătoare, plină de emoție și de o legitimă mândrie națională, le-am povestit despre ținuta demnă și hotărâtă a acuzaților în fața justiției maghiare, despre solidaritatea și însuflețirea măreață a țărănimii noastre ardelenice, care a făcut zid de apărare și de solidaritate în jurul Doctorului Rațiu, Coroianu, Comșa, Mihali, Lucaciu și soților lor, despre încurajarea frățească și plină de simpatie a fraților din țara veche, cari în numeroase meetinguri ținute în toate unghiurile țării, și-au arătat dragostea și iubirea lor de frați buni față de noi în acele momente înfrigurate, precum și despre ținuta mândră și înălțătoare a tinerimii noastre universitare de atunci, care și-a făcut cu prisosință datoria, organizând și însuflețind satele pentru ideea națională și îndrumând țărăimea noastră, care curgea în valuri spre Golgota neamului nostru.

Continuăm cu reproducerea autografelor la adresa memorandiștilor:

« Sunt din toată inima (scria în românește Emile Picot în *Voci Latine*) cu Români din Transilvania în lupta lor pentru dreptate și viață ».

D-l M. Moussillac dela *Chateau du Luc* (Gironde) trimetea, la 26 Maiu 1894, lui V. A. Ureche următoarea scrisoare publicată în *Voci Latine*:

« Evenimentele din Transilvania și Banat au avut un astfel de răsunet, că ecoul lor a venit până în colțul pașnic de țară unde trăesc retras.

« După ce a ridicat reprobarea lumii civilizate, refuzând supușilor săi români, acelaș drept de viață, pe care Maghiarii l-au proclamat atât de energic în revendicările lor contra Austriei, guvernul unguresc s'a dezonorat făcând să se condamne oameni nevinovați.

« Din fericire pentru ea, România are credința religioasă și patriotismul. Aceste două forțe unite sunt irezistibile și vor asigura într'o zi triumful fraților voștri din Transilvania. Un popor care a manifestat totdeauna o așa de mare vitalitate, un popor care-și apără rassa cu atâta curaj, care se sbate în aceleași suferințe ca Alsacia și Lorena noastră, care inspiră aceleași simpatii, și care găsește martiri pentru a-i susține drepturile, un astfel de popor nu se poate lăsa nici să fie absorbit, nici să moară.

« Deaceea salut cu admirație pe curagiosul comitet din Sibiu și mă închin cu un tandru respect în fața nobililor condamnați, al căror martiriu va înviora sfânta cauză a patriei române ».

Profesorul de drept dela Universitatea din Bruxelles, E. Van Den Rest, scria la 27 Maiu Președintelui Ligii Culturale, care luase inițiativa publicării albumului de « Voci latine », următoarele:

« Vă rog să mă înscrieți printre aceia cari își ridică vocea în favoarea Românilor din Transilvania, pe cari o politică strâmtă și egoistă, amenință să-i atingă în drepturile lor cele mai sfinte. Este imposibil ca nația maghiară să mai rămână multă vreme surdă în fața unor juste revendicări, și ca ea să mai reziste presiunii pe care Europa nu va întârziă a o exercita asupra-i ».

Scriitorul și filologul James Darmestetter dela *Revue de Paris* și *Journal des Débats*, sub titlul « Români și Ungurii » a scris la 2 Iunie (Vezi Alb. de Voci latine) următoarele:

« Ungaria a uitat ea oare așa de repede lupta ei cu arma în mână pentru drepturile omului și ale cetățeanului, și martiriul ei din 1849? Va uita ea că un popor care a suferit atât pentru drepturile lui, este ținut mai mult decât oricare altul să respecte drepturile altora?

« Va trebui oare mereu să vedem în oprimatul de ieri pe opresorul de a doua zi? Când oare popoarele creștine își vor reaminti ele în sfârșit toate cuvântul Domnului: *Tu nu vei asupri pe streinul care trăește în mijlocul tău, căci tu îți vei reaminti*, Israele, că și tu ai fost oprimat în Egipt ».

Niciodată nu s'a scris așa demult și așa de bine în Franța despre Români și în special despre cei din Transilvania, cum s'a scris între anii 1890 și 1895 și mai ales pe timpul procesului *Memorandului*, care a turburat toate conștiințele. Aproape toată presa de limbă franceză a îmbrățișat atunci cu însuflețire și cu o deosebită înțelegere, cauza dreaptă a Românilor din Ardeal. Deaceea e și natural ca noi Români, și în special noi cei din Transilvania, să ne simțim, mai ales de vreo patruzeci de ani încoace, într'o caldă comuniune sufletească cu sora noastră mai mare Franța, ai cărei intelectuali, oameni politici și a cărei presă cu simpatie și adâncă înțelegere pentru situația europeană de atunci și-a plecat urechea la durerile noastre, îmbărbătându-ne și susținându-ne cu tărie în momentele cele mai grele ale luptelor noastre de emancipare, — comuniune pe care nimic nu o va mai putea zdruncina.

În Italia și în celelalte țări latine luptele de emancipare ale Ardelenilor au fost deasemenea întâmpinate cu simpatie și cu mult interes.

Cu ocazia procesului Memorandului presa italiană a fost reprezentată la Cluj prin ziaristul Roberto Fava, care a trimis corespondențe și telegrame la diferite jurnale din Roma și de aiurea. Marele ziar din Roma, *Il Diritto*, a publicat cu acea ocazie relații detaliate despre proces, și mai multe articole de fond, condamnând procedeul guvernului maghiar față de Români ardeleni și calificând procesul ca una din cele mai grave greșeli politice, asemănătoare cu atâtea altele comise odinioară de Austria în Lombardia și Veneția.

« Rigoarele (Ungurilor) față de Români — cari se bucură de mari simpatii, — pot face pe Unguri să piardă o parte din favoarea opiniei publice europene. Astfel condamnarea reprezentanților naționali ai Românilor din Transilvania în cap cu d-rul Rațiu, pentru a fi redactat *Memorandul* pentru cauza neamului lor, va face în lumea civilizată o impresie de desgust, ca pentru o nedreptate comisă de tribunalul maghiar, mai ales că constituirea acestui tribunal nu a prezentat nici o garanție

legală pentru acuzați, — cari fie zis în treacăt, — sunt individualități din cele mai respectate ale țării. Intr'un cuvânt aceasta a fost una din acele erori pe care Austria le comitea odinioară în Lombardia și Veneția.

« Maghiarii — cari au dreptul să țină la amiciția Italiei — nu ar trebui să uite că Românii sunt latini ca și Italienii și că aceștia printr'o lege naturală și de familie le datoresc iubire. Deci un principiu de bună și înțeleaptă politică pentru viitor, ar trebui să îndemne pe Unguri să guverneze într'un spirit de libertate și de respect pentru autonomia locală a Românilor, supușii Statului unguresc ».

O adevărată senzație a zilei în Italia și în toată Europa unde vestea a fost telegrafiată după condamnarea Memorandiștilor, a fost interpelarea pe care deputatul radical Imbriani (căruia i s'au asociat și deputații: Poerio, Guerci, Girardini, Chiudamo, Sani, Severino, Soggi și prea cunoscutul om politic Barzilai) a adresat-o primului Ministru de atunci, Francesco Crispi, în favoarea Românilor transilvăneni.

Bătrânul Crispi — atunci în vârstă de 75 de ani, și care și el luptase odinioară sub Garibaldi pentru independența și unitatea Italiei (fusesse unul din cei 1000 conduși de Garibaldi la victoria dela Marsala împotriva Napolitanilor) — n'a vrut să răspundă interpelării lui Imbriani și soților acestuia, și nici nu putea răspunde, având în vedere situația politică din Europa de atunci, dominată de *Tripla Alianță*, căreia eră înfeudată și Italia. Dacă ar fi răspuns el, revoluționarul și luptătorul de odinioară pentru libertatea și unitatea neamului său, n'ar fi putut răspunde decât cu un cuvânt de caldă simpatie și încurajare pentru frații lui latini din Transilvania, cari ca și dânsul odinioară luptau acum pentru libertatea neamului lor, ceeace ar fi avut ca urmare sigură căderea guvernului său în mai puțin de 24 de ore. Deci a preferit să tacă, poate cu inima strânsă de emoție — dar tăcerea lui a avut un adânc înțeles.

Dăm aici textul acestei — pentru neamul nostru — istorice interpelări, după anelele parlamentare ale Italiei:

Camera dei deputati. Atti parlamentari

Legislatura XVIII, 1-a sessione. Tornata di 27 Maggio 1894

Președintele: Comunic Camerei următoarele cereri de interpelări:

« Subsemnații interpeleză pe Președintele Consiliului de Miniștri și Ministru de Externe pentru a cunoaște ce acțiune înțelege să înceapă pentru a susține și apăra drepturile naționale călcate în picioare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria.

Semnați: *Imbriani, Poerio, Guerci, Girardini, Chiudamo, Sani, Severino, Soggi, Barzilai* ».

A doua interpelare:

« Subsemnatul interpelez pe Ministrul de războiu în privința faptului grav dela S. Caterina Villarmosa de care s'au făcut vinovați carabinieri locali.

Semnat: *Imbriani-Poerio* ».

Crispi, Președintele Consiliului de Miniștri și Ministru de Externe: Cer cuvântul.

Președintele Camerei: Aveți cuvântul.

Crispi, Președ. Consiliului: *Declar că guvernul nu poate răspunde la prima interpelare a onorabilului Imbriani.*

Președintele: Onorabilul Imbriani, a auzit?

Imbriani: Eu zic că un răsunet dureros a pătruns în această Cameră dela procesul (Memorandului) din Cluj...

Președintele: Dar d-voastră vă desvoltați interpelarea; și eu nu vă pot permite de a vorbi!

Imbriani: *Și trebuie să se trimită din Parlamentul Italiei un cuvânt de simpatie popoarelor care luptă și sufăr pentru independența lor și pentru comuna noastră naționalitate latină!*

Președintele (cu putere): Onorabile Imbriani, vi s'a refuzat cuvântul.

Guvernul a declarat că nu poate accepta această interpelare a onorabilului Imbriani și celorlați deputați.

Cealaltă interpelare a aceluiaș onorabil Imbriani va fi pusă la ordinea zilei. (Ședința s'a ridicat la orele 6 $\frac{1}{2}$)¹).

Și astfel s'a terminat interpelarea generosului și entuziastului deputat Imbriani în chestia procesului Memorandului în Camera din Roma. După cum am văzut și mai sus acest nobil fiu al Italiei, a luat în diverse împrejurări apărarea hotărâtă a Românilor ardeleni, încurajându-i în lupta lor pentru libertate și dreptate, pentru ceea ce noi vom păstra cu recunoștință amintirea lui în inimile noastre.

Și alți numeroși bărbați de valoare ai Italiei au arătat simpatia și solidaritatea lor Românilor transilvăneni în lupta lor de emancipare. Voiu aminti aici pe celebrul profesor de drept constituțional dela Universitatea din Roma, *Luigi Palma*, din acel timp, pe istoricul *Cesare Cantù*, *Roberto Fava*, Prof. B. E. Maineri din Roma, *Eduardo Calenda*; apoi pe marele poet al Italiei, *Giosuè Carducci*, care a trimis Memorandiștilor următoarele calde cuvinte:

11 Iunie 1894.

« Românilor de dincoace de Carpați din apropierea Columnei lui Traian un salut pentru credința lor în viața nemuritoare a rasei noastre ».

Cred că am reprodus aici suficiente dovezi, despre simpatia și dreapta apreciere pe care Europa apuseană le-au arătat cauzei Românilor din Transilvania, în luptele lor grele pentru libertatea națională, ale căror legitime aspirații spre o viață independentă, mai ales de vreo patruzeci de ani încoace, s'au evidențiat tot mai mult în decursul acestei perioade de timp.

Așa se face că la izbucnirea marelui războiu chestia Românilor din Transilvania nu mai eră o chestie necunoscută în Europa, astfel că necesitatea soluționării ei a intrat chiar dela început în preocupările Aliatilor, și intrarea României în războiu la 1916 a avut loc întâiu de toate pentru desrobirea acestor Români. Dar cuvântul lor hotărît în acest sens trebuia să și-l spună și Transilvănenii și acest cuvânt a fost spus cu toată puterea mai întâiu, de toți emigranții noștri cari se găseau în România liberă la 1914, sau cari au mai îngroșat numărul lor, și prin alți frați de-ai noștri cari s'au putut strecură prin trecătorile Carpaților, în România veche de-aici din Transilvania, cu toate greutățile războiului și cari s'au înrolat cu toții în Acțiunea Națională condusă de *Nicolae Iorga*²), *Nicolae Filipescu*, *Take Ionescu*, Prof. Dr. I. Cantacuzino și de transilvănenii Dr. *Vasile Lucaciu*, *Oct. Goga* și de alții. Și-au mai afirmat Transilvănenii voința lor de a se uni cu țara mamă și cu jertfele de sânge a celor foarte numeroși dintre ai noștri, cari au luptat vitejește în rândurile armatei române imediat după ce ea a intrat în războiu. Se știe că la intrarea ei în războiu în August 1916, România a mobilizat vreo douăzeci și cinci de mii de Transilvăneni, din cei cari se găseau în acel moment pe teritoriul ei. Numai din cele șapte comune ale Săcelelor de lângă Brașov — locul meu natal — au murit moarte de eroi pe frontul Dobrogei, pe al Munteniei și pe-al Moldovei la Mărăști și Mărășești peste două sute cincizeci de viteji, aparținând tuturor claselor sociale, memoriei cărora le aduc la acest loc o adâncă și pioasă închinare.

Ardelenii au mai afirmat voința lor de a înfăptui unitatea națională prin miile de voluntari proveniți din prizonierii din Rusia din armatele austro-ungare, care s'au organizat și au luat parte la luptele eroice din Moldova la Mărăști și Mărășești. Acești voluntari înainte de a părăsi Rusia pentru frontul Moldovei s'au adresat printr'un memoriu ambasadorilor și Miniștrilor din Petrograd ai Aliatilor, făcându-le cunoscut că ei au părăsit rândurile armatelor foștilor lor stăpânitori

¹) Țin să mulțumesc la acest loc d-lui Prof. *Claudiu Isopescu*, care propune limba și literatura română la Universitatea din Roma, pentru a-mi fi trimis cu multă amabilitate datele privitoare la interpelarea lui Imbriani, și să-l felicit totodată pentru propăganda valoroasă ce o face în Italia în favoarea României și a românismului.

²) Rolul Domnului N. Iorga în pregătirea sufletelor pentru ideea cea mare a unirii, merită o mențiune cu totul specială. D-sa cu prodigioasa-i activitate ca profesor de istorie la universitatea din București, ca conferențiar neîntrecut, purtând din prima tinerețe cuvântul său cald și fecund în toate ținuturile românești, ca scriitor neobosit

de mii și mii de articole de ziare și reviste și ca incomparabil îndrumător cultural, D-sa a vărsat cu mână largă ideea conștiinței unitare de rasă și a menirii mărețe a neamului românesc, în sufletul atâtor generații.

Intre altele, prin înființarea universității populare din Vălenii de Munte, D-sa a contribuit mai mult ca ori care altul la înfrățirea sufletească a tinerilor generații din toate provinciile românești, pregătindu-le pentru zilele mari ce aveau să vie. Pentru rolul fecund pe care l-a avut D-l Iorga pe acest teren — și care ar cere volume pentru a fi povestit cu deamănuntul, — țara și neamul îi vor fi totdeauna adânc recunoscători.

pentru a merge să lupte alături de frații lor din România liberă în vederea liberării lor de sub jugul strein. Făcând aceasta voluntarii ardeleni au voit să arate marilor noștri aliați voința lor nestrămutată, că toate aceste provincii românești ale Austro-Ungariei, de unde se trăgeau acești prizonieri iredenți, trebuie să fie unite după rășboiu — odată pentru totdeauna la patria-mamă.

Dealtfel numeroși combatanți transilvăneni au fost încadrați și în armatele cehoslovace din Siberia și în armatele americane din Franța și soldați și voluntari transilvăneni au luptat și pe frontul italian.

Dar cuvântul cel mare pentru desrobirea noastră l-a spus aici acasă Partidul Național Român, care a veghiat neconținut la salvarea intereselor noastre supreme. Acest cuvânt al partidului nostru național a fost rostit la însărcinarea comitetului executiv al partidului de d-l Dr. Alexandru Vaida Voevod, în ședința istorică a Camerei Ungariei din 18 Octomvrie 1918. Nici nu putea Partidul Național Român să găsească un interpret mai credincios decât pe acest distins, energic și priceput reprezentant al său din Camera Ungariei, din ultimii 12 ani (dinaintea anului 1918), care prin felul dârz și demn cu care apărase totdeauna drepturile neamului său, își câștigase o reală autoritate în acel Parlament de privilegiați. Toți Românii cunosc și afecționează personalitatea simpatică și temperamentul viu al acestui excelent *debater* din Parlamentul maghiar de odinioară ca și din Parlamentul României Mari, ale cărui atacuri viguroase împotriva politicii de maghiarizare a guvernelor ungurești, susținute totdeauna cu o rară putere de convingere, cu seninătatea de conștiință a omului sigur de dreptatea și nobleța cauzei pe care o apără, și cu o bogată și sigură argumentare, pe care Dr. Al. Vaida Voevod le dedea adeseori în Camera din Budapesta, ținând totdeauna atenția încordată a ascultătorilor din partidele adverse maghiare. Aceștia cu ochii încruntați asupra oratorului *valah* și cu urechile larg deschise, stăteau și ei gata în tot momentul la contra atac făcându-și până una alta o plăcere diabolică să-l tot întrerupă. Nu odată prin vioiciunea temperamentului său, și prin impetuoșitatea cu care atacă pe adversar, și-a ridicat în cap pe deputații Unguri din toate partidele.

Dealtfel toată lumea știe ce admirabile servicii a adus țării d-l Dr. Al. Vaida Voevod în calitatea sa de Prim Ministru al României întregite, când dus în misiune la Paris și Londra a știut prin felul de a fi și prin toată personalitatea lui francă și deschisă, să inspire o adâncă încredere și simpatie aliaților și să obțină dela aceștia recunoașterea definitivă a Unirii Basarabiei cu patria mamă. Va fi acest important succes al lui, unul din cele mai frumoase din istoria politică a țării, pentru care toți Românii trebuie să-i fie adânc recunoscători. Cu atât mai rău pentru acei oameni politici ai țării, cari din gelozie și invidie chiar, nu l-au lăsat pe Dr. Vaida să aducă la bun sfârșit și regularea, în avantajul nostru, a granițelor noastre dinspre Cehoslovacia și chiar dinspre Jugoslavia, pe care dânsul începuse a le negocia în Londra și Paris cu cele mai frumoase șanse de izbândă.

Iată declarația istorică a Partidului Național Român de care vorbim, și pe care fostul Prim Ministru și actualul ministru de interne al României întregite a rostit-o în ședința din 18 Octomvrie 1918 a Camerei Ungariei, în fața partidelor maghiare, desigur adânc zguduite în fața asprei realități a vieții celei noi ce se pregăteă. Reproducem această declarație după ziarul « La Roumanie » din 7 Noemvrie 1918, organul fostului *Consiliu al Unității Române* cu sediul la Paris:

Dr. Al. Vaida-Voevod: « Momentul n'a sosit încă pentru stabilirea echilibrului rășboiului mondial, căci până acum nu se pot încă prevedea consecințele lui bune sau rele. Însă, chiar de pe acum, se poate constata triumful marelui principiu al lui Wilson, care revendică egalitatea de drepturi pentru toate națiunile. Și acesta este fără îndoială cel mai mare eveniment al lumii după ivirea creștinismului.

Hock Iános: « Aveți dreptate.

Dr. Al. Vaida Voevod: « Noi, reprezentanții micilor națiuni, am urmărit cu îngrijorare atitudinea ce se va lua la noi în această chestiune, și am avut o adevărată explozie de bucurie, când am aflat de plecarea notei monarhiei trimisă la Washington. De azi înainte noi numai suntem naționalități, ci națiuni. Nu se mai poate trata pe viitor o așa de mare chestie cu un egoism strimt.

« Reprezentanții națiunii române au hotărât să ia o atitudine față de principiile lui Wilson și ei aduc la cunoștința onoratei Camere declarația următoare:

«Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania în ședința sa din 22 Octombrie ținută sub prezidenția d-lui Teodor Mihali, discutând situația politică internă și externă, a căzut de acord spre a formulă următoarea declarație:

«Fiind dată situația creiată de războiul mondial, comitetul executiv al Partidului Național Român ca organ politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, constată că rezultatele războiului justifică pe deplin aspirațiile seculare ale poporului român către deplină libertate națională. În virtutea dreptului popoarelor de a dispune liber de ele însele, drept pe care guvernul maghiar îl recunoaște el însuși în oferta lui de armistițiu, națiunea română din Ungaria și Transilvania declară că voiește să uzeze de acest drept și cere ca într'un mod cu totul liber, și în afară de orice ingerință străină, ea să poată decide de forma de Stat pe care trebuie s'o adopte, precum și de relațiile sale coordonate în rândul națiunilor libere. (Mare zgomot pe băncile din dreapta și din stânga).

«Organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania nu recunoaște nici acestui Parlament, nici acestui guvern dreptul de a o reprezintă, precum nici unui alt organ străin, ea nu-i recunoaște dreptul de a reprezenta la Congresul general al Păcii, interesele națiunii române din Ungaria și Transilvania, ea nu poate cu drept cuvânt încredința apărarea intereselor ei, decât factorilor numiți de propria ei adunare națională». (Mare șgomot).

Întrerupt de președintele Camerei d-l Vaida a continuat să vorbească în mijlocul unui șgomot enorm, cauzat de întreruperile și vociferările diferiților deputați Unguri.

Eră și natural ca aceștia să protesteze cu violență, căci sunase ora suprimării privilegiilor lor seculare, dela adăpostul cărora au asuprit atât amar de timp naționalitățile nemaghiare, printre care noi Români țineam locul întâiu ca importanță numerică, ca putere de rezistență și ca origină și vechime. În adevăr, se puneă acum problema separației pentru totdeauna a națiunii române de națiunea stăpânitoare. Și cunoscând temperamentul violent al Maghiarilor, este chiar de mirat că oratorul Partidului Național Român, n'a fost molestă și în persoana lui fizică în decursul vorbirii.

În cele din urmă liniștea mai restabilindu-se Dr. Al. Vaida Voevod a încheiat istoricul său discurs zicând: «În momentul de față nimeni în afară de comitetul executiv al Partidului Național Român, ieșit din sânul Adunării Naționale, n'are dreptul nici de a vorbi, nici de a acționa în numele națiunii române, și toate deciziunile și stipulațiunile, cari ar fi date fără aprobarea acestui comitet, noi le declarăm de nule și fără nici o obligație pentru națiunea română. «Veți ști, a mai adăugat Alex. Vaida Voevod, că prin glasul meu vorbește în momentul acesta întreg neamul românesc».

Aceste ultime cuvinte d-l Vaida le-a rostit în mijlocul unui șgomot infernal și a unor violente protestări, care curgeau de pe toate băncile deputaților Unguri.

În adevăr, națiunea română poate fi recunoscătoare Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria și fruntașilor acestui partid, care din cele câte le-am relatat până aici, credem că și-au împlinit datoria față de viitorul neamului cu un bun simț politic, rar, cu mult simț de jertfă și cu o largă înțelegere a situațiilor și împrejurărilor în care partidul și conducătorii lui au acționat.

Este momentul acum să amintesc aici și recunoștința ce o datoresc Români ardeleni vechiului Regat, pentru ajutorul ce-l trimeteau pe vremuri cele două Principate bisericilor românești din Ardeal spre a le întări credința și tradițiile strămoșești, și pentru primirea prietenească și frățească ce au găsit-o atâția fii și frați d'ei noștri înainte de război în vechea Românie, unde mulți au venit să muncească în toate domeniile. Ei s'au afirmat în agricultură, în industrie, în economia de vite și foarte mulți în comerț. Mai ales în domeniul comercial și agricol Transilvănenii Mocani, Tuțuieni și Mărgineni, au jucat un rol de seamă în țara veche, întemeiând puternice gospodării agricole și mari case de comerț, care au făcut și fac cinste țării, contribuind astfel și din parte-le la înălțarea ei economică! Mulți ardeleni au ocupat și în învățământ și în diversele ramuri administrative ale țării situații însemnate, contribuind prin aceasta la înălțarea culturală și intelectuală a României.

Dacă Români de peste munți și-au afirmat atât de hotărît voința lor de a se liberă de stăpânirea milenară străină, și de a se uni cu țara mamă, dorință care a culminat în declarația d-lui Al. Vaida Voevod în Camera Ungariei de care am amintit mai sus, nu-i mai puțin adevărat că și frații din țara mamă, au avut de mult aceeași voință fermă de a se uni cu noi. Așa se explică partea ce au

luat-o dânșii la suferințele noastre și ajutorul moral și material ce l-au dat în toate împrejurările pentru menținerea naționalității noastre. Mai ales de vreo patruzeci de ani încoace frunțași de ai țării din toate partidele, și-au ridicat an de an cuvântul lor cald și frățesc în Parlamentul din București în favoarea noastră, protestând împotriva loviturilor ce ni se dedeau și trimițându-ne cuvinte de îmbărbătare în lupta noastră grea pentru libertate.

Așa a fost în timpul numeroaselor procese politice dintre anii 1890 și 1900 mai ales (proces de presă nenumărate — procesul Replicii și procesul Memorandului — când dintr'o rubrică înscrisă în lista Civilă a Marelui Rege Carol se trimeteau ajutoare celor condamnați și întemnițați).

Dar cine nu-și aduce aminte de numeroasele meetinguri de simpatie pentru noi și de protestare în fața Europei civilizate, contra regimului aspru la care eram supuși noi ardelenii din partea vitregei noastre stăpâniri de pe atunci.

Dar activitatea fecundă și fără preget a Ligii Culturale — în capul căreia au stat personalități din cele mai distinse și mai inimoase, — dela 1890 încoace atât în țară cât și peste hotare, cât de mult a contribuit la popularizarea chestiei Românilor din Ardeal în apusul european și la afirmarea dreptului Românilor subjugăți de a trăi o viață liberă. Ea merită să ne oprim puținel asupra-i.

Liga Culturală a făcut școală prețioasă națională cu întregi generații de tineri Români atât în țară cât și peste hotare. În special în streinătate Liga din Bruxelles, Anvers și în special cea din Paris, au avut un rol din cele mai frumoase mulți ani dearândul, atât în ce privește propaganda pentru cauza națională în Franța și Belgia, cât și în ce privește educația națională a unei bune părți din studențimea noastră din aceste țări și mai ales din Franța de pe atunci, căci numai în jurul Ligii din Paris, erau peste o sută de studenți grupați în jurul ei. Ea organiză conferințe și ședințe săptămânale, unde se discutau îndatoririle noastre ale tineretului pentru popularizarea chestiei naționale române din Ardeal în apusul Europei și pentru ridicarea națiunii noastre. Cu recunoștință mi-aduc aminte de conferințele atât de cercetate pe care ni le țineau — între alții — savanții noștri profesori de azi Dr. G. Marinescu, Dr. Nanu Muscel, Ovid Densușianu, Dr. Anibal Teohari, Dr. N. Staicovici, M. Ianculescu, N. Zlotescu, apoi regretații Stroie D. Brătianu, Pompiliu Eliad, etc. etc.

Liga din Paris sărbătorește toate datele mai însemnate din istoria noastră națională și mai ales aniversarea Unirii Principatelor și a revoluției române din 1848 din Transilvania. Mi-aduc aminte de frumoasa serbare, conferința și banchetul ce s'au dat în 3/15 Maiu 1892, în amintirea Adunării Naționale de pe Câmpul Libertății dela Blaj la restaurantul Marguery depe marile bulevarde. Am asistat și eu ca delegat al Ligii din Anvers la această însuflețită serbare națională și la banchet — unde se strânseseră peste o sută cincizeci de Români — și la care se ținuseră, ca deobiceiu, o mulțime de toasturi unul mai însuflețit decât celălalt, care toate sfârșiau ca totdeauna la asemenea solemnități, cu urarea pentru unitatea națională a tuturor Românilor. Deodată se ridică — parcă-l văd și acum — din mijlocul numeroșilor participanți un tânăr ofițer de marină, frumos și voinic, ca un brad, îl chemă Demetriad, fost director al Marinei din Ministerul nostru de Răsboiu, — mort azi, — și urcându-se pe un scaun își scoase sabia. Apoi cu o voce tunătoare rostî numai aceste câteva cuvinte profetice care ne subjugară pe toți: « Fraților, toate bune — zise el, — dar unitatea națională a neamului românesc, nu se va face decât cu jertfe mari de sânge, cu sabia. Și ridicând sabia cât putu mai sus în aer adause: iar cel care va scoate sabia pentru întruchiparea acestui ideal de veacuri al națiunii noastre de pretutindeni, va fi când ceasul va suna, numai țara noastră, numai România. Trăiască deci și înflorească România, iar pe cei prezenți la această prăznuire să ne învrednicească Dumnezeu s'ajungem ceasul cel mare al Unirii, amin! »

Entuziasmul fără pereche și lacrimile de emoție sfântă, care le-au trezit în cei prezenți acolo aceste simple și mișcătoare cuvinte nu se pot descrie, ele trebuiau văzute pentru a fi simțite, cum le-am văzut și le-am simțit eu sunt acum 37 de ani, când cu toții ridicarăm pe sus și purtarăm în triumf pe orator.

Conștiința acestei mari și sfinte meniri a României — a Piemontului românesc, cum o spuneam noi cei din Liga din Paris într'o telegramă către Regele Carol cu ocazia căsătoriei Marelui Rege Ferdinand cu admirabila noastră Regină Maria, — cum vom vede mai jos, o aveam toți Români depe ambele laturi ale Carpaților. Ea încălzia inima tuturor intelectualilor, oamenilor politici și tineretului nostru universitar de pretutindeni, și cari la toate ocaziile naționale solemne o aveau vie înaintea ochilor.

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

Această conștiință a noastră despre marea menire a României se vede și din următoarea telegramă de omagiu și felicitare pe care noi cei grupați în jurul Ligii din Paris (între cari eram și câțiva — vreo patru, Transilvăneni), am trimis-o acum treizeci și șase de ani — adică la 11 Ianuarie 1893 marelui Rege Carol al României la Sigmaringen cu ocazia căsătoriei gloriosului Rege Ferdinand și glorioasei Regine Maria.

Iată telegrama:

Majestății Sale Regelui Carol al României

Sigmaringen

Sire,

« Bătrânii națiunii noastre anticipând istoria, V'au numit în Academia țării Carol cel înțelept ¹⁾. Noi, Ligistii din Paris, văzând în căsătoria Alteței Sale Regale Principelui Ferdinand moștenitorul Tronului Românesc cu Alteța Sa Regală Prințesa Maria de Edimburg, o probă mai mult de înțeleapta Voastră îngrijire pentru viitorul neamului românesc, aducem în această solemnă ocazie înaintea Majestății Voastre asigurarea sentimentelor noastre de gratitudine și credință.

« Plini de speranțe în viitorul națiunii noastre și în *menirea Piemontului românesc*, aducem sincerele noastre urări de fericire Altețelor Lor Principelui Ferdinand și Prințesei Maria, și Vă luăm de martor pe Majestatea Voastră în fața viitorilor noștri Suverani pentru realizarea celui mai sfânt ideal al poporului român ».

Și pentru ca conștiința solidarității noastre de rasă și credința noastră nestrămutată în idealul Unirii, să reiasă și mai bine din toate aceste manifestări, soarta voastră ca cel care a trimis această telegramă irredentă Regelui Carol la Sigmaringen în numele Ligii din Paris, să fie chiar un student transilvănean.

Și fiindcă vorbim de Marele Rege Carol, vrem să spunem că și el a nutrit totdeauna în adâncul sufletului lui idealul unității naționale a Românilor, încurajându-l și pregătindu-l cu discreția, sobrietatea și înțelepciunea ce erau caracteristice acestui ilustru Domnitor.

Se știe că Regele Carol urmărea de aproape luptele politice ale Românilor din Transilvania, și nu odată el a primit în audiență la București și la Sinaia pe diferiți fruntași d'ai Partidului național român din Ardeal, cu cari de sigur se întreținea despre luptele politice grele ale nației noastre de sub stăpânirea maghiară. Atât el cât și regina Elisabeta, simțiau o deosebită bucurie de câte ori puteau veni în contact cu intelectuali și cu țărâni d'a noastră din Ardeal. Cine nu-și aduce aminte de participarea largă a acestei țărâni și a intelectualilor noștri din Ardeal cu ocazia expoziției jubilară din 1906 din Parcul Carol, când bătrânul Rege a poftit la Sinaia corurile țărănești din Transilvania venite să viziteze expoziția, împreună cu o numeroasă populație din Țara Bârsei și cu mulți intelectuali, care au manifestat în fața Castelului Peleş în cântece naționale și însuflete urale la adresa Regelui Carol și a Reginei Elisabeta.

În privința gândului ce-l nutreă Regele Carol pentru unirea tuturor țărilor române sub sceptrul său vreau să mai dau următoarele amănunte, pe care le-am publicat în mare parte și în ziarul *Times* din Londra din 27 August 1918, aniversarea a doua a intrării noastre în războiu.

Eră în vara anului 1911, când am acompaniat într'o călătorie mai lungă prin Ardeal și România pe prietenul meu, marele ziarist Wickham Steed, corespondentul vienez al lui *Times*, și mai târziu directorul european al acestui cotidian, pe d-na Cl. Rose, corespondenta lui *Morning Post* în Austria și pe profesorul de limba italiană dela Universitatea din Londra, Cippico, azi mare favorit al d-lui Mussolini, care l-a făcut conte și i-a dat diferite însărcinări în Stat.

Cu acești distinși însoțitori ne-am oprit mai întâiu la Blaj, unde aveau loc mari serbări naționale, cu ocazia aniversării de 50 de ani dela înființarea Astrei, și unde episcopii și mitropoliții celor două biserici românești din Transilvania, veniseră să asiste împreună cu mulți intelectuali d'ai noștri

¹⁾ Aluzie la discursul frumos al lui M. Kogălniceanu Maiu 1891 cu ocazia jubileului de 25 de ani de domnie a Regelui Carol.

și cu mulțime mare de popor în frumoase costume naționale. Acolo eră și genialul nostru aviator mult regretatul Aurel Vlaicu, cu avionul lui. D-l Steed și însoțitorii săi au fost foarte impresionați de această impozantă manifestație culturală a Românilor transilvăneni, la care dânsul face o aluzie reconfortantă în contribuția ce a publicat-o în volumul prim al acestei monografii, apărută cu ocazia jubileului de zece ani al unirii Ardealului.

Dela Blaj m'am dus cu acești oaspeți la Sinaia și d'acolo am străbătut împreună diferite regiuni ale țării în decurs de trei săptămâni. La Sinaia Regele ne-a primit în audiență și ne-a poftit la dejun la Castelul Peleş, unde s'a întreținut îndelung cu d-l Wickham Steed care-i fusese călduros recomandat și de ambasadorul Angliei în Viena dela acea epocă, printr'o telegramă trimisă de acela însărcinatului de afaceri al Angliei în București, d-l Vaughan (mort zilele trecute ca Ministru al Marei Britanii în Norvegia). D-l Steed a povestit la moartea Regelui Carol, în *Times*, cuprinsul acelei conversații a lui de aproape trei ore cu Regele, care i-a spus între altele, că Anglia va fi nevoită în curând să-și organizeze și o mare armată teritorială de care va avea nevoie pe lângă flota ei puternică, dacă vrea să asigure și pe viitor pacea lumii și libertatea mărilor. După cum a dovedit-o războiul cel mare, care a izbucnit după trei ani, acest sfat al Regelui Carol dat Angliei, a fost d'o intuiție profetică. La despărțirea de d-l Steed Regele și-a exprimat dorința să-l mai vadă și la înapoierea din excursie, cecace dânsul a și făcut, prezentându-se din nou Regelui — deastădată singur — la înapoierea noastră la Sinaia, de unde dânsii au plecat apoi înapoi spre Viena, iar eu am mai rămas la Sinaia spre a mă prezintă Regelui în audiență. Doriam să mulțumesc Maj. Sale pentru ordinele ce binevoise a da ca excursia noastră să se facă în condiții cât mai bune, și mai voiam să-i povestesc și impresia ce o făcuse țara noastră asupra prietenilor pe cari-i însoșisem. Se știe că Regele Carol ținea mult ca streinii de seamă, cari îi vizitează țara, să fie cât se poate de bine primiți și să ducă cu ei amintirile cele mai bune dela noi.

Cerui deci, după plecarea amicilor mei la Viena, audiență Regelui, care mă primii la Castelul Peleş în ziua de 11 Sept. la ora 7 p. m. Il mai văzusem în câteva rânduri pe monarh și totdeauna când mă primea în audiență mă primea stând în picioare. De rândul acesta Maj. Sa s'a așezat pe scaun făcându-mi semn și mie să șed. Am simțit imediat că Regele voia să dea o oarecare importanță acestei audiențe și că voia poate să-mi spuie ceva mai de seamă.

După ce m'am așezat Regele m'a chestionat în privința noului tratat de Comerț cu Austro-Ungaria încheiat de curând și fixându-mă mi s'a adresat d'odată zicându-mi: « Știu că d-ta ești Român din Transilvania și ai prin urmare cunoștințe speciale în privința vecinilor noștri. Știu de asemenea că ești în relații cu conducătorii Românilor din Ardeal și sunt informat, că-i vezi pe aceștia din când în când și întreții legături cu dânsii ».

Oarecum surprins de tonul dojenitor care reieșea din cuvintele Regelui, eu i-am răspuns, că unii din conducătorii Românilor din Transilvania mi-au fost camarazi de școală și contemporani, de universitate și că eu n'am crezut că este incompatibilitate între poziția mea oficială și faptul că întrețin raporturi cu dânsii.

« Da, da, replică Regele, dar trebuie să te întâlnești mai rar cu dânsii, deoarece camaraderii de natura aceasta pot fi câteodată rău interpretate ».

Apoi după ce am vorbit de cunoscuta lege școlară a lui Apponyi din 1907, care urmărea maghiarizarea forțată a școlilor din Transilvania și întemeierea unui episcopat maghiar greco-catolic la Hajdu-Dorogh, cu scopul de a diviza clerul român și de a maghiariza o parte a Românilor uniți, Regele a adăugat: « Eu înțeleg idealismul patriotic al tinerilor nerăbdători ca d-ta, dar rezultatele mari nu pot fi realizate decât prin muncă răbdătoare și metodică. Noi Românii trebuie să regulăm mai întâiu socotelile noastre cu Rusia, care ne-a răpit în 1812 cea mai bogată provincie a vechei Moldove, repetându-și conduita ei odioasă în 1878, când armatele mele au luat o parte atât de glorioasă, alături de armatele rusești, în războiul contra Turciei ».

« Indată ce vom fi aranjat socotelile noastre cu Rusia, continuă Regele cu o voce tare, Germania însăș va pune chestia Austro-Ungariei. Da, repetă el cu hotărîre, până cel mult peste zece ani vom fi isprăvit cu Rusia, și atunci chestia Austriei va fi ridicată de Germania însăș ».

M'am gândit de multe ori la aceste cuvinte ale regelui Carol, pe care le-am notat cu grije atunci, și m'am întrebat ce aranjamente au putut să fie între el, împăratul Germaniei și poate și neferi-

citul Arhiduce Francisc Ferdinand al Austriei, a cărui primă vizită de Stat a fost făcută cu o specială solemnitate la Curtea României.

Regele Carol nu vorbiă niciodată la întâmplare. Poate că el aveă unele motive să creadă că împăratul Germaniei se gândea la o transformare radicală a monarhiei habsburgice, așa încât s'o facă și mai mult o feudă germană. Această împrejurare explică fără îndoială hotărîrea defunctului rege ca România să ia parte în războiul alături de Germania, hotărîre care a fost — cum se știe, — nimicită de Consiliul de Coroană, ținut la Sinaia în August 1914 și în care el n'a găsit decât unul sau doi sprijinitori pentru această idee a lui. Imprejurările acestea și declarația lui de mai sus cu privire la Rusia și la soarta viitoare a Austro-Ungariei, dovedesc că și el urmărea realizarea unității naționale a tuturor Românilor, dar o urmărea în împrejurările speciale de atunci ale Europei. El nu-și dăduse încă seamă că singura transformare a Austro-Ungariei — care să deă libertatea poporului român și să scape Europa de cercul de fier al dominației germane eră dizolvarea acestei împărății, și crearea unei bariere de State slave și latine libere și unite care să se întindă dealungul Europei dela Marea Neagră și Egee și dela Adriatică până la Baltica. Acest lucru l-a realizat marele război, din care a ieșit și întregirea României, devenită astfel coloana puternică de sprijin a acestei formații politice.

Dar să revenim la manifestațiile fraților din Vechea Românie pentru întărirea ideii de solidaritate dintre ei și noi Ardelenii, manifestații care constau în participarea la numeroasele congrese interparlamentare și conferințe de pace, unde senatori și deputați din țara veche mergeau să participe și să protesteze în fața acestor înalte foruri politice și intelectuale internaționale, contra drepturilor noastre naționale nesocotite, cum am văzut mai sus că s'a întâmplat aceasta la Roma în 1891, la Haga în 1894, la Bruxelles în 1897, și în multe alte locuri.

Dar o dovadă evidentă despre grija de toate zilele a oamenilor de Stat ai micii Românie în privința viitorului neamului nostru, și a necesității unirii lui într'o singură țară, a fost și acel iscusit tratat de alianță al Vechiului Regat cu Puterile Antantei din 1916, care ne asigură toate teritoriile locuite de Români din defuncta monarhie austro-ungară și la încheierea căruia răposatul fost Prim Ministru Ion I. C. Brătianu pusese toată îndemânarea, tot patriotismul și toată marea experiență politică. Acest tratat a fost de altminterlea și un act de mare importanță istorică, pentru motivul că pentru prima oară dealungul istoriei noastre atât de sbuciumate, se recunoștea României din partea marilor Puteri Europene dreptul de suveranitate asupra Ardealului, Banatului și celorlalte ținuturi românești inclusiv Bucovina din fosta monarhie habsburgică. Și Rusia, care iscălise acest tratat alături de Anglia, Franța și Italia, fără să-și dea seamă, recunoștea că acest drept de suveranitate al Vechiului Regat, în baza situației noastre etnice, și a dreptului istoric, implicit aveă să se întindă odată și dela Prut la Nistru asupra Basarabiei noastre, cum s'a și întâmplat.

În privința grijei ce o purtau oamenii de Stat ai Vechiului Regat viitorului Românilor de peste munți, vreau să amintesc un episod care mă privește și pe mine. În 1909, când am fost trimis ca Atașat Comercial al României în imperiile Centrale (Austro-Ungaria și Germania), după ce fusesem fără motive rechemat dela Londra unde fusesem Consul un an și jumătate, înainte de a pleca la Viena (reședința mea oficială) spre a-mi lua postul în primire, m'am prezentat Primului Ministru Ion I. C. Brătianu în audiență de concediu și spre a-i mulțumi pentru că îmi dăduse această însărcinare. Spre marea mea surprindere Ion I. C. Brătianu mi-a spus atunci următoarele:

« Domnule Moroianu, eu am dispus ca în Decretul de numire să-ți se fixeze reședința oficială la Viena, pentru că acolo vei aveă să stai mai mult, pentru împlinirea funcțiilor d-tale. Dar am am mai făcut aceasta și pentru un alt motiv, anume, știu că d-ta ești în cele mai bune raporturi de prietenie, cu conducătorii Românilor din imperiu, și știu că mai demult ai reușit să-ți faci unele relații în presa internațională. Caută deci și-ți întărește aceste relații în presa străină ajutând pe ai d-voastră de dincolo pe cât îți va fi posibil pe lângă zierele streine, în lupta grea politică pe care o poartă. Dar vei face aceasta discret și cuminte și fără să-ți neglijezi datoriile d-tale oficiale, căci altfel ești prevenit că în 24 de ore vei sbură cu rușine d'acolo ».

Am povestit acest episod la comemorarea lui I. C. Brătianu la Academia de Înalte Studii Com. și Industriale din Cluj cu ocazia morții lui, și fixează acum acest episod aici, ca un adevăr

istoric care onorează memoria defunctului om de Stat ¹⁾. Eu am mulțumit emoționat lui Ion I. C. Brătianu și mai târziu, în întâlnirile ce le aveam adeseori în Viena cu prietenii mei, Iuliu Maniu și Al. Vaida, chemați să joace un rol așa de proeminent în România Mare (precum și cu regretatul Aurel C. Popovici), le-am povestit cu toată discreția această întâmplare ca să ia cunoștință de ea și să se bucure, cum le povestisem de altfel și convorbirea de mai sus cu Regele Carol. În cei șapte ani (1909 — 1916) cât am stat acreditat la Viena, am lărgit cunoștințele mele în cercul presei internaționale, întărind relațiile mele de prietenie cu marele ziarist Wickham Steed, directorul de mai târziu al lui Times, care era atunci corespondentul acestui ziar la Viena, cu care am făcut în 1911 o călătorie mai lungă prin țară, și cu celebra Doamna Rose dela Morning Post, cu numeroși ziaariști italieni ca Franco Caburi, Doda, Ernesto Vercesi (dela Secolo si Corriere dela Sera) căruia în intimitate prietenii îi ziceau *Chiesa* (era teolog, extrem de simpatic și de loial), și pe alții între cari și pe Gaida care conduce astăzi *Stampa* Domnului Mussolini și care cam sfredelește dela o vreme împotriva țărilor din Mica Antantă. Apoi pe Maurice Pernon dela Débats și Revue des Deux Mondes, și alți ziaariști francezi, englezi și americani.

Legăturile de prietenie cu acești ziaariști streini se întăriseră atât de mult, încât în 1913 când Wickham Steed a publicat faimoasa carte « Monarhia Habsburgică » și a părăsit Viena, spre a lua direcția lui Times, al cărui corespondent fusese aproape un sfert de veac la Roma, Paris și Viena, cercul corespondenților streini (englezi, francezi americani și italieni) mi s'au adresat cerându-mi să fac posibilă apariția unei foi litografiate săptămânale în felul lui *Politische Correspondenz*, care apărea atunci în Viena, în care să se publice știri cu privire la naționalitățile din Monarhie și la România, căci cele din ziarele vieneze, și în special din *Politische Correspondenz* erau foarte adeseori intenționat eronate și ei nu mai aveau încredere în ele. Eu convenisem cu prietenul meu Dr. Traian Brăileanu, azi prof. la Universitatea din Cernăuți, pe atunci Cancelar interpret al Legației României din Viena, ca să îngrijim amândoi publicarea acestei *Correspondențe Politice* având să redactăm: dânsul partea germană și eu partea franțuzească. Dar înainte de a porni la treabă, eu am crezut util să trimit un memoriu confidențial Primului Ministru Ion I. C. Brătianu prin Ianuarie 1914, pe care i l-a înmănat regretatul Maior G. Eremie, atașatul militar al nostru din Viena, și generalul de mai târziu, care a murit de o moarte atât de tragică la Brașov în 1922. Dar Ion Brătianu n'a răspuns niciodată la acel memoriu. E adevărat că în curând evenimentele politice s'au precipitat, iar asasinatul Arhiducelui moștenitor al Austriei, dela Sarajevo din Iunie 1914, a grăbit izbucnirea războiului mondial, care printr'o extraordinară întorsătură a evenimentelor, avea să prepare calea liberării tuturor popoarelor oprimare.

Dacă Ardelenii au suferit atât de mult în trecut, dacă acei eroi, cari s'au ridicat din mijlocul lor să-i mântuiască, au avut o soartă atât de tragică, cum au fost Horia și Cloșca, cari au murit moarte de martiri, fiind ei frânți pe rotă, cum a fost Avram Iancu, nobilul Crai al Munților care îndurerat de ingratitudea Habsburgilor față de jertfele făcute de Români la 1848 rătăciă prin Munții lui atât de dragi cu mintea turburată, și atâția alți nenumărați mucenici, cari au sângerat în trecutul îndepărtat pentru libertatea noastră, nu-i mai puțin adevărat că România hotărînd să intre în războiu pentru unitatea noastră națională, a avut și ea enorm de suferit. Aceasta de sigur nu numai prin nenorocirea împrejurărilor, dar și prin faptul necontestat că războiul nu fusese preparat cu toată grija și cu tot simțul de răspundere ce-l pretindea o așa de uriașe întreprindere, și într'un memoriu mai lung, pe care l-am adresat, la propria lui cerere, Guvernului Majestății Sale Britanice în Septemvrie 1918, am vorbit cu cuviință și cu toată loialitatea, de împrejurările grele în care Românii au făcut războiul, de lipsurile noastre și de suferințele fără seamăn pe care țara a avut să le îndure. Iată geneza acestui *memoriu*, pe care l-am făcut în interesul țării și al neamului nostru, și pe care vreau în împrejurarea de față să-l fac cunoscut țării și neamului meu, pentru ca ambii să judece dacă bine am lucrat așa cum am lucrat în interesul lor.

Aflându-mă în Anglia dela finele lui Maiu 1918, unde ajunsesem întâmplător, fiind expulzat în Februarie 1918 din Rusia Sovietică, dela Odessa, unde Ministerul de Externe mă trimisese în 1917 să-mi continuu slujba mea de Atașat comercial al țării (în Italia unde fusese

¹⁾ Și cum viața este scurtă și nimeni nu știe cât îi va da Dumnezeu să trăiască, din parte-ne e o datorie să fixăm pentru posteritate gândurile nobile ce le-au avut înaintașii noștri pentru viitorul neamului.

acreditat din 1915 nefăcându-mi-se înlesnirea de a mă duce). Această expulzare s'a făcut după ce Bolșevicii au declarat războiul României. Ajungând după multe suferințe și peripeții (6 săptămâni fusesem închis de Bolșevici într'un tren — numit diplomatic — pentru că erau acolo în aceleași condiții și toți reprezentanții aliaților la Petrograd). Acest tren s'a plimbat prin Finlanda din stație în stație în decurs de 40 de zile, — fără să ni se dea voie să trecem în Suedia. Pe la finele lui Maiu 1918 sosind la Londra, venerabilul meu prieten Lord Fitzmaurice, fost în mai multe rânduri ministru sub Gladstone, Campbell Bannerman și Asquith a propus guvernului englez să mă atașeze pe timpul războiului la *Foreign Office*, pentru chestiunile Românilor subjugăți. Dar alți buni prieteni ca d-nii Wickham Steed și Seton Watson (Scotus Viator), m'au cerut la departamentul de propagandă al Angliei, de sub conducerea lordului Northchiff, unde lucrau și ei, și diverși reprezentanți ai națiunilor oprimate din Austro-Ungaria, și unde am lucrat împreună cu acești amici și cu alte distinse personalități engleze și străine până la finele lui Dec. 1918. Cu acea ocazie am cunoscut și pe eminentul om de Stat Cehoslovac Dr. Ed. Beneș, pe Dr. Trumbici reprezentantul Jugoslavilor și pe alți reprezentanți ai națiilor oprimate din Austro-Ungaria, cu cari ne întâlneam în fiecare Sâmbătă după amiază la cina la d-l Wickham Steed, în frumosul său apartament din Lansdowne House, în Holland Park. Apartamentul d-lui Steed era totdeauna plin cu numeroase și alese personalități din lumea politică și diplomatică și cu ziariști de seamă d'ai aliaților, acești ziariști având un adevărat cult pentru confratele și marele lor maestru Wickham Steed, care se bucura și se bucură în lumea ziaristică internațională de o așa de mare și justificată reputație. Aici veneau între alții d-l Mantoux, ofițerul de legătură dintre Primii Miniștri Dav. Lloyd George și G. Clemenceau, un causeur admirabil, care aducea totdeauna noutățile politice cele mai proaspete — care se frământau în mediul politic unde se mișcă. Apoi eminentul om politic al Cehoslovacilor, Eduard Beneș, care și-a făcut prețioase relații și prietenii, și la Londra și la Paris, care l'au ajutat mult în acțiunea pentru ridicarea țării lui. Aici am cunoscut și pe venerabilul Președinte al Republicii Cehoslovace, Th. Masaryk, căruia la înapoierea din America în Noemvrie 1918 autoritățile engleze i-au făcut o primire măreață la gara din Londra, unde am participat ca reprezentant al Consiliului Unității Române.

În acest interval prin August, d-l Allan Leeper, secretar al Primului Ministru Lloyd George mi-a adresat o scrisoare, prin care îmi cerea să prezint repede Ministerului de Externe un *Memoriu* despre eforturile României în marele războiu, precum și despre felul cum credem noi Români și în special Transilvănenii că trebuie să fie tratate minoritățile etnice, în cazul realizării României Mari. Am făcut acest memoriu, ajutându-mă pentru partea lui pur militară de un raport al Colonelului Găvănescu despre tragica retragere a armatelor noastre spre Moldova, pe care îl aveam cu mine, apoi de o mulțime de notițe ce le adusesem cu mine din țară, despre glorioasele isprăvi ale soldaților noștri la Oituz, Mărăști, și Mărășești, și în fine d-l General Radu Rosetti (atunci colonel și atașat Statului major al Generalului Berthelot), mi-a dat și d-sa câteva informații prețioase, ajutându-mă să fac un lucru bun pentru țară. Memoriul scris la mașină pe 22 pagini mari, l-am predat Ministerului de Externe al Angliei prin d-l Leeper în ziua de 4 Sept. 1918.

Cum conținutul acestui Memoriu privește mai înainte de toate țara, neamul meu, cred de datorita mea de a reproduce în aceste pagini, ce se publică cu ocazia comemorării a 10 ani dela Unirea Ardealului cu patria mamă, o parte mare din el, spre a vedea și generațiile actuale și viitoare prin câte peripeții emoționante a trecut, și cât a avut de suferit această țară — o repet: și din vina împrejurărilor — dar și a oamenilor, până să ajungem la unirea cea mare, cu alte cuvinte din câte dureri și jertfe a ieșit această unire a tuturor Românilor.

Memoriul meu îl începeam așa:

« Hotărîrea României de a intra în războiul mondial alături de Puterile Antantei, a fost, urmarea naturală a originii ei, a trecutului ei istoric, a situației sale etnice și geografice. A fost chiar logica existenței sale. România era centrul către care se îndreptau toate privirile milioaneilor de Români cari locuiau în afară de frontierele ei. Toți acești Români voiau ca România să facă gestul de atâta timp așteptat de ei, gestul liberării lor și al unirii lor cu dânsa.

« Proporțiunile gigantice pe care le luase războiul, chiar dela început, și faptul că prin acțiunea lor contra Serbiei, Puterile Centrale amenințau mai ales micile popoare, nu făceau decât

să întărească în noi Români, convingerea că intrarea în războiu a României contra Austro-Ungariei era fatalmente inevitabilă.

« Dar decizia supremă era foarte greu de luat, mai întâiu pentru că noi nu eram destul de bine pregătiți, și apoi pentru că România fiind o țară agricolă, era lipsită aproape complet de fabrici și ateliere, care ar fi trebuit să-i procure în cantități suficiente și în mod permanent tot materialul necesar unui războiu modern. România depindea deci complectamente, din acest punct de vedere, de Aliții ei, și în special de vecina ei Rusia.

« Intrarea României în războiu a fost grăbită mai ales de insistențele deosebite ale Rusiei, care punându-ne piciorul în prag printr'un ultimatum, ne-a cerut sau să ne decidem imediat, sau dacă nu, să rupem cu ea. Pentru ca acțiunea noastră să fie cât mai profitabilă cauzei comune a Aliților, guvernul nostru voia să amâne intrarea noastră în acțiune până în primăvara anului 1917.

« Cu toată înfrângerea noastră, care înainte de toate a fost cauzată de trădarea Rusiei, intervenția României și marile ei sacrificii au fost de cel mai mare profit Aliților noștri, pentru că situația lor — din acel moment — și în special aceea a Francezilor și Englezilor, cari încercau tocmai atunci o teribilă presiune din partea Germanilor, și care a fost micșorată grație numeroaselor divizii austro-germane, cari au fost retrase după frontul de vest, pentru a fi îndreptate contra României. Apoi în a doua linie victoriile dela Verdun (Douaumont), dela Carso, și dela Monastir sunt în mare parte consecința intrării în acțiune a României ».

În paginile 2, 3, 4, 5 și 6 povestesc intrarea trupelor noastre în Ardeal și ocuparea în bună parte a acestei țări — nouă tuturor atât de dragă, — apoi catastrofa dela Turtucaia, arătând că în primele trei luni ale războiului, Puterile Centrale au trimis pe frontul României 27 de divizii.

« Germanii trimiseseră aceste forțe formidabile contra României mai ales în urma vizitei pe care Conte Ștefan Tisza o făcuse la marele Cartier General al împăratului Wilhelm, unde omul de Stat maghiar n'a ezitat să amenințe pe protectorii săi, dacă ei nu vor reuși cu prețul ori căror sacrificii, a scoate armatele Române din Transilvania, unde ele ocupau deja un sfert din țară ».

« În timpul retragerii trupelor noastre, noi tot așteptam o ofensivă din partea Generalului Sarrail, care ofensivă ni se promisese, și despre care biștii noștri soldați fuseseră înștiințați. Soldații români așteptând mereu înzadar realizarea acestei ofensive, și văzând că ea nu mai vine, au început dela o vreme să fredoneze în tranșee versurile următoare:

O Sarrail, Sarrail, Sarrail
Noi ne batem și tu stai ».

În paginile 7 și 8 am descris trecerea lui Mackenzen peste Dunăre la Zimnicea și marea bătălie care i-a urmat — numită Bătălia dela București, care la început ne-a fost favorabilă și care putea să fie una din cele mai mari victorii ale războiului mondial — cum au afirmat — specialiștii — dacă nefericitul General Socec, comandantul diviziunii 2/15 nu și-ar fi pierdut capul, părăsindu-și locul de răspundere ce i se încredințase, astfel că primele atacuri dușmane contra acestei divizii au avut un efect dezastruos, oamenii pierzându-și capul, rupând rândurile și transformându-se într'o masă desordonată, cu toată vitejia înăscută a soldaților noștri. « Generalul Socec, cum a declarat singur la procesul ce i s'a făcut — a fost un incapabil și a ajuns comandant de divizie numai grație legăturilor de prietenie și simpatiilor politice de care s'a bucurat. El a fost deci o creație a politicianismului nostru nenorocit care a cauzat țării atâtea pagube morale și materiale în decursul vremii ».

« Bătălia dela București a fost deci definitiv pierdută și nu mai rămânea comandamentului nostru suprem decât să dea ordinul de retragere generală către linia de rezistență dela Siret, ceea ce conducerea armatei noastre a făcut după ce Germanii au ocupat Bucureștii.

« În decursul retragerii sale generale, armata română a întâlnit aproape de București trei divizii ale « aliaților » noștri Ruși, cari avansau *cu pași de broască țestoasă* pentru a ne veni chipurile în ajutor. Natural că în asemenea condiții ele n'au avut decât să facă stânga împrejur și să continue retragerea împreună cu trupele noastre. Dacă aceste divizii rusești ar fi voit în mod sincer să ajute trupele noastre, ele ar fi înaintat în pas militar, și ar fi ajuns astfel la timp pe

câmpul de bătae. Bătălia dela București s'ar fi terminat poate atunci, în avantajul României, cu toată felonia lui Socec.

« Cu toată osteneala extremă a soldaților noștri — căci erau unități, cari luptau de mai multe săptămâni, fără să fi avut cât de puțină odihnă, și fără să-și poată reînnoi rândurile, retragerea s'a efectuat în condiții satisfăcătoare, cu toate că frigul, zăpada și drumurile rele făceau această operație mult mai grea. Trebuie să mai adăugăm apoi că această retragere se făcea pe o porțiune a țării lungă de 400 Km. și lată dela Dunăre până la poalele colinelor abia de 80 Km. Și apoi în acelaș timp, cu armata și în urma ei, mii și mii de locuitori dela țară și dela orașe fugiau, dinaintea invaziei inamice pentru a-și căuta un adăpost în Moldova ».

În paginile următoare ale memoriului meu descriu reorganizarea armatei române și reînvierea ei cu ajutorul acelei admirabile misiuni franceze de sub conducerea Generalului Berthelot, care fusese mâna dreaptă a mareșalului Joffre la bătălia dela Marna.

« Astfel a început reorganizarea armatei române și din toate părțile se muncea cu ardoare. Pretutindeni se construiau barăci și câmpuri igienice și chiar sate model, spre a adăposti pe soldați, pentru ca astfel ei să fie depărtați de satele unde începuseră a bântui molimele. Într'un cuvânt, s'a făcut în șase luni o operă într'adevăr surprinzătoare. Regele se interesă de aproape de toată această organizare, vizită adeseori regimentele, încurajă în dreapta și în stânga și distribuia recompense tuturor celor cari le meritau.

« Dar în mijlocul acestei activități febrile o nouă și mare nenorocire a survenit: tifosul exantematic. Mizeria cauzată de marea aglomerație a populației în Moldova (armata și marele număr de refugiați din teritoriile ocupate), lipsa de hrană și de rufărie, agravată pe deasupra și de devastările armatelor rusești, precum și iarna grozav de friguroasă, au făcut că molipsirea cu această teribilă boală s'a făcut cu mare repeziune. Dificultăților împreunate cu organizarea armatei se adăugă acum și acest teribil flagel, care a găsit un admirabil teren de desvoltare, atât în armată cât și la populațiile civile slăbite de mizerie și rău îmbrăcate.

« Marele cartier general urmând sfaturile date de d-l Profesor Dr. Jean Cantacuzino (numit Director General al Sănătății Publice) a luat imediat măsuri: 1. Pentru a izola pe bolnavi (lucru foarte greu de făcut, având în vedere numărul lor considerabil și lipsa totală a mijloacelor necesare). 2. Pentru a deparazită armata și populația civilă. În scopul acesta s'au instalat etuve de desinfectarea rufăriei și a hainelor, iar pentru omorirea insectelor bolnavii erau spălați cu petrol. S'au construit în grabă cuptoare de var pentru ca să se văruiască din nou toate casele și locuințele. Băi pretutindeni au fost instalate și primenirea cu rufărie proaspătă, pe cât eră posibil aceasta, într'o țară în care pânza lipsiă aproape cu totul. Hrana bolnavilor și a convalescenților a fost ameliorată. Medicii români urmând exemplul șefului lor eminent (Dr. Cantacuzino) se puseră cu devotament pe muncă pentru combaterea flagelului, și un foarte mare număr dintre dânșii (cam 300 de inși) au căzut victime datoriei lor.

« Misiunile sanitare engleze și franceze au luat la rândul lor parte la lupta contra acestei boli îngrozitoare, cu un devotament demn de toate elogiile. Mulți dintre membrii acestor misiuni au murit la rândul lor moarte de eroi, făcându-și în mod atât de nobil datoria. Femeile române în frunte cu nobila noastră Regină au fost deasemenea neobosite, îngrijind și încurajând pe bolnavi.

« Cu sosirea primăverii și mulțumită măsurilor luate de autoritățile noastre, boala a putut fi stinsă, dar ea costase viața a aproape 400.000 de oameni numai în partea de țară neocupată de Germani.

« Pierderile totale până azi cauzate de război și de diferite maladii în toată România (ocupată și neocupată de inamic) pot fi evaluate dela 700 până la 800.000 de oameni. Pierderile totale în decursul războiului mondial încercate de întregul neam românesc, adică de România, de Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia și de cei de dincolo de Nistru din Podolia și din guvernămintele Kerson și Pultava în Ukraina unde trăesc numeroase grupuri de Români, pot fi evaluate fără nici o exagerare, dela un milion trei sute de mii la un milion și jumătate de indivizi. Și acesta va fi sacrificiul dureros pentru unitatea lui națională integrală a unui popor de circa 14 milioane de suflete.

« După ce epidemia de tifos exantematic a fost stinsă, organizarea armatei române a continuat fără întrerupere și cu cele mai bune rezultate, așa fel că la începutul lui Iunie noua armată reînținerită, antrenată și bine echipată, grație ajutorului ce ni l-au dat Englitera și Franța, ardea de dorința de a se măsură cu inamicul.

« Se știe că aliații pregăteau pentru primăvara anului 1917 o mare ofensivă contra Pute-rilor Centrale. Această ofensivă trebuia să înceapă concomitent pe toate fronturile deodată, dar din cauza revoluției ruse, ea a avut mai întâiu loc (în Maiu) pe frontul anglo-francez, unde aliații noștri au câștigat o mare victorie.

« Rușii încurajați de exemplul anglo-francezilor, au început și ei pe la finele lui Iunie o ofensivă pe frontul Galiției meridionale. Primele zile ei au avut o serie de succese urmate îndată de defectiuni, pricinuite de refuzul unităților lor de a se bate.

« La această epocă Generalii Berthelot, Prezan (șeful Marelui Stat Major român) și Generalul Tcherbatchef — comandantul șef al trupelor ruse din Moldova — au dat cu socoteala că operațiile din Galiția trebuiau să fie repede urmate de o ofensivă în direcția Bucureștiului.

« În acest scop înaltul comandament român a dat următorul ordin de bătae: până la Oituz o armată rusă, până la Putna a II-a armată română comandată de Generalul Averescu, apoi armata a 4-a rusească susținută în partea ei stângă de prima armată română comandată de Generalul Ieremia Grigorescu. În fine a 6-a armată moscovită dela Nămolosa până la Dunăre, a cărei Deltă era apărată de un alt grup rus.

« La 22 Iulie artileria armatei Averescu a început un violent bombardament al pozițiilor germane cu tunurile grele franțuzești. Bombardamentul a fost continuat întreaga zi următoare cu cel mai bun rezultat și la 24 Iulie în zori de zi a doua armată română porni la atac împotriva tuturor punctelor ordonate. Atacul diviziei a 3-a române mai ales, a fost fulgerător. În mai puțin de două ore toată linia primă a tranșelor de pe dealul Mărăști a fost cucerită. Trupele române au căzut asupra dușmanului cu o astfel de repeziciune și cu o așa impetuoșitate, chiar dela prima mișcare, încât chiar din primul moment inamicul a renunțat de a se mai apăra. Baioneta și granatele de mână au jucat un mare rol. Ofensiva a fost continuată în mod victorios în zilele de 12, 13, 14, 15 și 16 Iulie, pe când retragerea, ba chiar fuga inamicului s'a transformat într'un adevărat dezastru pentru el. Rezultatul acestei ofensive de câteva zile numai, a fost 50 de tunuri peste 4.000 de prizonieri și un bogat material de război. Rușii cari se găseau la stânga armatei a 2-a române, au atacat și ei cu succes în zilele de 11 și 12 Iulie, ocupând obiectivele ce li se desemnaseră și luând un mare număr de prizonieri și de tunuri.

« Existau deci cele mai frumoase perspective pentru a gonii pe Germani din Muntenia. Prima armată română făcuse și ea preparativele necesare pentru a porni la atac la 26 Iulie. Dar în noaptea de 25 Iulie o telegramă a guvernului provizor al Rusiei a sosit cu ordinul pentru trupele rusești de a înceta ofensiva.

« Nu s'ar fi putut da Românilor o lovitură morală mai îngrozitoare. Tot acest început plin de promisiuni, care lăsa să se întrevadă liberarea Bucureștilor s'a năruit în fața acestei a doua trădări a vecinilor și aliaților noștri Moscoviți.

« Aceasta a fost catastrofa dela Tarnopol, — când bolșevicii deschiseră frontul lor Germanilor, și care a provocat trimiterea telegramei de mai sus de către guvernul d-lui Kerensky. Mă găseam întâmplător la Primul nostru Ministru la Iași (unde mă chemase dela Odessa pentru afaceri de serviciu), împreună cu altă lume în momentul când i s'a adus vestea acestei nenorociri. Palid și profund impresionat am auzit pe d-l I. I. C. Brătianu zicând: « *Hotărât că Rușii ăștia vor să ne piardă* ».

« Ofensiva noastră a trebuit să înceteze la rându-i, și câteva unități române au trebuit să fie trimise în grabă la frontiera Bucovinei, pentru a înlocui pe Ruși, cari continuau a se retrage în goană mare, punând astfel în pericol partea aceea a frontului românesc.

« În acel moment Germanii voiau să profite de debandada rusească, pentru a-și lua revanșa contra Românilor, cari voiau să-i scoată din teritoriile ocupate. În urma ofensivei noastre dela Mărăști, Mareșalul Mackensen ceruse în grabă mare întăriri. El a organizat forțele ce-i mai rămăseseră după Mărăști, și cu diviziunile obținute ca întărire, voia cu orice preț să spargă frontul Siretului, să bată armatele române, împingându-le în Rusia, și să ocupe Iașul și restul Moldovei.

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

« În acest scop Mackensen a concentrat în regiunea Focșanilor cele mai bune și cele mai de nădejde trupe pe care le avea, în total 14 divizii ¹⁾, dintre cari 10 erau germane. Cu această masă de oameni și cu o artilerie formidabilă de toate calibrele, inclusiv tunuri de 305, Mareșalul German a ordonat atacul contra diviziei a 34-a ruse, așezată la stânga Siretului (la Făurei) în noaptea de 5 spre 6 August 1917 și toată ziua de șase. Divizia rusă a fost aproape întreagă distrusă și frontul a fost spart. Armata dușmană n'avea decât să urce țărnul drept al râului, pentru a obține un rezultat și mai mare decât cel pe care-l spera: a) spre a tăia retragerea armatei a 2-a române și a tuturor forțelor dinspre frontiera muntoasă a Moldovei; b) de a îndoi aripa dreaptă a frontului româno-rus în direcția Siretului de jos. Victoria părea sigură și faimosul biurou Wolff se și grăbi să o anunțe.

« Dar înaltul comandament român a trimis imediat trupe române, care să umple locurile rămase goale în rândurile rusești. Aceste trupe au sosit la timp și au pronunțat un contra atac furios în direcția satului Străjescul, care a trecut de mai multe ori din mână în mână. Germanii aduc însă mereu forțe proaspete și prelungesc atacul lor spre Vest, unde se mai găseau încă trupe ruse, și prin urmare unde se găsea sectorul cel mai slab al frontului la acea epocă. Rezistența dârză pe care au opus-o Românii, a determinat pe Nemți să pronunțe atacuri de artilerie cu proiectile lacrimogene și cu gaze asfixiante, după care infanteria germană a intrat în acțiune și luptele au continuat cu violență în decurs de cinci zile, până la 10 August, fără nici un rezultat notabil pentru nici unul din beligeranți. Apoi după o acalmie de câteva zile inamicul obosit, a făcut o nouă grupare a trupelor sale, aducând forțe noi și la 14 August către ora 5 după amiază, a început un bombardament infernal împotriva trupelor române, care se găseau la capul podului dela Cosmești. Seara gaze asfixiante au fost lansate din abundență contra la ai noștri, și atacuri desperate de infanterie au avut loc toată noaptea de 14 spre 15 August. Aceste atacuri s'au prelungit spre sudvest de Mărășești în direcția Panciului, și la un moment dat zece divizii inamice luau parte la ele, din care nouă erau germane. Luptele au continuat pe viață și pe moarte de o parte și de alta fără întrerupere până inclusiv în ziua de 20 August, când inamicul sleit și respins cu pierderi enorme pentru el, a fost silit să-și înceteze atacurile contra Românilor, continuându-le numai înspre vest contra Rușilor, pipăind în chipul acesta punctele slabe ale frontului. Astfel ei au atacat una după alta divizii din corpurile 7 și 8 rusești și îndată ce ei reușiau să spargă frontul aliaților noștri, Românii se grăbeau să umple golurile și să respingă pe inamic. Astfel s'a întâmplat că trupele care se găseau la dreapta primei armate române, au făcut legătura cu acelea care se găseau la stânga armatei a 2-a române, formând astfel în această regiune un singur și unic front românesc, *apărat numai de forțele române*, pe când Rușii treceau înapoia unităților noastre. Germanii au numit această mare bătălie, cea mai mare și cea mai crâncenă a frontului oriental, după marea ofensivă a lui Brussiloff, Bătălia dela Mărășești.

« Pe când bătălia dela Mărășești se desfășură în plinul ei, pe frontul armatei a 2-a române la Oituz-Slănic, o altă mare bătălie se desfășură tot atât de crâncenă și de sângeroasă ca și cealaltă. Inamicul care atacă și aici cu forțe mult superioare, reușise să respingă pe Români până aproape de Târgul-Ocna, amenințând astfel minele de sare și izvoarele de petrol dela Moinești, — singurele, care ne mai rămâneau încă, — precum și calea ferată din Valea Troțușului.

« Contra-atacurile Românilor pentru a recâștiga terenul pierdut, au fost atât de îndârjite și comanda atât de admirabil dirijată, că trupele noastre au reușit să reiă Germanilor aproape tot terenul pe care-l pierduserăm, salvând în chipul acesta orașul Târgu-Ocna, Salinele din apropiere și

¹⁾ Mă grăbesc să fac aici o rectificare în privința numărului diviziilor dușmane care au luptat la Mărășești. Asistând în ziua de 9 Maiu a. c. 1929 la mișcătoarea serbare a eroilor dela Mărășești, am înțeles din frumosul discurs al d-lui General Cihoski, ministrul de războiu, că numărul diviziilor austro-germane etc. împotriva cărora a luptat armata noastră la Mărășești n'au fost patru-sprezece, ci numai *douăsprezece*. Tot din discursul d-lui General Cihoski am aflat că ai noștri n'au fost decât *cinci divizii* și jumătate. E natural să fi făcut această mică eroare în izolarea mea, în care mă găsisem la Londra în 1918, când

am redactat Memorandul meu. Dar faptul că noi Românii n'am avut în această bătălie decât cinci divizii, după cum a spus d-l ministru Cihoski, încă a fost o surpriză mare pentru mine, căci eu credeam că armata noastră care a înfruntat pe Mareșalul Mackensen la Mărășești a fost ceva mai mare. Cu atât mai mare este deci gloria armatei noastre, care cu numai jumătate, din ce reprezentau forțele inamicului, a învins pe cel mai glorios comandant al celei mai puternice armate din lume, care se pregătea de luptă de aproape 50 de ani.

calea ferată a Troțușului. Și luptele au continuat aici ziua și noaptea timp de mai multe săptămâni, cam tot în același interval cu cele dela Mărășești. În fond se poate spune că în partea aceea n'a fost decât o singură și mare bătălie pe frontul Slănicului (dela frontiera transilvăneană până la Siret), pe care au susținut-o armatele române cu ajutorul câtorva unități rusești, care nu erau încă demoralizate de bolșevism. În această bătălie Austro-Germanii cu mult superiori în număr (căci spuneam mai sus că ei au avut în această bătălie 14 divizii pe când noi n'am avut decât cinci și jumătate), au fost bătuți, cum nu mai fuseseră bătuți până atunci decât pe frontul occidental.

« Această victorie a fost una din cele mai strălucite isprăvi militare române din toate timpurile. Și Românii au avut multe fapte de arme minunate în trecutul lor sub voievozii lor Mircea cel Bătrân și Mihai Viteazul și sub Ștefan cel Mare în Moldova în secolii al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, când acești mari căpitani au susținut lupte glorioase contra semilunei, în care adeseori cu o mână de soldați țineau piept forțelor musulmane încincite și chiar și mai mari.

« Marea victorie dela Mărășești a fost o victorie a Românilor și ea a dovedit aliaților noștri precum și inamicilor noștri de ce este capabil neamul nostru, când e pus să lupte în condiții egale și cu un armament egal.

« Ofițeri Englezi și Americani, cari au fost martori ai acestei bătălii, îmi spuneau la Iași și la Odessa că soldații anumitor regimente de infanterie română, au pornit la luptă desculți și fără tunici, numai spre a putea, spuneau soldații, să se arunce cu mai multă sprinteneală în spinarea dușmanului. Bătălia dela Mărășești a salvat odată cu Moldova și onoarea militară a României. Ea a făcut pe d-l Asquith să spună în Parlamentul englez că « România este invincibilă », — cuvinte pe care Românii nu le vor uita niciodată.

« Dar cel care a câștigat bătălia dela Mărășești a fost soldatul țaran român. Dacă reorganizarea armatei noastre a putut să se facă în atât de bune condiții și dacă ea a dat astfel de rezultate, aceasta a fost posibil grație mai ales calităților țaranului român, care tot timpul a fost conștient de ceea ce a făcut și pentru ce a făcut așa cum a făcut. Acest țaran a dat mereu și din toată inima tot ceea ce i s'a cerut, și chiar mai mult decât i s'a cerut în ce privește munca, răbdarea, bunăvoința, și suportarea celor mai mari osteneți și sacrificii.

« Dacă o parte mare din merit revine gloriosului Rege Ferdinand, Generalului Prezan (șeful distins și plin de autoritate al Marelui Stat Major al armatelor române) precum și celorlalți distinși și mari ostași ai României ca Generalii Averescu, Cristescu, Eremia Grigorescu, etc. etc., precum și în mare parte strălucitei misiuni militare franceze și nobilului ei șef Generalul Berthelot, cari toți au condus lucrurile cu metodă și cu zel neobosit, nu-i mai puțin adevărat că cea mai mare parte revine fără îndoială soldaților țarani ai României.

« Deaceia, mai ales viața și dezvoltarea intelectuală, morală și economică a acestei clase, cea mai numeroasă (circa 83 % din poporul nostru) și cea mai demnă de simpatie din nația noastră, voim noi s'o organizăm după războiu — pe largi temelii democratice în viitoarea Românie. Cu toate eforturile bolșevicilor pentru a face pe soldatul român să se abată din drumul drept al disciplinei, acesta nu s'a clătinat niciodată. Erau momente când soldații români nu știau lămurit, cari erau inamicii lor cei mai periculoși: Austro-Germanii cari se găseau în fața lor, sau Rușii cari erau îndărătul lor.

« Este cazul de a mai aminti aici că pe lângă largile reforme democratice în favoarea clasei țărănești (sufragiu universal egal, direct și secret precum și împărțire de pământ prin lege specială de expropriere, celor lipsiți), noi înțelegem să dăm tuturor locuitorilor viitorului Stat Român, tuturor minorităților de origine streină, cari vor trăi între hotarele viitoarei Românie Mari, — posibilitatea de a trăi și de a se dezvoltă în deplină libertate și egalitate de drepturi. În privința aceasta noi aceștia, Români din Transilvania, Banat și Bucovina în special, suntem conștienți că nu trebuie să impunem, în nici un caz celor mai slabi, cari vor trăi printre noi, ceea ce opresorii noștri Unguri și Austriaci ne-au făcut să suferim noi înșine în decursul atâtor veacuri.

« În același timp, eu cred că trebuie să insist deasemenea asupra felului cam prea strimt și lipsit de prevedere politică, în care guvernul Marghiloman a rezolvat de curând chestia israelită în România — după o metodă, — zice-se, inspirată de Germania. Toți Românii conștienți însă de viitorul țării lor, aprobă dimpotrivă soluția largă și completă a acestei spinoase chestiuni, con-

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

form cu declarațiile categorice făcute în Parlamentul Român în Iunie 1917 de către fostul Prim Ministru d-l Ion I. C. Brătianu și de către fostul vice președinte al Consiliului de Miniștri, d-l Tache Ionescu.

« Să-mi fie acum îngăduit, de a adăoga câteva cuvinte în privința participării Românilor din Transilvania, din Banat și din Bucovina la războiul României împotriva Austro-Ungariei. Această participare a fost foarte numeroasă, și ea a înglobat aproape patruzeci de mii de Români din provinciile iredente ale monarhiei Habsburgilor. Intr'adevăr, aproape douăzeci și cinci de mii de Români transilvăneni, cari se aflau în România în momentul când noi am declarat războiul au fost mobilizați și au luat parte chiar dela început la toate luptele. Mai târziu o legiune de voluntari transilvăneni și bucovineni s'a constituit la Kiew în Ucraina, dintre Români prizonieri de războiu originari din Austria și Ungaria, cari se găseau în Rusia. Această legiune a combătut vitejește în ofensiva noastră dela Mărăști și în marea bătălie dela Mărășești. Ofițerii acestei legiuni toți transilvăneni, bănățeni și bucovineni, înainte de a părăsi Rusia pentru frontul român, au ținut să declare solemn într'un Memorand pe care l-au adresat ambasadorilor și miniștrilor Puterilor Antantei la Petrograd, că ei au părăsit rândurile opresorilor lor austro-maghiari, pentru a merge să lupte alături de frații lor din România liberă, în vederea liberării lor de jugul milenar străin. Făcând aceasta, ei au vrut să arate marilor noștri aliați voința lor nestrămutată că toate provinciile române ale monarhiei austro-ungare, de unde acești prizonieri de războiu Români iredenți erau originari, trebuie să fie, după războiu, alipite odată pentru totdeauna la patria mamă. De sigur că guvernul Majestății Sale Britanice a luat la timp cunoștință de această manifestație patriotică pe care voluntarii Români din Transilvania au stipulat-o în acel Memorand al lor.

« Dealtminteri luptători transilvăneni se mai găsesc în număr mare și în armatele cehoslovace din Siberia, precum și în armatele americane din Franța. Transilvăneni se găsesc deasemenea angajați în lupte pe frontul italian și legiuni noi de voluntari din națiunea noastră mai sunt actualmente pe cale de a se forma în Franța și Italia ».

Londra, 24 Septemvrie 1918.

Dr. George Moroianu

Acesta a fost Memorandul meu adresat Ministerului de Externe al Angliei în chestia participării României în războiul cel mare, iar impresia pe care el a făcut-o în acele cercuri precum și utilitatea lui pentru țară, se pot judeca, între altele, și din alăturatele două scrisori, — dintr'o serie pe care am primit-o atunci dela diferite personalități care citiseră Memorandul. Una din scrisori este dela d-l Leeper din Ministerul de Externe, — și unul din secretarii Primului Ministru al Angliei din acel timp, Lloyd George, cealaltă este dela un înalt demnitar al Ministerului de Informații, căruia cel dintâiu îi comunicase memorandul meu în copie.

Dau ambele scrisori atât în originalul englezesc cât și în traducerea românească.

Iată prima scrisoare:

Foreign Office S. W., 11 October 1918

Dr. G. Moroianu, Crew House.

Dear Dr. Moroianu,

« I have just read your excellent Memorandum on « Roumania's Effort in the War » and have sent it on to Mr. Sheridan of the Ministry of Information. If I may say so, I think it is extremely well done, and it will be exceptionally useful. There was a lot of information in it which was new and interesting to me, and I think the frank and fair way in which you discuss the question is wholly admirable.

My kind regards to Madame Moroianu ».

Yours sincerely
A. W. A. Leeper

GEORGE MOROIANU

In românește:

Dr. G. Moroianu, Crew House.

Ministerul Afacerilor Străine S. W.
11 Octomvrie 1918

Scumpe Dr. Moroianu,

« Toemai am citit excelentul d-voastră Memorand relativ la « Sforțările României în rășboiu » și l-am trimis și d-lui Sheridan din Ministerul Informațiilor. Dacă pot să spun astfel, eu cred că el este extrem de bine făcut, și va fi excepțional de folositor. Sunt în el o serie de informații cari sunt noi și interesante pentru mine, și eu cuget că felul franc și onest în care d-voastră expuneți chestiunea, este cu totul admirabil.

Cele mai bune complimente doamnei Moroianu ».

Al d-voastră sincer

A. W. A. Leeper

A doua scrisoare:

Ministry of Information, Norfolk Street Strand
London W. C. 2, 12 October 1918

Dear Sir,

« I have received from Mr. Leeper of the Foreign Office to-day the excellent Memorandum on Roumania's Effort in the War, which you have so kindly provided. He is writing to you himself to express his thanks, and may I say on our behalf how grateful we are for the trouble you have taken in the matter. The subject has not been treated adequately hitherto, and full details of the activities of Roumania have not been easy to find.

With renewed thanks ».

Yours very truly

R. B. C. Sheridan

Dr. Moroianu, Crew House, Curzon Street W. I.

In românește:

Scumpe Domnule,

« Am primit azi dela d-l Leeper din Ministerul de Externe excelentul Memorand asupra eforturilor României în rășboiu, pe care cu atâta amabilitate l-ați pregătit. Dânsul vă va scrie personal spre a vă exprima mulțumirile sale și vă putem spune din partea noastră, cât vă suntem de recunoscători, pentru osteneala ce v'ați dat-o în această chestie. Subiectul n'a fost până acum tratat cum trebuie și o mulțime de detalii despre eforturile României, nu au fost ușor de găsit.

Cu reînnoite mulțumiri ».

Al d-voastră foarte devotat

R. B. C. Sheridan

Natural că nu ascund marea bucurie și via satisfacție precum și mândria ce am simțit la primirea acestor scrisori, de la oameni cari nu cunosc nici gelozie, nici invidie, ci cari, în mod sincer și din inimă largă, mi-au afirmat prin ele că făcusem un lucru de o mare utilitate pentru țara și neamul meu. Și pentru marea bunăvoință și prietenie, precum și pentru viul interes ce l-au arătat dâșii, împreună cu toată națiunea britanică pentru țara noastră în acele clipe istorice de mari îngrijorări pentru noi Români, eu le exprim și la acest loc omagiul profundei noastre recunoștințe.

Este momentul de a aminti acum aici, că în urma unor întâlniri la Londra și Paris în primăvara anului 1918 a celor interesați, adecă a reprezentanților celor oprimați, s'a reușit a se proclama

solidaritatea popoarelor oprimate din Austro-Ungaria și convocarea unui congres al naționalităților subjugate, la Roma în Aprilie 1918. Congresul a avut loc în zilele de 8 până la 11 Aprilie. Reproducem din cartea domnului prof. universitar G. G. Mironescu (Ministrul nostru de Externe de azi): «*Apperçus sur la Question Roumaine*» Paris Ernest Leroux 1919, nota următoare cu privire la acest congres. Congresul naționalităților oprimate anunțat deja, s'a ținut la Roma dela 8 la 11 Aprilie 1918. El a sigilat solidaritatea popoarelor oprimate și a avut ca rezultat intensificarea eforturilor lor contra inamicului comun. Acest congres a fost de asemenea punctul de plecare al unei politici mai ferme a aliaților în favoarea liberării integrale a tuturor naționalităților oprimate de Austro-Ungaria și de Germania. Iată care au fost rezoluțiile generale adoptate de acest congres:

«Reprezentanții naționalităților supuse în total sau în parte dominației austro-maghiare, italiană, română, polonă, cehoslovacă, jugoslavă, sunt de acord pentru a afirma principiile acțiunii lor comune în felul următor:

1. Fiecare din aceste popoare proclamă dreptul său de a constitui propria sa naționalitate și unitate de Stat, sau de a le complectă și de a se ridica la deplina lor independență politică și economică.

2. Fiecare din aceste popoare vede în monarhia austro-ungară instrumentul de dominație germană, și recunoaște în ea obstacolul fundamental la realizarea aspirațiilor și drepturile sale.

3. Adunarea mai recunoaște încă necesitatea luptei comune contra opresorilor comuni, deoarece fiecare popor are în vedere liberarea sa totală și complectă sa unitate națională în libera sa unitate de Stat.

La deschiderea Congresului a participat și o numeroasă delegație de deputați și senatori italieni, care a luat parte la lucrările congresului. Toate naționalitățile oprimate din Monarhia habsburgică au fost reprezentate la acest congres prin comitetele lor de acțiune. Italienii având în fruntea lor pe d-l A. Torre, Jugoslavii sub prezidenția d-lui Trumbitch, Cehoslovacii sub prezidenția d-lui Beneš, Polonezii sub prezidenția d-lui Jamorsky. Delegația română era compusă din d-nii senator G. G. Mironescu profesor Univ., prof. Simeon Mândrescu, președintele asociației Românilor din Transilvania și Bucovina, Dr. Nic. Lupu, deputat în Camera română, și d-nii Ion Ursu, prof. universitar, Drăghicescu, senator, și Benedetto de Luca, profesor și publicist. Miercuri 11 Aprilie Congresul s'a întrunit la Capitoliu pentru a asculta darea de seamă a deliberărilor care nu sunt destinate publicității. Aceste deliberări privesc acțiunea ce trebuie dezvoltată în țările aliate și inamice, în scopul de a realiza aspirațiile naționalităților și de a menține vie uniunea consacrată atât de solemn la acest congres.

Convocarea congresului acestuia la Roma a avut un tâlc. Anume se știa în multe cercuri, că țara care rezistă mai dârz la desființarea Austro-Ungariei era Italia, și mai ales Ministrul ei de Externe Baronul Sidney Sonnino. Dar în acel timp mai erau și alte State aliate, care n'ar fi voit desființarea Austro-Ungariei.

Dar să dăm cuvântul în această privință d-lui G. G. Mironescu, actualul nostru Ministru de Externe, care fiind stabilit în Paris din vara anului 1917 — și oarecum *sur la brèche* în aceste chestiuni, — a lucrat tot timpul alături de atâția alți fruntași români cu deosebită râvnă, cu mult patriotism și cu mare înțelegere a situațiilor și împrejurărilor, — pentru a susține cauza unității noastre naționale în fața Aliaților, în care scop a colaborat în mod activ la presa din Paris și la ziarul *La Roumanie*, organul coloniei române din Paris, publicând și două volume în franțuzește — foarte utile pentru propaganda în favoarea cauzei naționale. Unul din volume trată *Problema Banatului*, și celălalt are titlul: *Priviri asupra chestiunii române* în general. D-l Mironescu a luat parte la Congresul din Roma al naționalităților oprimate de Austro-Ungaria și a făcut o călătorie în două din lagărele de prizonieri transilvăneni și bucovineni din Italia, interesându-se de soarta lor și intervenind cu cel mai bun succes la autoritățile italiene în favoarea aceloră dintre prizonieri, cari aveau a se plânge de modul cum erau tratați. Dânsul a fost primul român care a venit în contact cu acești bravi fii ai neamului nostru, cari, cum se va vede mai jos, ardeau de dorul de a se lupta pe frontul italian sau francez împotriva inamicului. Actualul nostru Ministru de Externe a adus

în acele grele împrejurări prețioase servicii cauzei rămâne, așa precum și astăzi în postul de răspundere pe care-l are, a știut prin tactul și îndemânarea D-Sale să întărească legăturile țării cu aliații și amicii noștri mari și mici, pentru ceea ce noi cu toții trebuie să-i fim mulțumitori.

Intr'un studiu publicat în *Convorbiri Literare* din Aug. 1927 intitulat *Din Pribegie* d-l Mironescu face următoarele interesante constatări cu privire la situația României după armistițiul dela Buftea, și cu privire la atmosfera ce domnea printre aliați, în preajma convocării la Roma a Congresului naționalităților oprimate de Austro-Ungaria. Iată ce scria d-l Mironescu:

« Primăvara anului 1918 eră cu deosebire tristă pentru noi Români.

« România fusese silită să încheie armistițiul și — izolată cu totul de aliații săi, prin trădarea rusească, — devenise prizoniera dușmanilor.

« Pe de altă parte, *printre aliații noștri se manifestă oarecare rezistență la ideea desființării imperiului Austro-Ungar*. Pentru unii eră o dogmă necesitatea existenței Austro-Ungariei, Ori, aceasta însemnă împiedecarea realizării unității noastre naționale, și probabil împiedecarea ei pentru totdeauna, căci dacă nici după acest uriaș războiu, care aveă să schimbe configurația Europei, nu ni s'ar fi făcut dreptate, idealul nostru ar fi fost înmormântat pe vecie.

« Chestiunea aceasta îngrijoră tot așa de mult pe Cehoslovaci, Jugoslavi și pe Polonezi.

« Deaceea în cursul lunii Martie 1918, organizațiile din Paris ale acestor naționalități, în unire cu Români, au început o mișcare, spre a determina pe aliați la o politică hotărâtă, în sensul liberării integrale a tuturor naționalităților subjugate de Austriaci și Unguri, deci desființarea imperiului austro-ungar și alcătuirea de State naționale, corespunzătoare situației etnice din Europa centrală.

« Acțiunea Cehoslovacilor, Polonezilor și Jugoslavilor eră condusă de Consiliile lor naționale, care — recunoscute de aliați — jucau rolul unor guverne provizorii ale națiunilor respective.

« Pentru Români greutatea eră mare, căci după armistițiul încheiat de România, reprezentanții noștri diplomați se aflau într'o situație neclară, — se discută dacă România mai este ori nu Stat aliat, — iar o organizație corespunzătoare consiliilor naționale ale celorlalte trei națiuni, noi nu aveam. (Consiliul Național al unității Române s'a alcătuit la Paris mai târziu la 3 Octombrie 1918). Dar câțiva dintre noi grupați la Paris în jurul ziarului *La Roumanie* înființat de bunul patriot, d-l Paul Brătășanu (în Ianuarie 1918), și comitetul coloniei române din Paris împreună cu alți Români iubitori de neam, am lucrat în deplină înțelegere, — fără a aveă nici o organizație oficială — colaborând, în sprijinirea intereselor comune, cu reprezentanții autorizați ai Cehoslovacilor, Jugoslavilor și Polonezilor.

« După câteva conferințe și întruniri la Paris și Londra, am hotărât să ținem, la începutul lui Aprilie 1918, un mare congres al națiunilor subjugate de Austro-Ungaria la Roma.

« Acolo, după informațiile ce le aveam, eră mai tenace rezistența la deea desființării Austro-Ungariei; iar principalul partizan al acestei rezistențe eră Ministrul de Externe deatunci al Italiei, Baronul Sonnino. Deaceea când am plecat din Paris spre a merge la Congresul din Roma d-l Eduard Beneș (actualul Ministru de Externe al Cehoslovaciei), pe atunci Secretar al Consiliului Național Cehoslovac, îmi spunea: *Va trebui să spargem geamurile la Consulta* (Ministerul de Externe al Italiei). Nu a fost însă nevoie de aceasta; pentrucă sprijiniți de eminentii reprezentanți ai Franței și Angliei¹⁾, congresiștii au câștigat pentru acțiunea lor pe Președintele Consiliului de Miniștri italian, d-l Orlando. Acesta primind, la 11 Aprilie, pe delegații congresiștilor, a declarat că poate asigura pe naționalitățile subjugate Austro-Ungariei că *Italia consideră cauza lor ca pe a ei însăși*.

« De fapt după acest congres, politica aliaților cu privire la problema desființării imperiului austro-ungar s'a clarificat, și la începutul lunii Iunie, Consiliul superior de războiu din Ver-

¹⁾ Din partea Franței veniseră la Roma, ca să sprijine acțiunea congresiștilor, d-l Franklin Bouillon, fost ministru, președintele comisiei de afaceri streine a camerei deputaților, și d-l Albert Thomas, fost ministru. Din partea Angliei veniseră: marele ziarist d-l W. Steed,

directorul general al ziarului *Times*, și cunoscutul scriitor d-l Seton Watson. Asupra congresului s'au făcut dări de seamă atunci în toate ziarele mari franceze, engleze și mai ales în cele italiene.

sailles a dat expresie acestei politici, proclamând necesitatea creierii unui Stat Polonez, și simpatia aliaților pentru aspirațiile naționale ale celorlalte popoare subjugate Austro-Ungariei.

« Dar dintre popoarele care trebuiau liberate de jugul Austro-Ungar, Românii — în urma armistițiului încheiat de țara noastră — nu mai participau la războiu, cu unități naționale de ale lor ¹⁾. Deși păstram intima speranță că România va relua armele, nu puteam lăsa să lipsească stindardul nostru de pe fronturile aliate, ci trebuia să menținem situația noastră de combatanți alături de aliați. De aici nevoia creării unei legiuni românești pe frontul occidental.

« Aceste legiuni nu se puteau alcătui decât din prizonierii români ardeleni, bănățeni și bucovineni, ce se aflau în țările aliate. În Franța și Anglia erau foarte puțini, în Italia erau mulți. De aceea, îndată ce lucrările Congresului dela Roma s'au terminat (11 Aprilie 1918), atenția noastră a fost îndreptată spre prizonierii români din Italia ».

Profitând de prezența sa în Italia, d-l G. Mironescu ²⁾ s'a pus apoi în legătură cu comisia specială care se ocupă de prizonieri (commissione per i prigionieri di guerra) dela Ministerul de Războiu, cerând informații despre prizonierii români din armatele Austro-Ungare, și solicitând autorizația și înlesnirile necesare pentru a intra în legătură cu ei, ceea ce d-sa a obținut cu cea mai mare bunăvoință și prevenire dela autoritățile italiene.

Din cercetările ce le-a făcut, d-l Mironescu a aflat că erau la acea epocă în Italia aproape 18.000 prizonieri împrăștiați în nu mai puțin de cincizeci de câmpuri (lagăre) deosebite, ceea ce făcea foarte necesară luarea contactului cu dânsii. D-sa a ales ca să le viziteze: câmpurile dela *Cassino* și *Comaldoli* în care se găseau cei mai mulți ofițeri, precum și un număr mai mare de soldați, și unde a aflat printre soldații și ofițerii noștri transilvăneni, și bucovineni atâta însuflețire pentru unitatea patriei, atâta dor fierbinte de a lua armele să se lupte împotriva opresorilor de ieri și atâta simț de jertfă pentru înfăptuirea unității naționale, încât rămâi și adânc înduioșat în fața acestor mărturisiri de sentimente și de credință către un mare ideal, și simți în tine și o mare mândrie națională în fața atâtor calități superioare ale poporului nostru.

Dar să lăsăm cuvântul d-lui G. G. Mironescu:

« Am plecat întâiu la Cassino (18 Aprilie 1918).

« Întâlnirea cu bravii ofițeri, și aspirația a fost plină de însuflețire. Bucuria și a lor și a mea a fost nespuse de mare. Pentru prima oară vedeau pe cineva de acasă, care să se intereseze de dânsii, deși unii erau de câțiva ani prizonieri. Cei mai vechi prizonieri erau din Iulie 1915.

« Toți — plini de avânt — mi-au declarat, că nu au altă dorință decât de a merge din nou pe front, ca să lupte în rândurile aliaților pentru triumful dreptății în lume și pentru întregirea neamului românesc.

« Le-am arătat că guvernul italian are toată bunăvoința, și că în vederea pregătirii unei legiuni române, se vor concentra la un loc întâiu ofițerii și gradații și pe urmă soldații.

« Am adăugat că dacă cumva nu s'ar putea forma în Italia o legiune românească, aveam făgădueli serioase că se vor putea forma asemenea legiuni în Franța cu prizonierii români din Italia.

În acest sens, spune d-l Mironescu, delegații francezi la congresul din Roma, d-nii Franklin Bouillon și Albert Thomas, aveau însărcinarea să insiste pe lângă guvernul italian în sensul de mai sus. Și așa mai adăugă eu că și la Londra se lucra cu aceeași stăruință pentru formarea unei legiuni române în Italia sau în Franța. În scopul acesta departamentul de propagandă din Anglia și misiunea militară își trimiseseră delegați în Italia ca să lucreze la realizarea acestei idei.

« Au fost fericiți (prizonierii), zice mai departe d-l Mironescu, de speranțele bune ce li le dedeam și au insistat mult ca să fac toate demersurile pentru a se alcătui o legiune română.

« Cu entuziasmul tinereții și cu optimismul vitejilor, ei manifestau o încredere desăvârșită în izbânda finală a aliaților.

« Acelaș dorință de a lupta alături de aliați și aceeaș frumoasă însuflețire ce am găsit în grupul ofițerilor și gradaților, am constatat-o și în grupul soldaților. Erau acolo 180 de soldați români, ceilalți erau la lucru pe fermele învecinate. Ne-am despărțit în strigăte de bucurie și

¹⁾ Altfel, individual, Români numeroși, atât din vechiul Regat cât și din provinciile subjugate, luptau pe diferite fronturi: pe frontul francez, pe frontul italian, pe frontul dela Salonic și chiar în Siberia, unde erau

grupăți în formațiuni unitare românești alături de Cehoslovaci.

²⁾ D-l Mironescu era însoțit de profesorul Benedetto de Lucca.

în ecoul viguros al marșului național *Deșteaptă-te Române*, intonat cu entuziasm din două sute de piepturi, care m'au însoțit până la cancelaria comandamentului câmpului.

« Intorcându-mă la Roma, am comunicat comisiei pentru prizonieri în ce excelentă stare de spirit se găsesc prizonierii români dela Cassino. Am plecat apoi la Genua ca să vizitez pe prizonierii români internați la Comaldoli (21 Aprilie 1918).

« Intâlnirea cu acești viteji români a fost și mai însuflețită, decât întrevederea cu cei dela Cassino. Au fost cuprinși de o bucurie neînchipuită, văzând că vine, în fine, unul din ai lor să se ocupe de dânsii, mai ales că aproape toți erau de mult prizonieri, unul chiar din primele luni ale războiului.

« Acești bravi prizonieri români din Comaldoli mi-au făcut aceeaș călduroasă cerere de a li se da posibilitatea să lupte pe front pentru cauza aliaților, indisolubil legată de dreapta și sfânta cauză a neamului românesc.

« Unii dintre ei au mers până a-mi declara că nu mai înțeleg rostul vieții lor, dacă nu pot să-și verse sângele pentru idealul Aliaților și al neamului nostru, explicându-mi — simplu și nespus de mișcător — că viața lor nu le aparține lor, ci poporului românesc.

« Am fost adânc impresionat de adâncul patriotism al acestor viteji români.

« Am simțit odată mai mult ce bogată comoară de energie este în vigurosul nostru popor.

« Tot trecutul de jertfe și glorie al neamului nostru mi-a fost rechemat în minte. și am avut viziunea clară a viitorului strălucit către care merge poporul român.

« Prizonierii români erau într'o stare sufletească admirabilă și gata pentru jertfa supremă în susținerea cauzei aliate, care eră și cauza românismului.

« Dealtfel nimeni nu s'a îndoit niciodată de vitejia și patriotismul prizonierilor români (din Italia). Chiar la Comisia de prizonieri mi s'au citat dovezi edificatoare: *au fost pe frontul italian cazuri în care soldați români din armata austro-ungară, trecând prin ploaia de gloanțe în lagărul italian, au cerut a doua zi să li se dea uniforma italiană și s'au întors imediat pe front să lupte alături de Italieni contra asupritorilor... »*

Din cauza dificultăților tehnice de concentrare a soldaților români prizonieri în Italia, legiuirea română nu s'a putut forma decât la sfârșitul verii (1918) și ea a luptat vitejește pe frontul italian sub comanda Generalului Ferigo bine cunoscut în România, și a cărui memorie ne va fi totdeauna scumpă nouă tuturor.

Dăm acum mai multe pasagii dintr'un inimos și impresionant articol publicat de actualul nostru Ministru de Externe, D-l G. G. Mironescu, în numărul din 20 Ianuarie 1919 al ziarului *Le Rappel* din Paris, prin care d-sa caută și reușește să justifice marile titluri ale României de a participa la conferința de pace din Paris, căci pe atunci circulau în țările aliate, unele rumori, cari făceau să se creadă că în urma nefericitei păci dela București, țara noastră nu va fi admisă la conferința de pace.

« Care sunt titlurile României — se întreabă autorul — pentru a participa la Conferința de Pace?

« România a intrat în războiu în virtutea unui tratat de alianță încheiat în August 1916 cu Puterile Antantei.

« Cele două grupuri de beligeranți îi ceruseră să participe la războiu alături de ele. România s'a pronunțat pentru Antantă, și condițiile intervenției ei au fost stabilite prin acest tratat de alianță.

« România a împlinit în mod loial toate angajamentele ei cuprinse în acest tratat. Ea a pus în serviciul cauzei comune toate forțele și toate bogățiile ei.

« Forțele române trebuiau să coopereze la un efort concomitent al Aliaților pe toate fronturile. Acest efort comun simultan n'a putut fi realizat. Și singurul aliat, care prin însăși situația lui geografică, eră chemat să coopereze în mod efectiv cu armata română — adică Rusia — n'a îndeplinit acest rol care-i eră desemnat.

« Omul loial care se află azi în fruntea Ministerului de Externe (al Franței)¹⁾, constată aceste fapte în *Le Petit Journal* din 26 Ianuarie 1917: Nu este momentul de a insista, — spune dânsul,

¹⁾ D-l St. Pichon.

— asupra condițiilor dezastruoase în care s'a efectuat intervenția României, compromisă chiar din primul ceas prin greșeli imputabile altora decât guvernului din București, și dată pradă, prin trădarea lui Sturmer, armatelor Austro-Ungare.

« Aceste nenorociri ivite chiar dela început, n'au abătut România dela datoria ei. Ea a purtat multă vreme singură, cu propriile sale mijloace, un războiu teribil contra inamicilor infinit mai numeroși și incomparabil mai bine înarmați, pe un front enorm.

« Românii aveau să apere, zicea d-l Lacour-Gayet (în *Le Journal* din 9 Martie 1917) — un front de 1350 km . . . Ne dăm noi seamă ce reprezintă un front de o mie trei sute cincizeci de km? Frontul nostru anglo-francez dela Marea Nordului nu măsoară decât 800 km . . . ».

« Acelaș eminent publicist francez zicea cu dreptate, că în acest interval de timp, armata română, a făcut funcțiune de paratoner. Armata română a atras asupra-i două mari armate inamice: armata lui Falkenhayn, pregătită pentru o ofensivă împotriva Rușilor, și armata lui Makensen, pregătită contra armatelor aliate dela Salonic.

« Intervenția României a decongestionat chiar fronturile dela Verdun și de pe Carso, pentru că Germanii, în scop de a răpune România, mai înainte de ce ea ar fi putut fi ajutată, au fost siliți să retragă și depe acele fronturi un anumit număr de divizii (*La Revue Hebdomadaire* din 11 Noembrie 1916 a publicat în privința aceasta o schiță din cele mai sugestive).

« Bravura extraordinară a armatei române a fost recunoscută de toți. Inamicul comun a fost grav însângerat. Dar la rândul-i România a fost sleită prin această sforțare mai presus de puterile ei. Disputând terenul pas cu pas, armata română a trebuit să bată în retragere. Inamicul a invadat două treimi din teritoriul țării.

« Invazia a adus cu sine un cortegiu de nenumărate nenorociri. Pe de o parte: devastări și cruzimi comise de inamici. Pe de altă parte: cantități enorme de petrol, de cereale, de provizii, de instalații industriale de cea mai mare valoare distruse sau arse de noi înșine, pentru că eră imposibil de a le lua cu noi, și nici nu trebuiau să fie lăsate la inamic. Și pe deasupra foametea și cele mai grozave maladii au secerat armata și populația.

« Reluând lupta după refacerea armatei cu ajutorul generos al Franței și cu concursul prețios al Angliei, noua armată a înfrânt pe inamic cauzându-i pierderi mari și împiedecându-l să cucerească Moldova și Rusia meridională.

« Prin tenacitatea și sacrificiile sale, România a întârziat multă vreme năruirea frontului oriental, care ar fi fost pentru toți Aliații un dezastru ireparabil, dacă el s'ar fi produs câteva luni mai de vreme.

« Destinul nemilos urmăria țara noastră. În momentul când armata noastră urmăria o acțiune în stil mare, care promitea cele mai frumoase rezultate; tovarășii noștri de arme, Rușii, infectați de bolșevism, ne-au trădat a doua oară.

« România se găsea astfel într'o situație tragică fără exemplu în istoria lumii. În față un dușman mereu temut. Pe frontul român chiar, armata română înneacă așa zicând, într'o armată aliată de trei ori mai numeroasă, care fraterniză cu inamicul și amenință pe Români. Îndărătul frontului jafuri, dezordine și propaganda anarhică a bolșevicilor ruși înarmați, și în urma răsturnării totale cauzate de revoluția rusească, teribila foamete care-și făcù din nou apariția cu o sporire înspăimântătoare a epidemiei. Infine ruptură cu guvernul bolșevic, deci amenințări de războiu pe frontiera rusească și izolarea completă cu tăierea oricărei aprovizionări . . . Pe de altă parte nici o speranță de ajutor din partea celorlalți aliați, de cari România eră completamente izolată.

« În față acestei tragice situații și teribile fatalități ea a trebuit să se încovoae capitulând.

« Pierderile în vieți omenești încercate de România sunt înspăimântătoare: mai mult de opt sute de mii de oameni au pierit — din armată și din populația civilă — omorâți de inamic sau secerati de foamete și de boli.

« Această cifră reprezintă 11% din populația regatului: din nouă locuitori unul a murit.

« Franța care a avut cele mai grele pierderi în acest războiu, este departe de a fi avut proporțional jumătate din pierderile României. Dacă Franța ar fi avut nenorocirea să aibă proporțional pierderile noastre, ea ar fi avut atunci aproape 4.300.000 de morți.

«Asta ar fi trebuit să ajungă. Dar mai trebuie adăugat acestui tablou imensele pierderi materiale și înspăimântătoarele suferințe ale armatei și ale populației civile. Nici un alt popor n'a fost atât de încercat.

«Iată epopeia și tragedia română.

«Acestea sunt titlurile noastre care ne îndrituiesc să participăm la conferința de pace».

X Tot aici este locul să amintesc și de conferința naționalităților oprimate ținută la Geneva.

La 29 Oct. 1918 s'au întrunit în acel oraș reprezentanții organizațiilor naționalităților din Europa centrală, cari se aflau în Elveția: Italieni, Polonezi, Români, Cehoslovaci și Jugoslavi, pentru a afirmă în mod solidar și solemn încă odată voința lor nestrămutată de a realiza completa lor independență și unitate națională.

Dr. Ernesto Vercesi a vorbit în numele Italienilor, Dr. Marowsky în numele Polonilor, Baratchich-Jacquier în numele Cehoslovacilor, Dr. S. Gmajner în numele Jugoslavilor și d-șoara Lucia A. Popovici din Lugoj (fiica regretatului luptător național A. C. Popovici) în numele Românilor. Iată declarație d-șoarei Popovici:

«In numele umbrelor sfinte ale lui Horia, Cloșca și Crișan, morți frânți pe roată, a miilor de frați cari gem încă în temnițele maghiare, a miilor de frați cari au fost asasinați de autoritățile maghiare dela 1914;

«In numele fraților mei cari luptă în acest moment pe pământul Franței, al Italiei, al Siberiei precum și pe pământul care n'a putut fi violat al Moldovei, în numele tuturor morților noștri, în numele celor patru milioane de Români subjuogați noi declarăm:

«Că poporul român care geme încă sub jugul oligarhiei austro-maghiare respinge cu energie ultimul rescript al împăratului Austriei¹⁾, prin care-l trădează încă odată.

«Și noi declarăm înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, că lumea nu va cunoaște pacea atâta timp cât nu ni se va face dreptate, și cât vom fi împiedecați singuri în mijlocul popoarelor libere din Europa întreagă, de a ne liberă și noi la rândul nostru de jugul strâin, și de a ne uni cu frații noștri din Regatul liber al României!»

Tot cu ocazia propunerii Austro-Ungariei de a încheia pace separată cu Aliații, d-l Clemenceau, Primul-Ministru al Franței, a avut o nobilă izbucnire în ședința din 17 Septembrie 1918 a Senatului francez:

«Ce vreau ei? Ce voim noi înșine? A luptă, a luptă în mod victorios mereu și fără preget până în ceasul când inamicul va înțelege, că nu mai e posibilă nici o tranzacție între crimă și drept. *Am fi nedemni de marele destin care ne este rezervat, dacă am fi în stare să sacrificăm vreun popor mic sau mare apetiturilor, lăcomiei turbate de dominație implacabilă, care se ascund încă în dosul ultimelor minciuni ale barbariei...*».

Pentru aceste singure nobile cuvinte, de o măreție antică, ar fi destul ca fiecare din popoarele liberate de marele războiu, să ridice câte un monument de recunoștință marelui bătrân din strada Franklin din Paris...

Intre timp intelectualii români din Vechiul Regat și câțiva transilvăneni, cari se stabiliseră la Paris dela izbucnirea războiului, sau veniră acolo mai în urmă, cum a fost cazul cu mine, lucrau și ei din răspuțeri în cercurile franceze și aliate pentru cauza unirii tuturor Românilor. În scopul de a lumina opinia publică franceză și aliată, ei au întemeiat ziarul *La Roumanie*, de care am amintit mai sus. Pentru acest ziar au făcut sacrificii mulți din colonia română, dar cel care a făcut cele mai mari jertfe pentru tipărirea lui a fost inimosul patriot oltean, d-l Paul Brătășanu, președintele coloniei române din Paris, care a și inițiat apariția acestui ziar în Ianuarie 1918.

Dar numeroșii noștri compatrioți cari erau concentrați în capitala Franței nu s'au constituit decât numai mai târziu într'un organ, care avea să lucreze metodic și cu toată răspunderea și autoritatea, ce o comportă marea cauză națională, căreia serviau de altfel cu toții. E vorba de consiliul național pe care celelalte naționalități oprimate din Austro-Ungaria și-l constituiseră încă de mult și fuseseră recunoscute de Aliați.

¹⁾ Prin care propunea pacea separată.

În scopul acestei constituiri ei s'au întrunit de câteva ori la finele lui August și în Septemvrie 1918 la « Hotel des Deux Mondes », fiind convocați de profesorul Dr. Jean Cantacuzino, președintele « Federației Unioniste » din țară, și de părintele Dr. Vasile Lucaciu.

La finele lui Septemvrie, *Consiliul Unității Române* cu sediul în Paris era constituit sub președinția unanim proclamată a lui Take Ionescu, și având ca vice-președinți pe d-nii V. Lucaciu, Octavian Goga, venit de curând din țară prin Rusia sovietică împreună cu d-l Sever Bocu, ambii dovedind fără îndoială o bună doză de curaj, de a se fi încumetat să străbată Rusia în halul de bolșevizare și de anarhie în care se găsea. Al treilea vice-președinte a fost Dr. C. Angelescu, fost Ministru, și al patrulea d-l Jean Th. Florescu.

Ceilalți membri aleși în *Consiliul Unității Române* au fost următorii: Vladimir Athanasovici, fost senator; Paul Brătășanu, fost vice-prezident al Camerei și Senatului; Prof. univ. Dr. J. Cantacuzino, președintele « Federației Unioniste Române »; Lascar Catargi; Partenie Cosma, directorul Băncii Albina din Sibiu, fost președinte al comitetului național român din Ardeal; C. Costescu Comăneanu, mare proprietar, fost senator și deputat; C. Diamandi, Ministru plenipotențiar; Vas. Dimitriu, prof. universitar; I. Găvănescu, decanul Facultății de litere din Iași; Dr. Toma Ionescu, fost rector al Universității din București; Sim. Măndrescu, prof. universitar; D. G. Many; C. Mille; G. G. Mironescu, prof. universitar, senator; G. Moroianu, publicist din Transilvania, fost Consul și atașat comercial al României, care reprezintă *Consiliul* pe lângă autoritățile engleze; C. Sipsom; Vasile Stroiescu, președintele comitetului național român din Basarabia; N. Titulescu, fost Ministru; Colonel G. Văssescu; inginerul Traian Vuia din Banat. Mai târziu, după vr'o două sau trei luni, au fost atașați acestui consiliu încă trei Transilvăneni cari sosiseră din Rusia la Paris, anume: Prof. Dr. Blaga, azi protopop al Brașovului; Prof. Dr. C. Lacea, dela Academia comercială din Cluj, și Prof. N. Bogdan.

Odată constituit *Consiliul Unității Române* trebuia să fie și el recunoscut cum fuseseră cele ale Cehoslovacilor, Jugoslavilor și Polonilor. Recunoașterea aceasta n'a întârziat decât foarte puțin, și ea s'a făcut de către Miniștrii de Externe ai Aliatilor în termenii cei mai categorici și mai prietenești. Era și nevoie, căci adevăratul guvern al României (al tuturor Românilor) era acum acest *Consiliu* cu care puteau lucra Aliatii, cari nu puteau avea raporturi cu guvernul Marghiloman, care luase puterea după pacea odioasă impusă României de Puterile Centrale.

Primul guvern aliat, care a recunoscut *Consiliul Unității Române* a fost guvernul francez, care a trimis celor patru vicepreședinți ai *Consiliului* următoarea scrisoare:

Republica Franceză
Ministerul Afacerilor Streine

Paris, 12 Octomvrie 1918

Domnilor,

« Îmi va fi plăcut să intru în relații cu *Consiliul Național al Unității Române*, a cărui constituire a fost hotărâtă de Adunarea generală a Românilor, și care a oferit președinția d-lui Take Ionescu, ai cărui vice-președinți ați fost aleși d-voastră. Întrunirea în acest *Consiliu* a personalităților eminente din România și a reprezentanților cei mai autorizați ai populațiilor române, care sunt încă separate de patria-mamă, ne înfățișează o icoană credincioasă a adunărilor române din viitor. Ieșit din aspirațiile seculare spre libertate și spre unirea tuturor țărilor române, el va fi interpretul lor cel mai autorizat.

« În momentul când victoriile armatelor aliate anunță triumful apropiat al principiilor de justiție, care vor asigura liberarea și recunoașterea României, aceia cari ca d-voastră n'au disperat niciodată, și aceia cari vin mereu în număr tot mai mare să se înroleze pentru a lupta alături de noi, făcând să fluture din nou pe câmpurile de bătaie culorile naționale ale țărilor române, vor prepara împreună cu noi într'o colaborare credincioasă, un viitor, din care, cele două țări ale noastre vor ieși mai strâns unite prin încercările comune, care vor fi cimentat simpatiile lor tradiționale și vor fi realizat vechile lor afinități.

« Pentru această menire care corespunde perfect sentimentelor guvernului Republicii, Consiliul Național al Unității Române poate să conteze pe întregul meu concurs.
« Primiți, Domnii mei, asigurările considerațiunii mele celei mai distinse.

S. Pichon

Domnilor Vice-președinți ai Consiliului Unității Române, Hotel des Deux Mondes. Paris.

A doua recunoaștere sub forma unui manifest de simpatie către România a venit dela guvernul Statelor Unite ale Americii, care a trimis următorul mesaj datat din Washington cu data de 6 Noemvrie 1918:

Secretariatul de Stat a făcut să se publice următorul mesaj:

Departamentul de Stat

Domnule,

« Guvernul Statelor Unite n'a pierdut niciodată din vedere fericirea viitoare și integritatea României ca țară liberă și independentă. Și chiar înainte de a exista starea de războiu între Statele Unite și Austro-Ungaria, un mesaj de simpatie și de stimă a fost trimis de Președinte Regelui României.

« Condițiile s'au schimbat dela acea epocă. Președintele dorește deci să vă informeze că guvernul Statelor Unite, nu este fără a se îngriji de aspirațiile poporului român atât al celui de peste hotare, cât și al celui dintre frontierele Regatului.

« El a fost martor al luptelor Românilor, al suferințelor lor și al sacrificiilor lor în cauza liberării lor de jugul inamicilor și opresorilor lor, într'un spirit de unitate națională și conform aspirațiilor Românilor de pretutindeni.

« Guvernul Statelor Unite simpatizează adânc (cu voi) și nu va neglija — îndată ce va veni momentul — să se folosească de influența sa pentru ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român, să fie obținute și asigurate contra oricărei agresiuni străine.

« Primiți, Domnul meu, asigurarea reînnoită a înaltei mele considerații.

Robert Lansing.»

La acest frumos mesaj al guvernului Statelor Unite, consiliul Unității Române a trimis nobilului Președinte Wilson, următorul răspuns:

« Mesajul vostru către națiunea română de pretutindeni ne umple inimile de bucurie. Intrarea Americii în războiu pentru a salva dreptul la viață liberă și independentă a tuturor națiunilor mici și mari, a dat națiunii americane o strălucire eternă. Imprumutăm cuvintele așa de juste ale deputatului român Vaida, care în parlamentul opresorilor dela Budapesta, a declarat că dela ivirea creștinismului, cel mai mare eveniment în istoria omenirii este mesajul Președintelui Wilson. Națiunea română de pretutindeni unită într'un Stat cu totul democrat întemeiat pe justiția pentru toți, reclamă onoarea de a fi pentru totdeauna în relațiile celei mai sincere prietenii cu marea democrație din lumea nouă».

Guvernul Majestății Sale Britanice recunoaște și el Consiliul Unității Române prin următoarea scrisoare a Ministrului său de Externe Artur James Balfour:

Londra, 11 Noemvrie 1918

Scumpe Domnule Take Ionescu,

« Cu mare plăcere am primit scrisoarea d-voastre dela 15 Octomvrie prin care mă informați de constituirea, sub prezidenția d-voastre, a Consiliului Național al Unității Române.

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

« Nici nu mai e nevoie să vă asigur că voi avea o extremă plăcere de a intra în relații cu o organizație reprezentând atât de exact opinia română, și constituită sub președinția unui om, care n'a pierdut niciodată credința în triumful final al justelor aspirații ale poporului român.

« Vă rog, prin urmare, să transmiteți Consiliului expresia întregii mele simpatii către dânsul, în scopul liberării și restaurării care i se oferă, asigurându-l de cooperarea mea cordială și de sprijinul meu, pentru a dezvoltă relații de călduroasă amicitie a Mării Britanii cu România, ale cărei eforturi și suferințe pentru cauza comună sunt atât de profund apreciate în această țară.

Al d-voastră foarte sincer,

Arthur James Balfour ».

Guvernul italian a recunoscut Consiliul nostru, prin următoarea scrisoare a Ministrului său de Afaceri Străine, Baron Sidney Sonnino:

Roma, 22 Noembrie 1918

Domnilor,

« Scrisoarea ce ați binevoit a mi-o adresa la 19 Noembrie, îmi dă plăcuta ocazie de a vă exprima profunda și constanta simpatie a guvernului italian pentru justele și legitimele aspirații ale poporului român.

« Italia n'a uitat cu ce elan patriotic și cu ce nobletă de sacrificii a participat România la lupta sângeroasă, astăzi terminată cu victorie, pentru liberarea Românilor de jugul dușman, și pentru triumful comun al libertății și al justiției în lume. În urmărirea celor mai sigure drepturi politice și teritoriale ale poporului și națiunii române, guvernul italian va da tot sprijinul său, inspirându-se de legăturile istorice, care totdeauna au unit cele două popoare și dela asemănarea situației privitoare la revendicarea Unirii la Patriamamă, a conaționalilor respectivi supuși aceleiaș stăpâniri străine. Guvernul italian este fericit de a recunoaște *Consiliul Național al Unității Române* și de a intra în raport cu el, asigurându-l de întreaga sa simpatie.

« Cu cea mai perfectă considerație,

S. Sonnino ».

Răspunsul d-lui Balfour, Ministrul de Externe al Angliei, la o întrebare a răposatului Take Ionescu, al cărei înțeles se va vedea din această scrisoare:

Londra, 18 Noembrie 1918

Scumpe Domnule Take Ionescu,

« Referindu-mă la scrisoarea d-voastre din 4 Noembrie, care insistă asupra necesității ca teritoriile românești din Ungaria să fie ocupate de trupele aliate, țin să vă asigur că chiar de n'ar fi posibil Aliaților de a întreprinde o acțiune în sensul sugerat de d-voastră, guvernul Majestății Sale, la congresul viitor de pace, va acorda întreaga sa simpatie și întregul său sprijin principiului general al unității române.

Devotatul d-voastre,

Arthur James Balfour ».

În mijlocul bucuriei generale din sânul tuturor Aliaților, după încheierea armistițiului, care sigilă înfrângerea Puterilor Centrale și a aliaților lor, membrii Consiliului Unității Române au crezut de a lor datorie să adreseze celor două mari personalități: Președintelui Republicii, d-lui Raymond Poincaré, și Președintelui Consiliului de Miniștri al Franței, marele Georges Clemenceau, cari au prezidat cu atâta vigoare, înțelepciune și încredere la destinele Franței și oarecum ale lumii,

în decursul marelui războiu plin de cele mai zguduitoare emoții, și care ne-a adus tuturor libertatea și nouă unitatea națională.

Iată telegrama trimisă d-lui Poincaré după încheierea armistițiului:

*Excelenței Sale
Domnului Raymond Poincaré, Președintele Republicii*

« Istoria ne va învăța în decursul veacurilor, că sub Președinția d-voastră Franța și-a regăsit integritatea teritoriului, reinnoindu-și cu o strălucire orbitoare vechea ei glorie militară. Inima d-voastră de Loren, trebuie să fie în culmea fericirii în ziua aceasta binecuvântată, când drapelele franceze flutură din nou și pentru totdeauna pe pământul iubit al Alsaciei și al Lorenei. Noi împărtășim bucuria d-voastră, căci știam că numai singură, victoria armatelor voastre putea să ne dea și nouă unitatea națională.

« Consiliul Național al Unității Române Vă exprimă profunda sa admirație și eterna lui recunoștință.

Președinte, Take Ionescu ».

Felicitările trimise de consiliu, d-lui Georges Clemenceau, Președintele Consiliului de Miniștri:

Domnule Președinte,

« Franța s'a acoperit de glorie nemuritoare. Franța este fericită. Intreaga lume civilizată îi împărtășește bucuria. Din această bucurie națiunea română își reclamă partea sa.

« În numele întregii națiuni române, a acestei națiuni pe care victoria Franței a liberat-o de un jug odios, Consiliul Național al Unității Române aduce toată admirația sa, toată recunoștința sa Franței și marelui ei cetățean, hărbatului căruia i-a fost dat să fie principalul factor al celei mai frumoase revanșe pe care istoria a înregistrat-o vreodată, după ce înainte de data aceasta cu 48 de ani, ați fost protestatorul contra desmembrării patriei.

« Primiți, Domnule Președinte, expresia considerației mele celei mai înalte.

Președintele Consiliului Național al Unității Române,

Take Ionescu ».

Cred că nu este de prisos să amintesc la acest loc, că la începutul acestui an — când se împlinesc zece ani dela Unirea Ardealului și celorlalte provincii cu patria-mamă, — eu m'am gândit la o serie de distinse personalități străine, care în cursul vremii, sau în timpul marelui războiu, ne-au dat prețiosul lor sprijin pentru realizarea idealului nostru național.

Cel dintâiu căruia am avut onoarea să-i scriu a fost d-l Clemenceau, care știm cu toții ce muncă titanică și rodnică a desfășurat în marele războiu, a cărui cheie de boltă așa zicând a fost.

Dăm aici câteva pasaje din scrisoarea ce i-am trimis-o în primele zile ale lui Ianuarie 1929 și răspunsul ce mi-a făcut onoarea să mi-l trimită, căci ele intră perfect în cadrul acestor pagini.

Amintindu-i de schimbările survenite în țara noastră în ultimul timp și de evenimentele mai de seamă de după războiu, îi spuneam Domnului Clemenceau că « este imposibil în astfel de împrejurări să nu ne aducem aminte de eminentul om de Stat, care prezidă înainte cu zece ani, cu o autoritate unică în lume, la destinele Franței și ale umanității ».

« Deoarece, anul acesta — continuam eu — este și un an jubilar pentru noi Români: căci se împlinesc zece ani dela realizarea unității noastre naționale, nu ne este permis de a nu privi înapoi, mergând cu gândurile noastre spre acel gigante al gândirii și al vieții politice europene, care concentrează înainte de aceasta cu zece ani, în persoana lui, aspirațiile, respectul și admirația lumii întregi.

« În adevăr popoarele oprite de ieri, cum au fost și Transilvănenii noștri precum și ceilalți Români din provinciile unite, nu pot să nu-și reamintească la începutul acestui an jubilar, cu un profund sentiment de recunoștință de tot ceea ce Excelența Voastră a făcut pentru ei — de-

oarece — afară de morții noștri glorioși, de pe câmpurile de bătae, — de eforturile eroice ale Regelui și Reginei noastre și de acțiunea unora din oamenii noștri politici, fruntași, mai ales grație d-voastră, înaltelor d-voastre concepții de om de Stat, înaltei d-voastră înțelegeri politice, și neînfrânteii energii cu care d-voastră ați condus, la o epocă demnă de Omer — destinele patriei noastre, precum și acelea ale marelui războiu — s'a făcut, că noi am putut înfine să vedem liberarea noastră de sub jugul milenar strein.

«Lucrând acum pentru consolidarea patriei noastre în libertate și în respectul legilor și al dreptului altora, noi Românii vom păstră totdeauna vie în amintirea noastră, marea d-voastră personalitate, ca pe aceea a bărbatului ilustru, care a binemeritat nu numai dela Franța, ci și dela patria mea și dela omenire.

«Acel care are onoarea să vă scrie acestea este un Român originar din Transilvania, care a colaborat câteodată — sunt de atunci vreo treizeci de ani și mai bine — la ziarul d-voastră *La Justice*, pentru a apăra cauza fraților săi oprimați, și trimițându-vă astăzi urările mele cele mai respectuoase și mai călduroase, vă rog totodată să binevoiți a primii etc. etc.

Prof. George Moroianu
Membru al Parlamentului român

La acestea d-l Clemenceau a binevoit a-mi răspunde cu următoarea scrisoare:

Domnului G. Moroianu
Membru al Parlamentului român, București
Paris 20 Ianuarie 1929

Scumpul meu Domn,

«Nu pot decât să vă mulțumesc pentru amabila d-voastră scrisoare, care m'a mișcat adânc. D-voastră răscoliiți în ea amintiri pe care timpul nu le-a șters nici decum. Noi cu toții am străbătut evenimente teribile, în urma cărora trebuie să sperăm, că țările noastre vor vedea într'oză după ele, cele mai bune rezultate.

Toate urările mele de bine se îndreaptă spre voi.
O bună strângere de mână»

G. Clemenceau

Având deosebita cinste să fiu primit de marele om de Stat, în locuința sa din Paris rue Franklin 8, în 4 Aprilie anul acesta, d-l Clemenceau, mi-a acordat voia, pe care i-am cerut-o, de a publica această scrisoare, cece și fac acum. Când mi-a întins mâna ilustrul bătrân m'a întâmpinat cu următoarele semnificative cuvinte: «Nu-i așa că sunteți mai mulțumiți de noul Dumneavoastră guvern, prezidat de D-l Maniu?, la ceea ce i-am răspuns: «că voi fi fericit să comunic această măgulitoare apreciere a D-voastră Primului nostru Ministru, când mă voi înapoiă în țară».

Sunt încă sub impresia profundă a întâlnirii mele cu această extraordinară personalitate, la care nu știam ce să admir mai mult: robusteța sa fizică sau voiciunea intelectuală și morală. În cele 25 de minute cât am stat împreună mi-a vorbit de marile noastre suferințe în războiu, de felul admirabil cum s'au bătut soldații noștri. Apoi mi-a amintit călătoria sa în America, «sub ochii înduioșați și plini de admirație ai lumii, care știa că vă duceți acolo la o vârstă atât de înaintată, pentru a ușura unele sarcini prea grele lăsate de războiu asupra Franței și asupra țărilor noastre», — îi ripostai eu. Apoi mi-a spus la un moment dat:

— «Știi, iubite Domnule, că sunt de 88 de ani?»

— «Mulți, îi răspunsei eu, ar vrea, Domnule Președinte, să prezinte nu la 88 de ani, dar la 75 sau chiar numai la 70 de ani elasticitatea fizică și frescheța morală și intelectuală, pe care o înfățișați d-voastră, la această rară vârstă, spre cea mai mare bucurie a numeroșilor d-voastră admiratori!».

La un moment dat mi-a mai spus că România a suferit mult, foarte mult în cursul războiului mondial, atât din cauza împrejurărilor grele cât și «din cauză că a fost o țară rău guvernată, foarte rău guvernată».

La despărțire mi-a spus foarte înduioșat că: «atâta timp cât îmi va mai fi dat să trăiesc, voi avea la inimă soarta poporului român, care fără să merite, a suferit mult, foarte mult...».

După această lungă digresiune să revenim la evenimentele din Austro-Ungaria, din preajma și după declarațiile d-lui Al. Vaida Voevod în Camera Ungariei, precum și la rolul covârșitor pe care l-a avut d-l Iuliu Maniu, Președintele actual al Consiliului de Miniștri, atât în felul cum s'a manifestat Partidul Național Român în acele clipe istorice, precum și în acțiunea pe care d-sa a săvârșit-o personal în timpul revoluției din 1918 atât în Viena cât și în Ardeal.

Șeful Partidului Național Țărănesc, și actualul Prim Ministru al României întregite, a avut din prima sa tinerețe, grație aleselor sale calități intelectuale și morale, un rol de seamă în luptele noastre naționale pentru emanciparea neamului nostru dintre Tisa și Carpați. Astfel, încă student fiind la Universitățile din Pesta și Viena, d-sa a fost președinte al cercului studenților sârbi, slovaci și români din Ungaria, care urmărea o acțiune politică-comună a acestor trei naționalități împotriva regimului de opresiune, care ne stăpânea. La rândul lor bătrânii și încercații conducători ai Partidului Național Român au apreciat chiar de pe atunci tactul deosebit, bunul simț politic, darul oratoric și inteligența sa fină, și scilicitoare, care se oglindește atât de bine în ochii-i de o rară vioiciune și bunătate. Abia își terminase studiile universitare și d-l Iuliu Maniu a fost chemat să facă parte din comitetul executiv al Partidului Național Român, a cărui acțiune politică a început a o influența puternic chiar de pe atunci, și al cărui cel mai autorizat reprezentant s'a impus, — atât în Parlamentul din Budapesta, după ce Partidul nostru hotărâse la 1905 să ia parte la alegerile legislative, — cât și în toate acțiunile în afară de Parlament, ale acestui partid până la Unire și după Unire, când d-sa a ajuns în fruntea lui după moartea regretatului Gheorghe Popp de Băsești.

În Parlamentul Maghiar era cel mai ascultat, cel mai temut, și mai respectat orator, nu numai între Români, ci și între Unguri, căci cuvântul său domol rostit cu acea voce dulce și seducătoare care-i este caracteristică¹⁾, cu acea judecată dreaptă, cu argumentarea de o logică strânsă și convingătoare, care-l impune din primul moment atenției auditorului, cu marea autoritate morală, pe care o are, și cu acea seninătate și siguranță de sine, pe care i le-au dat totdeauna, în afară de însușirile sale intelectuale și morale, și cauzele drepte și curate pe care le-a apărat.

Nimeni n'a văzut niciodată pe Iuliu Maniu ieșindu-și din fire. El nu se supără, decât când vrea să se supere, cum îi place să spue câteodată la prieteni. În tot cazul aceasta dovedește, că dânsul are nervi de o soliditate puțin comună, ai zice că sunt din oțelul cel mai admirabil călit, și e fără îndoială și necesară aceasta deosebită calitate pentru un om politic din zilele noastre, cu o mare răspundere cum o are acum d-l Iuliu Maniu.

În adevăr, puțini oameni politici și de Stat posedă în măsura în care o posedă Iuliu Maniu liniștea sufletească, calmul și marea stăpânire de sine, pe care Primul nostru Ministru le dovedește în toate împrejurările, atât în zilele de mari bucurii, cât și în luptele cele mai furtunoase, cum s'a văzut aceasta chiar în unele ședințe recente ale actualului parlament. Sunt acestea, pe lângă celelalte mai înainte amintite, reale și prețioase însușiri de om de Stat, care asigură bărbatului care le posedă, o incontestabilă superioritate asupra celorlalți.

Aș mai adăoga un cuvânt în privința extraordinarei puteri de muncă a Domnului Maniu și a felului extrem de prevenitor cu care Președintele Consiliului nostru de Miniștri întâmpină pe toți aceia cari au vre'o nevoie de a-l apropiă. Având onoarea de a lucra aproape un an de zile cu Domnia Sa, în calitatea mea de Secretar General al Afacerilor Streine la Prezidenția Consiliului Dirigent al Ardealului, Banatului etc. în anii 1919 și 1920, am văzut zi de zi cum d-l Iuliu Maniu era între cei dintâiu care sosia la oficiu, și totdeauna cel din urmă care-l pă-

¹⁾ Cineva a spus, îmi pare d-l Al. Vaida-Voevod, în Ministru că limba D-sale este căptușită pe deasupra cu privința felului delicat și dulce de-a vorbi al Primului mătase iar pe dedesupt cu catifea.

răsiă. Aici după ce lua cunoștință de rapoartele secretarilor și șefilor de serviciu, după ce dicta rapoartele și ordinele mai urgente, care aveau să fie trimise într-o parte sau alta, și după ce dedea și celelalte îndrumări necesare bunului mers al administrației, D-sa începea a primi în audiență ascultând păsurile fiecăruia cu o răbdare și bunăvoință pe care numai rar le întâlnești în oficiile publice. Dorind să mulțumească cât mai multă lume, din aceea care venea cu vr'o plângere sau cu vr'o cerere, d-l Maniu părăsiă totdeauna cabinetul său de lucru numai către orele 4 și 5 p. m. când mergea și dânsul să dejeuneze. Acest lucru îl făcea și după masă, când stetea în cabinetul său de lucru până noaptea târziu, rezolvând hârtiile și soluționând chestiunile ce-i erau supuse, așa cum știm că face și astăzi, zi de zi, de când i s'a încredințat conducerea țării prin hotărîrea de o înaltă dreptate, a Inaltei Regențe.

Luând în mână cârmuirea țării noastre, după o luptă dărză de zece ani pentru introducerea la noi a unui regim de legalitate și sănătoasă democrație, d-l Maniu a inaugurat această cârmuire prin alegerile legislative cele mai libere și mai oneste, din câte au avut vreodată loc în România. Deasemenea prin programul de largi și sănătoase reforme democratice, pe care l-a anunțat și a început să-l înlăptuiască, D-sa a contribuit foarte mult la destinderea atmosferei sufocante ce învăluia România peste hotare și la ridicarea și întărirea încrederii streinătății în țara noastră.

Dar să venim la rolul d-lui Iuliu Maniu în preajma și în timpul marelui războiu, precum și în epoca imediată după proclamarea unirii dela Alba Iulia.

Se știe că în anul 1913 și începutul anului 1914 Contele Tisza pe atunci Prim Ministru al Ungariei, care se vede că presimția un cataclism mondial, a inițiat un fel de tratative de împăcare a Românilor cu Ungurii. Persoana care făcea legătura între Contele Tisza și conducătorii Românilor din Ardeal eră Dr. Ion Mihu, un suflet foarte cinstit, dar cam încrezător, cum era marele mecenat dela Orăștie, care trăia mai mult retras de viața politică. Regretatul Mihu și alți câțiva notabili din viața noastră politică, foarte puțini la număr de altfel, credeau în bunele intenții ale grosului ungar. Noroc că grosul Partidului nostru Național cu comitetul său executiv și în prima linie cu animatorul acestui comitet și partid, Iuliu Maniu, veghiau ca să nu se comită vreo greșală care să nu se mai poată repara în urmă. Astfel d-l Iuliu Maniu, prin istețimea și perspicacitatea sa politică, a făcut să eșueze la timp încercarea șireată a lui Tisza, prin care acesta ar fi vrut să ne lege mâinile înainte de izbucnirea războiului.

Deci războiul mondial ne-a găsit tot cum eram mai înainte: adecă Românii stând dârji în fața Ungurilor, și pretinzându-și mai energic ca oricând, drepturile lor și deplina libertate națională.

La începutul războiului, d-l Maniu în calitate de consilier juridic al Mitropoliei de Blaj n'a fost mobilizat, iar în 1915 Mitropolitul Victor Mihali adresându-se guvernului, ca să-l scutească pe d-l Iuliu Maniu de serviciul militar, pe tot timpul cât avea să mai țină războiul, însuși Primul Ministru Tisza a pus rezoluția pe hârtia Mitropolitului că Maniu nu mai poate fi scutit, ci trebuie să plece neamănat, pe front. Ceeace s'a și întâmplat, fiind trimis în 1915 ca sublocotenent de artilerie pe frontul dela Piave, unde a rămas până în 1918. În vara anului 1918 d-l Maniu a obținut concediu de boală, dar guvernul unguresc presimțind evenimentele n'a vrut să-l aibă pe Maniu în Ardeal, și l-a trimis din nou pe front, intervenind la comandamentul suprem al armatei să-l recheme din concediu, ceeace s'a și întâmplat. Dar ajuns la front d-l Maniu s'a folosit de prietenia unui ofițer superior cehoslovac, care i-a înlesnit întoarcerea în Ardeal, pentru a urmări desfășurarea evenimentelor. Așa se face că la conferința Comitetului executiv al partidului ținută în Sept. la Budapesta, dânsul a fost prezent, dând directivele necesare și luând asupra sa o misiune destul de delicată și plină de primejdii, anume aceea de a-și asigura concursul regimentelor românești din armata Austro-Ungară, staționate în Viena și Praga, pentru a face față evenimentelor ce aveau să vie. Monarhia trosniă din toate părțile, mai ales după ce Bulgaria a cerut armistițiul.

În scopul acesta dânsul a plecat la Viena și demobilizarea armatelor austriace începând, d-l Maniu a luat contact cu numeroșii ofițeri români dela diferitele regimente, cărora le-a făcut un expozeu detaliat al situației politice, cerându-le la toți să-și servească neamul cu orice risc și orice

sacrificiu, căci ora mântuirii noastre a sunat¹⁾. Toți s'au pus la dispoziție, căci autoritatea morală a celui care le vorbise eră intactă, iar câțiva ofițeri superiori ca General Boeriu și General Hanzu apoi căpitan Ilcuș și căpitan Popa Traian (azi coloneli amândoi), care acesta din urmă și-a câștigat multe și mari merite prin concursul devotat ce l-a dat d-lui Maniu, în scopul nobil ce-l urmărea, D-l General Boeriu a fost numit președintele senatului militar român din Viena, și în această calitate a dat un concurs valoros acțiunii patriotice a d-lui Maniu, după ce acest post îl ocupase mai întâiu pentru un scurt timp căpitanul Tr. Popa.

«Un sfat al soldaților români din Viena a fost apoi constituit» care a stat la dispoziția d-lui Maniu, și primul act ce l-a îndeplinit acest sfat, împreună cu ofițerii cari declaraseră solemn de a-i urmări ordinele, a fost ocuparea Cazărmei: *Ferdinand-Kaserne*, una din cele mai mari din Capitala austriacă.

Este dela sine înțeles ce riscuri mari a luat asupra-și Primul Ministru de azi al României cu această acțiune pe care o începuse cu toată hotărârea de a o duce la bun sfârșit. D-sa a trimis apoi pe ofițerii din sfat în toate părțile țării, ca să convingă celelalte regimente românești să se înroleze sub steagul salvării naționale, desfășurat de d-sa.

D-l Maniu a luat apoi comanda regimentului 64 de infanterie înjghebat complect în felul de mai sus, și în calitatea aceasta se prezintă Ministrului de Războiu Generalul Steiner, cerând să-i cedeze o parte din localul aceluia minister pentru a-și conduce deacolo agendele armatei române ce o pregătea. Cererea i-a fost satisfăcută, Steiner nevăzând altă ieșire, în situația care se agrava din zi în zi tot mai mult pentru Austria.

D-l Maniu a căutat apoi să împiedice ca regimintele românești ce se întorceau de pe front, să ajungă în Ungaria la dispoziția guvernului din Pesta, și dânsul prin soldații și gradații trimiși în toate părțile, a căutat să convingă pe soldații români demobilizați să se pună la dispoziția comandanților gărzilor naționale, care se înființaseră în grabă mai în toate centrele mai mari din Ardeal la inițiativa venerabilului Ștefan Cicio Popp, prezidentul Camerei actuale, care înființase prima gardă la Arad.

Intre timp izbucnește revoluția la Viena, care cade prada jafurilor soldaților cari se întorceau de pe front. În această critică situație Guvernul Austriac a făcut apel la armata românească, care sta la ordinele d-lui Maniu, și câteva zile d-sa cu această armată care atingea acum aproape 50.000 de oameni, a dat un ajutor eficace la potolirea revoluției din Viena.

În același timp alte regimente românești ce se aflau în garnizoană la Praga, s'au revoltat și ele contra comandanților austriaci, și au dat o puternică mână de ajutor, conducătorilor poporului ceh, cari, cu ajutorul acestor regimente românești, au pus mâna pe administrația din Praga și pe urmă pe aceea din toată țara.

Revoluția întinzându-se și în Ungaria, unde a fost proclamată republica, guvernul din Pesta căută să momească pe Români, cărora le făgăduise că va împărți Ungaria în Cantoane după naționalități ca cele din Elveția, voind să asigure astfel unitatea de Stat a Ungariei.

În acest scop a trimis la Arad pe Oszkár Iászi, care devenise ministru al naționalităților în noul cabinet republican Károlyi, pentru a conferi cu Români. Dar d-l Maniu sosise și dânsul de curând în Arad, și în convorbirea ce s'a încins între Iászi și d-sa pe această chestie, i-a spus răspicat ministrului ungar: că propoziția cu care vine el nu mai face niciun efect asupra Românilor, cari sunt hotărâți cu orice preț să facă unirea cu Regatul României, căci în momentele acestea inimile tuturor Românilor băteau la unison, și cereau un singur lucru clar și respicat: Unirea tuturor Românilor într-o singură țară.

Adunarea dela Alba Iulia a fost apoi convocată pe ziua de 1 Decemvrie reprezentând toate clasele sociale, dar mai ales pe țărănime, care a participat la ea în număr de peste o sută de

¹⁾ În ediția franceză a acestei lucrări pe care vrem să o publicăm, vom reproduce procesul verbal al întrunirii ofițerilor români, cari s'au prezentat în număr de peste 100 din diferitele regimente ale armatei austro-ungare, întrunire care a fost convocată de d-l Maniu în ziua de 30 Oct. 1918 în sala Veigel din Dreer Park în Viena.

Vom da atunci și discursul actualului Prim Ministru

rostit în această istorică împrejurare, prin care D-sa a făcut un călduros și impresionant apel la toți acești foști ofițeri ai împăratului austriac, ca să se pună la dispoziția sa, spre a organiza o armată națională română, din soldații și ofițerii noștri, și să înceapă cu ajutorul ei opera de desrobire a neamului.

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

mii de oameni, și votând cu toții, în mijlocul unui mare entuziasm unirea pe veci a Ardealului, Banatului, și celorlalte ținuturi românești ale Ungariei, cu România.

Dăm aici convocatorul și actele prin care s'a pregătit adunarea dela Alba Iulia precum și proclamația Unirii dela Alba Iulia împreună cu hotărârile istorice votate de Adunarea Națională, căci ele constituie un document de mare preț pentru generațiile viitoare, și pentru istoricul care va face într-o zi — după ce patimile mărunte se vor potoli — istoria Unirii celei Mari.

CUM A FOST CONVOCATĂ MAREA INTRUNIRE DELA ALBA-IULIA

În ziua de 8 Noemvrie 1918 PP. SS. LL., prelații români ardeleni și bănățeni: Ioan I. Papp al Aradului, Dr. E. Miron Cristea al Caransebeșului, Dr. Demetriu Radu dela Oradea, Dr. Valeriu Frențiu dela Lugoj și Dr. Iuliu Hossu dela Gherla, au semnat împreună adresa trimisă la Arad către: Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, declarând următoarele:

« Războiul mondial a scos la iveală principiul atât de creștinesc, că fiecare popor are pe viitor dreptul de a dispune liber asupra sorții sale. Noi subsemnații episcopi ai bisericii ortodoxe române și greco-catolice române avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești suntem, pretind, ca un categoric imperativ, înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru.

Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei.

Drept aceea declarăm, că recunoaștem marele consiliu național român de reprezentant și conducător politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați, ca fii credincioși ai națiunii noastre, a conlucra din toate puterile la împlinirea aspirațiilor noastre naționale ».

Cu două zile mai târziu în 10 Noemvrie 1918, Preasfințitul Sinod episcopesc al mitropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania a dat, din ședința sa ținută la Arad, o circulară către clerul mitropoliei, dându-i instrucțiunile necesare în fața situației vremurilor schimbate.

Circulara Sinodului episcopesc arată că marea adunare națională, convocată pe 1 Decemvrie, dela care are să emaneze puterea și dreptul înaltei noastre stăpâniri naționale, este chemată să fie cea mai înaltă autoritate națională a poporului român: acest mare sfat fiind compus din Prea Sfinții Episcopi, din dignitarii bisericilor românești, din membrii tuturor instituțiilor noastre, din membrele Asociațiilor noastre de femei, din intelectuali, din meseriași și muncitorii industriali și comerciali, din țărani noștri și tinerii de bună speranță, cu un cuvânt din toate păturile sociale ale poporului, — este însăși națiunea întreagă, este reprezentantul ei cel mai genuin.

În 7/20 Noemvrie 1918 Marele Sfat al națiunii face să apară din Arad « Convocarea », semnată de președintele Dr. Șt. C. Pop, și secretarul Dr. Gh. Crișan. Convocarea glăsuște, ca să audă toți românii, astfel:

C O N V O C A R E

« Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii omenеști a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți. În numele dreptății eterne și al principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte. Toate neamurile din preajma noastră și-au determinat viitorul prin rezoluțiuni în conformitate cu sufletul lor național. E rândul nostru acum. Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărîtor asupra sorții sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă, el este chiar așteptat, pentru ca la gurile Dunării și pe drumul larg, unde comunică pulsul vieții economice între Apus și Răsărit, să se poată înfăptui ordinea, și neamurilor prejmuitoare să li se procure tihna trebuitoare la munca binecuvântată spre desăvârșirea umană.

« În scopul acesta convocăm *Adunarea Națională* a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba-Iulia, cetatea istorică a neamului nostru, pe ziua de Duminecă în 18 Noemvrie v. (1 Decemvrie st. n.) a. c. la ora 10 a. m. (Urmează enumerarea celor cari vor participa la Adunare). Apoi convocarea glăsuște:

« Suntem convinși că, afară de cei cari vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pentru vecie, se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă. Se vor lua îngrijiri, ca toți cei veniți să fie adăpostiți și să fie părtași la consacrarea celor ce se vor hotărî.

« Biroul Consiliului Național a făcut toate pregătirile de lipsă pentru reușita adunării, iar frații români de pretutindeni sunt rugați să dea și ei tot ajutorul.

« Înainte de începerea adunării se vor face rugăciuni în cele două biserici din Alba-Iulia, cea ortodoxă răsăriteană și cea greco-catolică.

« Toate informațiunile mai departe se dau din partea biroului Consiliului Central Național Român din Arad.

« Fii tare, neam românesc, în credința ta, căci iată se apropie ceasul mântuirii tale!

« Amin și Doamne ajută! »

PROCLAMAȚIA UNIRII

HOTĂRIRILE ADUNĂRII NAȚIONALE DIN 1918

« I. Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia, în ziua de 18 Noembrie (1 Decembrie) 1918, decretează unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al Națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor susindicate, autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. In legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judecă în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egala îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de Stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvârșita libertate de presă, asociare și întrunire; libera propagandă a tuturor gândirilor omenești.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. In baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze proprietatea (arător, pășune, pădure), cel puțin atât, cât să o poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare este pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producțiunii.

6. Muncitorimii industriale i se asigură drepturi și avantagii, cari sunt legisferate în cele mai avansate State industriale din apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comunitatea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare Națională salută pe frații lor din Bucovina scăpați din jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara mamă România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aci în monarhia Austro-Ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, jugo-slavă, polonă și rutenă și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi Români, cari în acest războiu și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea Națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru războiu, au scăpat civilizațiunea din ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte Națiunea română oriicând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul Națiunii ».

In calitate de președinte al guvernului provizor al Ardealului (Consiliul Dirigent) d-l Maniu și-a dovedit toate calitățile deosebite de om de guvern, care i-au permis să aducă într'un timp relativ scurt buna rânduială în țară, — care eră în plină revoluție când d-sa a venit în fruntea ei, și

să organizeze toate ramurile administrative, spre cea mai mare cinste, a Domniei Sale și a noastră a Românilor, cum nu se mai pomenise nicăieri în asemenea grele împrejurări. Pe deasupra, d-sea a fost în stare, cu toate lipsurile unei mari provincii cum eră Ardealul, — stors până la măduvă din cauza unui lung și cumplit războiu, — să aprovizioneze în mod mulțumitor armatele noastre, care s'au dus, într'un ritm admirabil, întocmai ca legiunile romane de odinioară, să distrugă bolșevismul din Ungaria ocupând Budapesta.

Toate aceste mari merite au câștigat pentru totdeauna d-lui Iuliu Maniu stima și recunoștința țării și a neamului întreg.

În decursul acestei expuneri am reprodus între altele o mulțime de păreri pe care numeroase ziare europene, oameni de Stat și intelectuali din apus le-au exprimat pe vremuri, în privința regimului aspru și nedrept la care am fost supuși din partea stăpânirii maghiare de odinioară, noi Români și celelalte naționalități din fosta Ungarie. Făcând aceasta n'am vrut să provoc niciun fel de animozități în lagărul minorității maghiare, și mai puțin să ofensez pe cineva.

Am făcut acest lucru întâiu ca o constatare a adevărului istoric, dar l-am mai făcut și pentru a reaminti acelor, cari ca Lordul Rothermere și toți acoliții lui luptă zadarnic pentru revizuirea tratatului dela Trianon, deoarece nu mai este posibil să se întoarcă Români și celelalte neamuri rupte în 1918 dela Ungaria, la regimul odios, care ne-a apăsat atâtea veacuri și pe care l-au osândit atunci unanim împreună cu noi, toți oamenii de bine, toată presa liberală și democrată din Europa.

În această privință să știe atât nobilul Lord Rothermere, cât și vecinii noștri Unguri cari se agită mereu pe această temă, că pentru orice atingere ce ei vor căuta să aducă drepturilor noastre consacrate prin ultimele tratate încheiate după războiu, ne vor găsi strâns uniți ca pe un singur om întru apărarea lor — cu orice jef, nu numai pe noi Români între noi, ci și pe amicii și aliații noștri Cehoslovaci, Poloni și Jugoslavi, cari au de apărut acelaș patrimoniu și acelaș mare ideal de dreptate și umanitate pe care l-am văzut cu atâtea mari și grele sacrificii realizat.

Pe de altă parte iarăși, reproducând acele numeroase opinii de presă și dela personalitățile amintite, prin care se osândeau procedurile aspre față de noi, ale vitregei noastre stăpâniri de odinioară, am făcut-o spre a le pune și sub ochii Românilor, sub ochii tuturor bărbaților cu răspundere din sânul neamului nostru, spre a-și aduce aminte în tot momentul, că un popor de altă limbă și lege, care trăiește ca minoritate etnică în mijlocul nostru, nu se poate guvernă cu metodele strimte și egoiste aplicate odinioară de Unguri față de noi, ci dimpotrivă toți minoritarii noștri trebuie să guvernați tot așa cum vrem noi Români să fim guvernați, adică cu dreptate, cu iubire, cu blândețe, în respectul limbii și al legii lor, precum și în respectul moravurilor, obiceiurilor și tradițiilor lor, care fiind patrimoniul lor național sunt scumpe și lor ca și oricărui alt popor.

Aplicându-le această metodă de guvernare largă, dreaptă și onestă — pe care dealtfel Ardelenii și Bănățenii au proclamat-o și în Adunarea Națională dela Alba Iulia, și pentru care primul animator al acelei adunări, șeful guvernului actual, d-l Iuliu Maniu, are o justă și largă înțelegere și prezintă pe deasupra și garanția cea mai sigură că minoritățile noastre vor fi supuse în țara noastră unui regim omenos și cu adevărat european —, noi nu voim a face prin aceasta decât să întărim temelile Statului nostru și să ne asigurăm stima și respectul celorlalte popoare.

Pe de altă parte însă, făcând toate acestea, avem și noi la rândul nostru tot dreptul, să pretindem dela minoritățile noastre, pe care soarta le-a făcut să trăiască împreună cu noi, — ca să iubească mai mult, să iubească sincer și loial această țară, care este și trebuie să fie deopotrivă mama bună și ocrotitoare a noastră a tuturor.

Paris—București—Cluj, Aprilie—Maiu 1929.

Dăm în paginile următoare prea frumoasele și istoricele discursuri, înălțătoare și înviorătoare de inimi, rostite cu ocazia strălucitelor și în veci neuitatelor serbări pentru a zecea aniversare a Unirii la Alba Iulia de Înălții Regenții, Sanctitatea Sa Patriarhul Dr. Miron Cristea și d-l G. Buzdugan, precum și discursul președintelui Consiliului de Miniștri d-l Iuliu Maniu. Dăm deasemenea telegramele schimbate cu acest important prilej între guvernul nostru și guvernele

Franței și Angliei ca o mărturie a stimei și prieteniei pe care marii noștri prieteni și aliați din Apus le arată țării și neamului românesc și încheiem cu mult cuprinzătoare scrisoare a Inaltei Regențe către d-l Iuliu Maniu, care sigilează cu toată demnitatea și mândria națională sfârșitul spre mulțumirea generală al mărețelor serbări dela 21 Mai dela Alba Iulia, care a dovedit încă odată minunatele calități de ordine și civilizatoare ale poporului român iubitor de cultură și libertate precum și adâncă lui dragoste de țară — de Rege, de dinastia noastră glorioasă, de Inalta Regență și de toți ceilalți factori din fruntea țării chemați să-i poarte de grije și să-i conducă pașii spre culmile tot mai înalte, mai luminoase și mai prospere ale viitorului.

ANEXE

1. Cuvântarea Inaltului Regent Patriarhul Miron Cristea, rostită în Catedrala din Alba Iulia în ziua de 20 Maiu 1929.
2. Discursul Inaltului Regent d-l G. Buzdugan, rostit în sala Unirii.
3. Discursul răspuns al d-lui Prim Ministru Iuliu Maniu.
4. Toastul dela masa regală al președintelui Camerei, d-l Cicio Pop.
5. Răspunsul Prințului Regent Nicolae.
6. Telegrama d-lui Poincaré către d-l Prim Ministru Iuliu Maniu.
7. Răspunsul d-lui Maniu.
8. Telegrama d-lui Chamberlain Ministru de Externe al Angliei către d-l Iuliu Maniu.
9. Răspunsul d-lui Maniu.
10. Telegrama d-lui Briand către d-l Mironescu, Ministru de Externe.
11. Răspunsul d-lui Mironescu.
12. Telegrama d-lui Beneș către d-l Mironescu.
13. Răspunsul d-lui Mironescu.
14. Scrisoarea Inaltei Regențe către d-l Iuliu Maniu — despre serbările dela Alba Iulia.

CUVÂNT FESTIV ȚINUT DE I. P. S. PATRIARH-REGENT MIRON, ÎN BISERICA INCORONĂRII DELA ALBA-IULIA, ÎN 20 MAIU 1929 LA A 10-A ANIVERSARE A UNIRII

Nu putem serba cu vrednicie unitatea noastră națională, și în deosebi alipirea Ardealului la patria mamă, — fără a reaminti generației de azi și în viitor cu sentimente de adâncă și veșnică recunoștință faptele acelor, cari — în cursul veacurilor de înstrăinare — au contribuit cu munca lor la menținerea românismului, la întărirea sa culturală, socială și economică și mai ales a celor ce cu vitejia și cu jertfa vieții lor au hotărât întregirea țării.

Se știe, că protopărinții poporului nostru au fost după supunerea Dacilor stăpânitorii băștinași ai pământului, pe care-l încinge Dunărea și-l împodobește cununa de munți a Carpaților, resfirându-se cu îndeletnicirile lor și mai ales cu turmele lor până la Mare, la Tisa și la Nistru, chiar și dincolo de aceste râuri. Acest pământ n'au voit a-l părăsi nici în timpuri grele, ci l-au apărat cu eroism legendar împotriva tuturor neamurilor cotropitoare.

Din micile lor organizări sociale, politice s'au putut înființa (în cursul veacurilor XII și XIV) cele 3 mari voevodate: al Ardealului, al Țării Românești și al Moldovei, ca organizațiuni de Stat deosebite, dar cu aceleași elemente etnice.

Principatele Dunărene s'au menținut statornic ca State românești, iar părțile de dincoace de Carpați au ajuns sub stăpâniri străine.

Incep acum suferințele Românilor de aci, în trecut, ca să le schimbe credința, iar în urmă, ca să le desființeze și naționalitatea. Vorba apostolului Pavel: « Aducându-ne aminte de zilele cele mai dinainte... multă luptă de patimi am răbdat » (Evr. X. 32). O parte din Români — fie urmând cursul lor de continuă circulare, fie și mereu stingheriți de străini — descălecă din țara Făgărașului și contribuie la consolidarea Munteniei; iar vitejii lui Dragoș Vodă și ai lui Bogdan trec din Maramureș în Moldova, întărind-o.

Românii de dincoace de Carpați — deși slăbiți în puterea de rezistență — ca popor conservator, ducând un traiu de muncă câmpenească și în apropierea codrilor, alții de păstori de veșnică circulație și totuși de întoarcere la vatră, — și-au păstrat credința religioasă, cu acel adaus de cultură și de obiceiuri, care i-au format sufletul unitar, limba, cântările și distracțiile și toate calitățile etnice, în atmosfera cărora duceau o viață proprie iar — în vreme de primejdie — se retrăgeau și se închideau — ca melcul — în siguranța vetrei familiare. Și numai când apăsarea dușmană devenia insuportabilă, căutau cu mijloace extreme să scuture jugul, ca sub Horia și mai târziu sub Iancu.

Viața acestui popor a ajuns deatâtea ori în primejdie gravă.

Dar voievozii Principatelor Dunărene, biserica și ierarhii lor, cu un cuvânt frații mai liberi, au avut mereu gândul îndreptat spre frații oprimați, cari le întăriseră și ei — în descălecările de circulare — rândurile cetățenilor răriți.

Când împrejurările le erau favorabile, voievozii cereau chiar a-și extinde posesiunea în părțile ardelenice și a liberă o parte din frați.

Însă Mircea cel Bătrân, intitulat « Domn a toată Țara Românească » își întindea stăpânirea nu numai în sudul Dunării, ci și în nordul Carpaților, unde i se închină ducatul Amlașului, Făgărașului și Banatul Severinului.

Și unde pășia puterea acestor voievozi, viața românească luă avânt. Îndeosebi credința primiă o întărire de a rezistă oricăror ispite ori goane, deși adeseori a putut fi salvată cu simțite pierderi.

PRINCIPATELE ROMÂNE ȘI ȚINUTURILE OPRIMATE

Ardelenii aveau, cum constată și marele nostru istoric Iorga, « sate și preoți »; dar vlădicile, adică forța principală a existenței Românilor ardeleni până în ziua Unirii naționale, ni le-au dat — la început și câteva veacuri de-a rândul — frații din principate. Și numai într'un târziu au putut ardelenii a-și organiza ei înșiși episcopii, care în timpurile mai noi au lucrat nu numai pentru mântuirea veșnică, ci cu atâta succes și pentru mântuirea vremelnică a poporului român din atâtea nevoi.

Importanța extraordinară a acestui fapt istoric iese cu atât mai mult la iveală, când știm, cum Românii ardeleni au trăit o viață proprie și publică românească în și prin biserică și așezămintele ei.

Așa apare în părțile ardeleni vlădică Macarie încă la 1397, adică după încheierea tratatului din Brașov (1395), în care Mircea cel Bătrân ni se înfățișează în condiții egale cu împăratul Sigismund în lupta de apărare a creștinătății împotriva invaziunii turcești.

Radu-cel-Mare domn al Munteniei († 1508) — stăpânind Geoagiul din apropiere — înființează acolo episcopie, unde mai târziu întâlnim pe episcopul Cristofor. Și viața mănăstirească tot din Țările Române a pătruns în Ardeal. Intemeietorul primelor mănăstiri române, călugărul Nicodim († 1406), înființează și mănăstirea Prislop din țara Hațegului. Zamfira, Domnița voevodului muntean Moise Vodă, o restaurează; și îndată apare acolo un vlădică românesc și alții după el.

Iar la nord Ștefan cel Mare († 1504) și fiul său Petru Rareș au isbutit a-și asigura și menține posesiunile dela Ciceu și Cetatea de Baltă și altele.

Urmările favorabile ale acestei posesiuni se cristalizează repede în episcopia lui Ștefan dela Mănăstirea Vadului, înființate ambele de el. Această episcopie din timpul luptelor grele ale reformatiunii cunoaște, până în vremea lui Alex. Lăpușeanu, vreo 11 vlădici din cei mai distinși, trimiși și atârănători de Mitropolia dela Suceava; pe când episcopia dela Geoagiu, gravită spre a Ungrovlahiei.

Iară la sfârșitul veacului XVI (1595), — când a încheiat Mihai Viteazul tratatul de alianță cu principele Ardealului Sigismund Báthory, acesta a recunoscut că toate bisericile românești și toți slujitorii din cuprinsul Ardealului se află « sub despusul Mitropolitului din Târgoviște și trăiesc după rânduielile bisericesti ale țării lui Mihai ». Acesta — biruind la Șelimber — intră în Alba Iulia, unde înființează mănăstirea Sf. Treimi și zidește o biserică ortodoxă, drept catedrală a Mitropoliei Ardealului. Pe locul altarului ei stă azi această biserică a încoronării, unde am avut fericirea istorică a oficii slujha dela încoronarea celui ce a reînviat moștenirea lui Mihai și a desăvârșit pe vecie alipirea Ardealului și întregirea neamului.

Mihai aduce dela Prislop pe episcopul Ioan și-l așează Mitropolit la Alba Iulia. Și alți urmași ai lui au venit din Principatele Române.

Dealtminteri Mihai nu crease un lucru nou, căci încă dela 1359 — când s'a înființat Mitropolia în Argeșul Țării Românești, — datu-i-s'a Mitropolitului de aci titlușul de... « al Ungro-Vlahiei și exarh al Plaiurilor » ceea ce înseamnă că el și urmașii săi dela Târgoviște, mai târziu din București, aveau — ca delegați ai Patriarhului ecumenic din Constantinopol — grija păstoririi Românilor — pe atunci toți dreptcredincioși — din tot Ardealul, etc.

În puterea acestui drept — întărit și de convenția lui Mihai cu Sigismund Báthory — au sfințit mereu Mitropoliții Țării Românești pe Mitropoliții Ardealului. Cronica sfântă a Mitropoliei mele dela București păstrează înscrisurile, cu alegerea bisericească a vlădicilor ardeleni, făcute cu mâna lor, în care cu iscălitura lor întăreau promisiunea a țineă dreapta credință și a ascultă în totul de Mitropolitul Ungro-Vlahiei, încheiând cu « Așa să le ajute Dumnezeu ».

ROSTUL BISERICII ÎN LUPTA PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ

A priceput marele Mihai Viteazul cu viața sa minte nu numai militară ci și politico-diplomatică, ce putere înfățișează biserica română — una și nedespărțită — pentru unitatea sufletească și deci pentru viitorul neamului. De aceea a reînnoit legătura veche de veacuri cu biserica Munteniei, care a durat până la 1700, când Austria cu lozinca ei « divide et impera » a rupt-o, văzând ce primejdie cuprinde pentru împărăția ei această legătură. Mergând Mitropoliții Ardealului la Mitropolia Ungro-Vlahiei pentru a fi hirotoniți, intrau cu acea ocazie și pe la voevodul țării, dela care — încărcăți de daruri — se întorceau îmbărbătați și însuflețiți la scaunul păstoririi lor, unde îi așteptau multe greutăți, pe care însă le învingeau cu ajutorul fraților de peste munți.

Episcopul Dosofteiu (1622—25) vine la Alba Iulia la stăruința voevodului Ștefan Tomșa din Moldova, unde eră exarh al mănăstirilor.

Mitropolitul Ilie Jorest al Albei Iulia vine dela mănăstirea Putna la sfatul lui Vasile Lupu.

Mulți alți domni, Români, ca Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și indeosebi Constantin Brâncoveanu, dau Ardealului o deosebită atenție, zidind biserici și mănăstiri. Constantin Brâncoveanu scrie despre Mitropolia dela Alba Iulia « că se luptă cu protivnicii ei, ca o corabie în mijlocul valurilor înviforate ale mării ». De aceea oferă Mitropolitului ajutor bănesc în galbeni și moșia Merișani. Zidește la Sâmbăta de jos mănăstire, a cărei restaurare e aproape gata, la Făgăraș biserica.

Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului primește din belșug danii multe în moșii și munți dela mai mulți Voievozi Români, din care a susținut însemnate așezăminte de cultură românească, ca liceu clasic, liceu real, școala comercială, școli primare numeroase, etc. Scrisorile lui Constantin Brâncoveanu către Brașoveni sunt dovezi clasice de marea îngrijire ce-o da Românilor ardeleni, în primejdie de a-și pierde credința, care i-a ocrotit de veacuri.

Multe alte biserici, ca cea dela Porcești, Rășinari, Ocna Sibiului, Buia, etc., sunt făcute de voevozii Români.

Până și biserica mănăstirii dela Munkacs, dincolo de Maramureș, în părțile rutenești, e zidită de voevodul moldovean Constantin, la 1661. (Hodinka Antal, Istoria episcopiei gr. cat. din Munkacs, pag. 173).

Iară în vremea tiparului, tot din Țara Românească, dela Târgoviște, vine vestitul cărturar diaconul Coresi la Brașov și se străduiește o viață întreagă a scrie cu tiparul în limba românească cărți pentru trebuințele bisericilor. Ucenicii lui fac tipografiile românești la Orăștie și la Sebeșul-săsesc în veacul XVI. Când Mitropoliții din Alba Iulia vor să reînnoiască tiparnița lor, dela Matei Vodă le vin teaurile și meșterii tiparnici. « Meșterii străini », de cari vorbește Mitropolitul Simion Ștefan în Noul Testament dela Belgrad (1648), înseamnă tipograf în Țara Românească. În vestita prefață a acestui Nou Testament vorbește acest Mitropolit atât de elocvent, ca și înainte de el Mitropolitul Varlaam al Moldovei, despre unitatea limbii și prin limbă a sufletului românesc, care avea să fie prima garanție a unității noastre. Asemenea tipografiile au lucrat în continuu în Ardeal până în vremea lui Constantin Brâncoveanu; chiar și la tipografia fraților dela Blaj, până târziu.

De altă parte aflăm cărțile de slujbă bisericească, tipărite în Principatele Dunărene, răspândindu-se în tot Ardealul până în nordul Maramureșului și în satele de lângă Tisa Torontalul și la Panciova de lângă Dunăre. Cazanica Mitropolitului Varlaam dela Iași (1643) și pravila cea mare a lui Matei Vodă (1652) le găsim și în sate mici din Banat. Până și schitul din Toplița leagănelui meu smerit, întemeiat de o doamnă din Moldova, primea cărți rituale dela Târgoviște. Preoții din Maramureș veneau la București să cumpere cărți. Iar din principate circulau mereu călugării cu traista plină de cărți din tiparnițele mănăstirilor dela Râmnic, Govora, Buzău, Neamțul, etc. în tot Ardealul și Banatul.

Călugării — ca și păstorii — nu cunoșteau granițe. Treceau din principate în Ardeal și înapoi, răspândind slova bisericească și românească, căci modești — cum se înfățișau — nu prea erau băgați în seamă.

PRIGOANA PENTRU DESNAȚIONALIZARE

Din aceste date — la care istoria mai poate adăuga multe alte, — rezultă evident, cum întreaga viață sufletească superioară a Românilor ardeleni s'a îndrumat veacuri de-a rândul de frații de dincolo de Carpați, cu viața socială și politică independentă. Chiar și când dela ardeleni venea inițiativa — spune Iorga — « Pecetea României libere eră necesară pe orice învoire pentru ca ea să devie dogmă acceptabilă pentru Români ceilalți ». Aceste influențe și îngrijiri au creat unitatea de limbă, cum nu o are alt popor — de credință și de simțire, care în mod firesc trebuiau să pregătească și unitatea politică.

Când stăpânitorii străini au observat primejdia acestor legături frățești, au început reacțiunea. Episcopul catolic Napragy din Alba Iulia — cere după căderea lui Mihai — să fie dărâmată biserica zidită aici de el, fiindcă nu se cuvine să stea o biserică « schismatică » lângă fereastra palatului din Alba Iulia. (Non decet penes fenestram pallaci schismaticum templum fieri: 18, II—1602).

S'au început prigoniri înverșunate contra celor veniți din Țara Românească, interzicându-se după căderea lui Mihai, mai ales preoților și călugărilor, intrarea în Ardeal, căci — ziceau Ungurii — « prin călugări le-a venit perirea din Țara Românească. Să fie deci toți isgoniți din Ardeal, căci ei fac pe spionii, și au dus lui Mihai vești de starea lucrurilor ».

Tochmai din aceste motive toate episcopiiile cu Mitropolie cu tot, au fost nimicite, în cursul veacului al XVIII; iar mănăstirile arse și zdrobite cu tunurile austriace, și călugării alungați.

Este deci cert, că îngrijirea fraților din principate de soarta ardelenilor a fost nu numai statornică în tot cursul veacurilor, ci și salvatoare pentru ei.

Dar chiar existența pasivă a Principatelor Dunărene, mai târziu a Regatului Român, eră pentru Români din provinciile subjugate o forță de încurajare, o nădejde vie a celor ce cu timpul au să vie, o sperietoare a agresorilor, ca să-i mai îmblânzească și împiedece în pornirile lor. Cu drept cuvânt scrie încă fiul lui Mircea, Alex. Aldea, conducătorilor orașului Sibiu că « dacă s'ar întâmplă să piară Țara Românească, ar pieri și ei ».

Dar Români liberi n'au stat nepăsători nici în ultimul timp față de prigonirile fraților din Ardeal, care deveneau tot mai îndrăznețe și a căror reamintire azi numai ar turbura aceste clipe festive.

Oricât de largă se părea într'un timp că se deschide prăpastia dintre Ardeal și Țara Românească prin tendințele Habsburgilor de a-i înstrăina pe ardeleni de aspirațiile și credința, ce o are restul neamului, totuși nădejdea de ușurare a acestora eră îndreptată mereu peste munți. Chiar vestitul episcop martir al bisericii surori Inocențiu Micu Clain, când pentru ținuta-i românească trebuia să plece amărât până în adâncul sufletului în cel din urmă drum al său, spre Viena, a spus protopopilor săi, întruniți la sinod în vara anului 1744: « Dacă mă întorc dela Viena, voi pleca cu voi peste munți ». Dar nu s'a mai putut întoarce, fiind exilat la Roma, unde a murit. Intochmai spuneau și țărani în timpul revoluției lui Horia: « decât să se mai întoarcă la starea de iobăgie, mai bine părăsesc Ardealul și trec cu toții în Țara Românească », care a și fost în cursul veacurilor adăpostul atâtor ardeleni pribegi, plămădind și ei — împreună cu frații liberi — aluatul întregirii visului, care a cauzat atâtea nopți neliniștite agresorilor seculari.

După biruința lui Mihai la Șelimber și instalarea lui la Alba Iulia, istoricul ardelean Bointinus termină povestirea acestei biruințe Gaspar Veres cu sentința: « Legea inevitabilă a destinului nu poate fi schimbată prin nici un fel de prevedere umană ». (Inevitabilis factorum lex humana providentia mutari non potest). Așezarea stăpânirii românești din Ardeal eră deci considerată încă dela 1600, ca o lege inevitabilă a destinului.

Acest destin l-a realizat — după biserica întemeiată organizată și ajutată de frații liberi — al doilea factor hotărâtor în istoria neamului — armata lor, ostașii gloriosului Rege Ferdinand cu vitejii ei generali și ofițeri, ajutoari de

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

armatele aliate, încât bărbații de stat ai țării — cari au pregătit mereu și conștient unirea politică integrală, — după biruințele ostășești — au putut pecetlui unitatea națională în sfatul marilor aliați.

Cu drept cuvânt a putut roști la începutul lui August 1919 în marele sfat național dela Sibiu, președintele guvernului ardelean, acum al guvernului României întregite, cuvintele: « Noi mărturisim cu recunoștință, că unirea neamului românesc a făcut-o România independentă, după cum pe vremuri Piemontul a fost acela, care a săvârșit unirea Italiei. România și bărbații ei cu prisos au înțeles, ce trebuie să facă, și Regatul vechiu a fost la înălțimea chemării sale » (« Patria », 7 August 1919).

Iată de ce, înainte de a veni la Alba Iulia, adus-am prinos de recunoștință — în numele Ardealului și al tuturor Românilor — osemintelor dela Mărășești și prin ele tuturor celor ce prin jertfa lor supremă ne-au dat alipirea Ardealului la patria mamă, și armatei române, care chiar în capitala Ungariei a rezolvat procesul milenar dintre două neamuri vecine, din care unul în mod nefiresc voia să lipsească pe celălalt de ființa sa etnică și viața proprie.

Iată de ce eram datori a răsplăti și bisericii strămoșești marile ei servicii făcute neamului alegând deocamdată locul unde se va clădi « Catedrala Mântuirii neamului » drept semn de recunoștință față de Atot-puternicul Dumnezeu, care ne-a ocrotit în cursul celor 20 veacuri de existență și dela care și pe viitor așteptăm darul și ajutorul, precum cu drept cuvânt observă adânc cugetătorul Eminescu, când scrie: « Istoria lumii cugetă, deși încet... însă sigur, și istoria omenirii e cugetarea lui Dumnezeu ».

Lui avem deci să-i mulțumim ceea ce suntem.

Cu sentimente de veșnică recunoștință către frații din vechiul Regat, cari pentru desrobirea Ardealului din cea mai curată iubire de frate au jertfit hecatombe de cei mai viguroși și iubiți fii ai lor, — cu chemarea Românilor de pretutindeni la iubire și încredere și la cinstită muncă frățească și armonică de consolidare a scumpului patrimoniu câștigat: — ne încredințăm, ca și în trecut, în mâna Celui de sus, rostind în rugăciunile noastre zilnice cuvintele însuflețitului vechi-dascăl dela Brașov:

« Lăudați-L, că e mare Dumnezeu,

« C'a păzit cu mână tare

« Pe Român, poporul său. Amin.

Intreaga asistență a trecut apoi în sala Unirii unde a avut loc ședința comemorativă.

Înaltul Regent d-l Gh. Buzdugan a rostit următoarea cuvântare:

DISCURSUL ÎNALTULUI REGENT GH. BUZDUGAN

Cu un sentiment de legitimă emoție, am pășit azi în cetatea istorică « Alba Iulia », al cărei nume și trecut secular redesteaptă momente de glorie în istoria poporului român, dar și amintiri dureroase despre suferințe nebănuite și tot martiriul încercat de acest popor în lupta grea ce a trebuit să îndure în cursul veacurilor pentru păstrarea ființei sale etnice, a limbii, credinței și datinelor strămoșești.

Epopea poporului român. Intreaga epopee a poporului român o retrăim în aceste clipe. Dela lupta gigantică, pe viață și pe moarte între două mari popoare, conduse cu măreție de doi atleți ai lumii vechi, Traian și Decebal, până la groaznicul măcel din războiul liberator în care a pierit toată floarea tinereții vechiului Regat român, — rând pe rând se perindează pe sub ochii minții, ca într'un film vertiginos, toate evenimentele de căpetenie din istoria neamului românesc. — Prin foc și sânge, prin acte sublime de eroism și de sacrificiu suprem, s'a ridicat măreața cetate din Carpați « Dacia Traiană » menită a apăra imperiul și civilizația latină de barbarii năvălitori, și tot prin aceleași mijloace zguduitoare, după aproape două mii de ani, Românii, vrednici urmași ai Daco-Romanilor, au reclădit pe aceleași puterice temelii edificiul măreț ce fusese năruit de vitregia vremurilor.

Aci, la Alba Iulia, s'au așezat parte din legiunile romane cu cartierul lor general și tot aci după multe veacuri, când aceste ținuturi trecuseră sub stăpânirea maghiară și apoi cea otomană, — la 1599, a intrat în mod triumfal, marele domnitor Mihai Viteazul care cu o viziune genială și îndrăzneată, a realizat pentru o clipă unirea tuturor Românilor din Dacia Traiană și prin actul său sublim a dat cel mai puternic impuls de viață ideii naționale.

Apoi, după mai bine de trei veacuri, la 1 Decembrie 1918, iarăși la Alba Iulia, întreg poporul român din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, liberat de jug străin, a proclamat unirea și realipirea acestor ținuturi la patria mamă; act epocal care tot aci, a avut consacrarea cea mai strălucită prin încoronarea gloriosului și în veci slăvitului întâiul Rege al României reîntregite Ferdinand I și a mândrei și vrednicei sale tovarășe Majestatea Sa Regina Maria, în biserica ridicată anume în acest scop pe locul Mitropoliei clădită pe vremuri de Mihai Viteazul.

Românii în casa lor. Astfel, după veacuri de viață risipită, plină de dureri, toți Românii pot spune astăzi, din toată inima, că la Alba Iulia se găsesc stăpâni în casa lor. N'am luat dreptul nimănui, ci am fost însfârșit, repuși în patrimoniul nostru strămoșesc; căci, doar e cert și necontestabil că aceste ținuturi au făcut parte integrantă din Dacia Traiană — țara strămoșilor noștri Daco-Romani, și că colonizările cele mai puternice făcute de Traian, au fost așezate, — începând cu Oltenia, — prin aceste părți frumoase și adăpostite ale Daciei, mai puțin expuse năvălirilor barbare, și unde după închegarea Daco-Romană, s'a întemeiat leagănul națiunii române. Așa numai se explică faptul esențial și concludent cu privire la drepturile Românilor asupra acestor ținuturi, — că, spre sfârșitul veacului al IX-lea când au apărut Ungurii în Polonia de unde au început să pătrundă treptat dincoace de Tisa în Dacia Traiană, dânșii au găsit aci, nu țară pustie și fără stăpân, ci pe Români sau Vlahi, cum li se spuneă atunci, și pe Slavi, cari mai târziu s'au românizat asimilându-se în masa populației românești autohtone. Și eră firesc să fie așa, căci retragerea legiunilor în Moesia de Aurelian la 274 d. Hr. din cauza năvălirilor barbare de atunci, nu a putut avea de efect și strămutarea în acea mică

provincie a nenumăraților coloniști Romani contopiți cu Dacii, după o conviețuire de 165 de ani. Cronice străine ulterioare, din care unele din isvor rus și chiar maghiar, arată că la sosirea Ungurilor, Români, în număr considerabil, se bucurau de o organizație politică-administrativă prin mai multe voievodate în diferite părți ale Daciei Traiane, iar acestea aveau sub conducerea și autoritatea lor câte un număr de cnezate cu atribuțiuni administrative și judecătorești asupra satelor. Există încă și un drept cutumier pe baza căruia se distribuia justiția. Și o confirmare încă, că atunci ca și astăzi, Români erau prin aceste părți în număr covârșitor, față cu alte neamuri, rezultă din împrejurarea că acea organizație administrativă și judiciară, cu totul străină Ungurilor, — și-a păstrat încă multă vreme o autonomie națională și teritorială chiar și în urma înfrângerii voevozelor de către Unguri și supunerea lor stăpânirii maghiare. Apoi, în concordanță cu aceasta, după victoria Turcilor dela Mohaci în 1526, și supunerea Ungariei dominațiunii otomane, Transilvania singură și-a păstrat o existență autonomă formând un principat independent de Ungaria, sub protectorat turcesc ca și principatele de dincoace de munți, și cu obligațiunea unui tribut anual. Demn de reținut este faptul că între acest principat și Principatele Române de dincoace de Carpați, se stabiliseră legături străne și ca o manifestare vie de solidaritate națională este și împrejurarea că tronul acestui principat a fost sprijinit în 1556 prin intervențiunea cu armele în Ardeal a Domnilor Români: Alexandru Lăpușneanu din Moldova și Pătrașcu cel Bun al Munteniei. Tot asemenea mai târziu când după războiul victorios al « Ligii sfinte » contra Turcilor și pacea dela Carlovitz în 1699, Ungaria și Transilvania au trecut sub dominațiunea Austriei, s'a menținut Transilvaniei o autonomie cu administrație, legislație și justiție proprie, în cadrul imperiului cu care avea comune numai armata și persoana suveranului, împăratul Austriei fiind și principe al marelui principat al Transilvaniei, situațiune ce fu menținută până la 1867 când luă ființă dualismul austro-ungar și Transilvania cu ținuturile transcarpatine fură anexate Ungariei. Toată această situațiune și organizare politică ce și-au păstrat veacuri de-a rândul ținuturile acestea de peste munți, nu poate avea altă explicație decât în caracterul lor românesc, lucru pentru care nu au putut fi încorporate și contopite dintr'o dată în Regatul ungar, — și pune în lumina adevărată drepturile Românilor, independent de condițiunile de fapt asupritoare în care ei au fost menținuți în propria lor țară. Tot în acest sens, adică sub raportul drepturilor Românilor ca locuitori autohtoni asupra acestor ținuturi, trebuie explicat și faptul că după ce maghiarii încercaseră a-și extinde stăpânirea și dincoace de Carpați, de unde au fost respinși prin lupte grele mai târziu de Basarab cel Mare din principatul Țării Românești și apoi în Moldova de Bogdan, descăleătorul din Maramureș, — cu timpul regii maghiari, pentru a se pune bine cu domnii din principate de al căror concurs politic simțiau nevoie, au concedat Domnilor Români dreptul la stăpânirea unor ținuturi din Ardeal, ca: Ducatul Făgărașului concedat lui Vlaicu Vodă, cu dreptul de a-l coloniza cu boierii săi; tot astfel Amlașul și mai multe sate în jurul Sibiului, lui Mircea, care se intitula Duce de Făgăraș și Amlaș; apoi cetatea Ciceului și Cetatea de Baltă lui Ștefan cel Mare; Valea Rodnei, Ungurașul și Bistrița lui Petru Rareș. În exercițiul acestor drepturi care au creat străne raporturi între frații Români despărțiți, domnii din principate au ridicat în diferite părți ale Ardealului, așezăminte cu caracter religios, au întemeiat mănăstiri și episcopii ca cele dela Vad întemeiată de Ștefan cel Mare și Geoagiu întemeiată de Radu cel Mare, care toate împreună și cu Mitropolia ridicată de Mihai Viteazul la 1600, au servit Românilor subjugăți ca loc de reculegere, de mângâere și de întărire a sufletelor cum și cultivarea lor în limba și tradițiile strămoșești.

Vicisitudinile istorice. Treptat însă cu creșterea populației românești și a influenței sale precumpănitoare, în aceste ținuturi, spor și îngreuierea stăpânirii străine care după ce vreme îndelungată respectase drepturile, începă a le reduce și desființă chiar unele dintre ele. Deaci, mișcările sociale din secolele XV și XVI, apoi mișcarea din 1784 pentru desființarea unei grele iobăgii și infine mișcarea afirmată pe Câmpia Libertății de la Blaj în 1848, tinzând la emanciparea politică a națiunii române. Care au fost împrejurările în care au decurs aceste mișcări și urmările lor, cum și condițiunile de viață impuse Românilor înainte și după anexarea Transilvaniei, Banatului și ținuturilor limitrofe la Regatul ungar cu toată împotrivirea lor hotărâtă, dar ca rezultat al pactului dualist austro-ungar din 1867, — toate acestea le-a înregistrat istoria și în domeniul ei trebuie să lăse, căci numai aruncând valul uitării peste tot ce este durere dintr'un trecut azi depărtat, se poate întemeia o viață de liniște și de coeziune socială între toți acei cărora soarta le-a rânduit să împărtaşească o viață comună în granițele aceleiaș țări. Dar numele martirilor ca Horia, Cloșca și Crișan cari odihnesc aci, precum și al eroilor ca Avram Iancu, cum și al celorlalți nenumărați luptători sau eroi de pe ambele laturi ale Carpaților, rămân adânc sădite în conștiința și sufletul tuturor Românilor și vor fi transmise ca o scumpă moștenire urmașilor, cu singurul gând ce nu vatămă, ci înalță, acel al îndeplinirii unei datorii de recunoștință națională pe deplin justificată. Este tot ce cere mândria și liniștea odihnei lor după isbândă, și atât numai voim și noi.

Unitatea națională minunată. Ceeace însă importă să constatăm azi cu deosebită bucurie este împrejurarea cu adevărat extraordinară că, oricât de mari au fost suferințele Românilor în tot timpul de veacuri cât s'au găsit răsleți sub diferite stăpâniri străine, ei au rezistat totuș cu o tărie și tenacitate uimitoare operei de desnaționalizare întreprinsă stăruitor peste tot, și astfel în momentul unirii și reîntregirii lor într'un Stat unitar, toți fiii aceleiaș națiuni dela Tisa până la Nistru au revenit la sânul patriei păstrând toate caracterele specifice rasei, cu limba nealterată și toată tradiția strămoșească păstrată și transmisă din generație în generație, formând astăzi un popor român omogen fără urme dăunătoare de influență milenară străină. Această rezistență caracteristică fondului puternic daco-roman, a găsit un sprijin însemnat în așezămintele cu caracter religios și în conducătorii lor episcopi; în mișcarea culturală și literară, și în deosebi în școala istorică ardeleană dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și din veacul al XIX-lea sub imboldul unor cărturari distinși, cari au răspândit lumina învățaturii pe ambele laturi ale Carpaților, au întărit nădejțile în reînvierea lui în viitor; rezistența națională a fost încă sprijinită puternic prin partidul național, organizare politică ai cărei luminași și îndărjiți conducători au pus în serviciul nobilei idei naționale un devotament și o abnegație desăvârșită. Infine, pentru dezvoltarea culturii și a conștiinței naționale, vechiul Regat a adus Ardealului și celorlalte părți din teritoriul național, subjugat, tributul său de înlesniri culturale, și la aceasta au contribuit și diferite instituțiuni ca Academia Română, care dela în-

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

ființarea sa, a primit în sânul ei pe învățații Români de pretutindeni, și infine universitățile și Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor, în capul căreia au stat cu un entuziasm înălțător, frunțași străluciți ai culturii și intelectualetății românești, cari în acțiunea lor națională au pus cunoștințele și toată iubirea lor de neam, pentru a pregăti spiritul și sufletul Românilor în vederea realizării idealului secular de reîntregire națională.

Deaceea, când izbucni războiul mondial, toți Românii au vibrat la gândul că ceasul hotărîtor pentru cauza lor a sunat și războiul nostru eră în mod virtual declarat alături de marii aliați, cari luptau pentru o nouă așezare a lumii bazată pe dreptate și libertate. Conducătorii Statului român, patrioții luminați, în frunte cu marele Rege Ferdinand, identificați în totul cu aspirațiunile naționale, au avut viziunea clară a lucrurilor și au așteptat numai momentul potrivit pentru începerea acțiunii spre a cruță țării marile sacrificii ce cu siguranță urmă să sufere. Cum se știe, condițiile extrem de grele în care a trebuit să lupte armata română pe cele mai întinse fronturi din războiul mondial și aceasta în contra unui dușman groasnic de înarmat, au impus țării imense sacrificii. Opt sute de mii de viteji, luptând mai mult cu eroismul lor, și-au dat viața pentru neam și țară, iar trei părți din pământul țării a fost cotropit și devastat. Dar jertfa imensă a fost răscumpărată prin strălucitele fapte de arme dela Oituz, Mărăști și Mărășești, unde armata română a reinviat gloria străbună și mai ales prin rezultatul definitiv al crudei încercări, unitatea noastră națională.

Isbânda este cu atât mai însemnată cu cât este rezultatul triumfului definitiv al unui mare și umanitar principiu al naționalităților, în virtutea căruia națiunile au dreptul a decide ele însele de soarta lor. Acest principiu, corolar logic al drepturilor omului, formulat de multă vreme de cugetători, dar dobândit și aplicat numai în urma războiului mondial, cu sprijinul puternic al marilor noștri aliați, cărora poporul român le aduce astăzi omagiul profunde sale recunoștințe, acel principiu, zicem, a servit de temelie nu numai Românilor, dar tuturor popoarelor oprimate pentru a-și dobândi libertatea de a se constitui în State naționale independente.

Era nouă începută. Prin unitatea națională, cel mai însemnat act dela întemeierea Daciei Traiane, o nouă epocă se deschide în istoria poporului și Statului român.

Din chiar momentul reîntregirii sale, România și-a propus să-și întemeieze organizarea sa de Stat, cum și întreaga viață socială, pe raporturi de armonie între toate clasele sociale și între toți cetățenii patriei, independent de rasă, limbă și religie. În acest spirit îngăduitor, cu totul conform sufletului poporului român, s'a întocmit întreaga operă legislativă dela încheierea păcii până azi, în special legile privitoare la învățământ, la culte și la reforma agrară. Astfel în școlile de Stat s'a introdus ca limbă de predare, limba populației în fiecare comună; unde erau mai multe limbi în comună, s'au înființat secții pentru fiecare neam. În acelaș timp confesiunile cu aprobarea autorităților române, au înființat liber oricâte școli au voit asigurându-li-se dreptul de a întrebuința limba maternă și a-și însuși cultura lor proprie. Situațiunea minorităților apare luminos numai dintr'un singur fapt că, de unde Românii la data unirii nu aveau nici o școală primară întreținută de Stat, azi cultura maghiară este deservită de 741 școli și secții primare ale Statului cu limbă de predare maghiară.

În aceste condițiuni echitabile organizându-se învățământul și dat fiind numărul cu totul redus al școlilor românești în trecut, a fost nevoie de o sfortare mare din partea Statului, care isbuti să ridice învățământul public aproape la nivelul cerut de nevoile culturale ale populațiunii românești. Deasupra tuturor școlilor de toate categoriile stă cu deplină demnitate universitatea din Cluj, care prin temeinica sa organizare cum și prin destoinicia și devotamentul cu care corpul profesoral își îndeplinește nobila-i misiune, reprezintă un focar puternic de cultură ce stă la dispoziția studențimii din întreaga țară.

În ce privește cultele, înlesnirile materiale acordate de Statul român cultelor minoritare sunt cu mult superioare acelorora de care ele au dispus în trecut, lucru ce apare în mod manifest din simpla împrejurare că deși biserica maghiară dispune de averi și venituri considerabile, Statul român a luat asupra-și susținerea tuturor nevoilor acestor biserici, ceea ce nu au făcut pentru biserica ortodoxă din Bucovina care se sprijină numai pe veniturile ei, din cunoscutul fond religios.

În fine, în materie agrară s'au împroprietărit nu numai sătenii Români cultivatori de pământ, ci și sătenii aparținând minorităților, sistem drept și echitabil, dar cu totul deosebit de regimul colonizărilor cu streini ce s'a practicat în dauna Românilor pe vremea stăpânirii străine.

Tot în acest sens și pe baza acelorași principii s'a întocmit întreaga operă legislativă și de organizare în acești zece ani dela Unire, și în celelalte două provincii surori Bucovina și Basarabia, care rupte odinioară cu cruzime din trupul Moldovei s'au întors la sânul patriei în 1918, iar astăzi se bucură de o viață națională și de instituțiuni publice românești care ca și cele din Ardeal funcționează în condițiuni satisfăcătoare.

În acest spirit de sincer liberalism cu privire la reglementarea vieții sociale interne, cum și în dorința manifestă în toate împrejurările de a stabili în viața internațională cele mai bune raporturi cu toate Statele — România este autorizată să vadă un titlu puternic mai întâiu față de minorități pentru a le pretinde îndeplinirea sinceră a îndatoririlor ce le incumbă ca oricărui cetățean Român, iar în afară, față de Statele limitrofe, un titlu merit a înlesni dezvoltarea unor relațiuni de bună vecinătate, bazate pe interese reciproce reale și atât de folositoare liniștei, siguranței și propășirii lor comune.

În slujba păcii. Oricare ar fi dificultățile ce apar sporadic, isvorite cele mai adesea ori din chestiuni de amor propriu rău înțeles, ideea de pace și concordie între popoare ce corespunde noii concepții în viața internațională și unor necesități unanim simțite, pătrunde tot mai puternic nu numai în spiritul conducătorilor cărora le incumbă răspunderea covârșitoare a păstrării păcii, dar și în sufletul maselor populare chemate la o participare tot mai largă la viața publică. Deaceea tocmai ideea aceasta mântuitoare pentru omenire, de a înlătură cu orice preț războaiele care cu folosința criminală a progreselor științei ar pustii toate Statele, și de a rezolvă pe cale de conciliațiune în mod pacific conflictele dintre

popoare, și în acest scop de a urmări stăruitor înlăturarea cauzelor care le pot provoca printr'o colaborare solidară pe terenul politic, social, economic și intelectual sub egida măreței instituțiuni pacifiste dela Geneva, — această idee va sfârși prin a triumfa definitiv în acel spirit de concesiuni reciproce între State în interesul superior al menținerii păcii și progresului general în sânul comunității internaționale, tot așa cum în viața socială internă a Statelor totul se reazemă pe un acord armonios între drepturile individuale cu interesele societății, acord fără de care viața socială nu s'ar putea menține și desvolta.

Cu această legitimă credință și sprijinită puternic pe drepturile sale necontestabile ce stau la baza tratatelor internaționale, România urmărește mai departe în liniște și în ordine desăvârșirea consolidării sale prin întărirea instituțiilor de Stat fundamentale și a tuturor instituțiilor sociale, cum și prin desvoltarea continuă a vieții economice de care depinde condițiunea materială și morală a populațiunii țării. Dar mai presus de preocupările zilnice impuse de actualele grele împrejurări apare ca ideal de realizat opera culturală. Se impune în mod imperios intensificarea învățământului primar, profesional și agricol în masele populare spre a le îndruma spre meserii și agricultură, și concomitent îmbunătățirea sub toate raporturile și prin toate mijloacele a învățământului superior universitar. Acestui din urmă învățământ pus în condițiuni materiale care să-i asigure o desvoltare normală și mai ales corpului său profesoral îi revine nobila misiune ca printr'o muncă devotată și însuflețită să formeze elita intelectuală care să aducă țării elemente de conducere pătrunse de nevoile și aspirațiunile ei legitime, cum și o pleiadă de cărturari distinși, din sânul căreia să răsară acele minți alese care prin creațiuni spirituale proprii, — expresiune a geniului și caracterului național, — să încoroneze cu strălucire opera măreață a unității naționale și să așeze România pe veci reîntregită la un loc de cinste în domeniul culturii și civilizației universale.

RĂSPUNSUL D-LUI PRIM-MINISTRU IULIU MANIU

Sufletul Românilor de pretutindeni se închină astăzi marilor amintiri din trecutul plin de sbucium, și memoriei reîntemeietorilor Daciei Traiane, chinuite de nesfârșite frământări. În cetatea Voevodului Mihai s'a petrecut înainte cu zece ani o clipă din epoca prefacerilor istorice, care după două mii de ani au pus din nou sub stăpânirea daco-romană, moștenirea noastră străveche, redobândită prin puterea nebiruită a brațelor muncitoare și luptătoare, dar mai ales prin forța însușirilor ființei noastre românești, adesea întuneacă de povara vremurilor, dar fără a fi atins vreodată însușirile mari moștenite dela două popoare, ambele de o cultură fără pereche până la acele vremuri, au dat naștere neamului nostru în ființa sa de astăzi, contopindu-se drepturile cuceritorului și ale învinsului, într'o singură voință de a păstra pentru vecie țara, limba și datinele străbune.

Dela Impăratul Traian, triumfătorul descălicător, până la victoriosul Rege Ferdinand intrupătorul și realizatorul voinței obștești, dela comandantul Titus și Junianus, care a trecut cu legiunile romane Dunărea la cotitura ei dela Sud, pentru a forța prima victorie, dela Decebal și până la generalii Romani care au trecut la cotitura ei dela Nord cu acelaș scop: de a apăra patrimoniul național care eră în acelaș timp și al civilizației omenești, câți sfătuitori și slujitori ai marilor voievozi, câți generali renumiți și câți soldați necunoscuți nu și-au dat tot ce aveau mai scump în ființa lor, pentru biruința aceleiaș dorințe de desăvârșire omenească prin muncă și libertate.

Omăgiu înaintașilor. Guvernul Țării Românești, compus din fiii tuturor provinciilor închegate într'un singur trup, se închină în aceste clipe de adâncă reculegere, amintirii tuturor acelora cari depe tronul domnesc, dela altare cucerite, din școlile de unde abia pătrundeau razele soarelui, prin truda lor de toate zilele, au adunat în un singur mănunchiu țărișoarele lor răsirate, aparținătoare însă în temelul aceluiaș drept, aceluiaș neam. Închegată în o singură ființă prin un singur suflet, o singură limbă și o singură cultură.

Victoriosul Rege Ferdinand va străluci ca o luminoasă făclie înaintea generațiilor care vor urmă binecuvântându-i numele prin toate timpurile, alătura de cel al Majestății Sale Regina Maria, luminata sa tovarășe în suferințe și în izbânzi. Țara și guvernul ei, se închină în fața patriotismului plin de sacrificii și de neînchipuite suferințe al vechiului Regat, care prin sfatul înțelepților săi conducători, prin devotamentul tuturor și prin jertfa atătora, a dat naștere grandioasei epopee scrise cu sabia glorioasei noastre armate, pe cele mai mărețe pagini ale istoriei neamurilor.

Cărturarii și mucenicii neamului. Azi, când sărbătorim ziua aniversării Unirii Bucovinei, a Ardealului și Banatului, — care după Unirea mult încercatei Basarabii, intruchipează unirea tuturor provinciilor, — guvernul țării Românești își ridică gândul cu recunoștință la cărturarii și mucenicii pe a căror muncă și jertfă s'a clădit sufletul românesc al acestor provincii, gata să dea la vremea sa, răsunset chemării pământului românesc, trezit de urma cercetărilor învățaților săi la conștiința latinității sale. Ardealul și Banatul nu au mai putut fi oprite în calea renașterii lor treptate: din sclavie la libertate națională, apoi la independență și pe urmă la unitatea națională. Două revoluții țărănești, înecate în sânge, nu au putut stinge scânteia luminătoare ieșită din sufletul lui Inocentiu Micu Klein. Oftările înăbușite, pornite din trupurile chinuite pe roată ale lui Horia, Cloșca și Crișan, ce pătrundeau de aici peste toate satele bietului Ardeal, nu au fost în stare să frângă și să amuțească voința țăranilor Români, pe care fiii lor Bărnuțiu și Iancu, i-au ridicat din nou la o nouă și supremă încercare glorioasă, dar plină de suferințe. Umilințele fără sfârșit, persecuțiile fără suflet la care a fost supusă națiunea și biserica românească, nu au putut împiedeca pe Mitropoliții Șaguna și Șuluțiu, să se așeze în fruntea obiditului popor românesc, în crâncena lui luptă pentru a-și asigura limba și legea. Temnițele pline de eroii condeului și ai gândirii, și spânzurătorile, nu au putut înspăimânta și împiedeca pe preoții, dascălii și cărturarii Români, să urce mai departe Golgota care ducea la renașterea națională.

Conștiința națională a provinciilor. Pilda apropiată a Italiei unite, încălzeă inima și lumineă mintea tuturor și în ziua înființării regatului român, prin Regele Carol, s'a născut ca să rămână pe vecie neștearsă strălucitoarea viziune a Regelui Român, care va trece odată și odată în capul dorobașilor săi, lanțul Carpaților, pentru a reface pentru tot-

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

de-auna cecece vremuri protivnice au distrus în tragicele vremuri de asupra din anii marelui războiu. Inzadar cerea guvernul țării vitrege, declarații de loialitate dela conducerea oficială a națiunii române din Ardeal și Banat. Singurul neam din cele 11, cuprinse în împărăția habsburgică, care a refuzat cu îndărătnicie, și fără o clipă de șovăire să dea asemenea declarații, a fost neamul românesc. Inzadar, puternicul împărat al Germaniei, a cerut prin trimișii lui dela conducătorii neamului românesc din Ardeal, o vorbă către frații lor de peste Carpați, care să le poată lăncezi avântul sborului spre Apus. Această vorbă nu a fost spusă.

Conștiința națională, una și singură, a acestui popor, n'a cunoscut decât o singură cale: aceea care ducea aici în această cetate, și deaici la ținta atâtor străduințe: la unitatea națională.

Conștiința națională a provinciilor, atâta vreme despărțite, întărită de principiile marelui Wilson, a prefăcut pornirile unei turburări sociale într'o revoluție națională, și s'a unit cu armata română, pentru a pune hotare comune țării noastre, ocrotitoare a ființei noastre naționale, nebiruit păzitoare a patrimoniului național.

Sfârșitul suferințelor neamului. Cei ce s'au adunat aci, înainte, cu zece ani, pot privi cu mulțumire la jertfele ce s'au adus, alături de cei ce au străbătut ca soldați câmpiile pline de sângele tovarășilor lor și alături de voluntarii Ardealului, Banatului și Bucovinei, cari mai bucurosi au luat nesfârșitele drumuri ale Rusiei și ale Italiei, și apoi s'au aruncat din nou în valurile luptelor, decât să primească robia care îi așteptă acasă. Ei pot acuma binecuvânta inspirația care i-a îndemnat: hotărârile lor trup s'au făcut. Unitatea națională este înfăptuită. Reforma agrară este realizată. Votul obștesc este un drept statornicit și dreptatea socială își face cale cu pași repezi și fără a se putea împotrivi ceva. Stăpâni pe țara noastră, suntem liberi a ne folosi cu vrednicie de bogățiile ei și hărnicia poporului românesc va putea să înfăptuiască în România Mare «*fericirea Daciei*» preamărită de toți și invidiată de atâția.

Nimic nu ne împiedică ca răspunzând menirii popoarelor de a contribui în mod propriu prin însușirile lor specifice, la civilizația omenirii, să utilizăm marile calități ale neamului nostru pentru a produce cât de mult în folosul nostru și al întregii omeniri. Iar în temeiul sentimentului de dreptate și în urma firii tolerante a poporului românesc, să lăsăm tuturor neamurilor dintre hotarele noastre, puțința de a viețui în liniște, respectuoase de legi și păzitoare de hotare. «*Pax romana*», va sălășlui în țara noastră iubită de locuitorii ei și respectată de vecini.

Pătruși de adevărul că națiunea nu se compune din cei reprezentanți, ci o compun generațiile trecute și cele viitoare, între care cea de față, nu este decât puntea care le leagă. Să ne închinăm tradițiilor mari, să scoatem din ele forțe mbelșugate pentru aspirațiile din viitor, și să ne devotăm binelui obștesc din care singur poate răsări binele nostru și binele celor ce urmează.

Guvernul român și mulțimea imensă adunată aci din toate județele țării, aduc omagiile lor Majestăților Voastre, Dinastiei române și Inalților Regenți, pentru noua dovadă ce au dat, prin prezența lor la această sărbătoare a națiunii, despre desăvârșita lor identitate și comunitate în sentimente și străduințe.

Aduce mulțumitele sale, națiunilor care ne-au onorat să participe prin delegații lor la această manifestare națională, care nu este numai o mărire a trecutului, și un prilej de manifestare a recunoștinței față de aliații, care au ajutat poporului românesc să-și ajungă scopurile sale naționale, ci este și o afirmare a voinței neștrămutate a națiunii române, de a păstra prin virtuțile sale și cu orice jertfe cecece înainte cu zece ani a înfăptuit spre mărirea ideii de justiție și de moralitate, și spre asigurarea păcii în aceste părți ale lumii.

Să trăiască Regele Mihai I.

Să trăiască Regina Maria.

Să trăiască Altețele Regale.

Să trăiască Dinastia Română și Inalții Regenți.

Să fie mărită în veci scumpa noastră Românie.

TOASTUL D-LUI ȘT. C. POP

Intreaga țară dela un capăt la altul, sărbătorește astăzi unirea integrală a neamului românesc, începută la 1859 prin unirea principatelor. Acest mare act este începutul întemeierii României pe bazele moderne constituționale. Pe aceste trainice temelii și cu concursul unor înțelepți sfetnici au putut în urmă clădi Ion Alexandru Cuza, Domn iubitor de popor, și marele Rege Carol I edificiul Regatului român, scăpat în 1877 de suveranitatea străină, prin vitejia oastei române.

Prin proclamarea independenței și a regalității, România intră falnic în concertul Statelor europene; glasul ei începe a fi auzit, iar covârșitoarea personalitate a Regelui Carol I face ca în anumite împrejurări cuvântul României să fie hotărîtor.

Prin întemeierea acelu Regat, neamul românesc nu-și îndeplinise decât o parte din misiunea istorică la care era destinat și la care îl îndreptățează să aspire virtuțile și drepturile sale de rasă.

A fost dat marelui Rege Ferdinand I, înaintea căruia ne închinăm, înțelepților Lui sfetnici, multor patrioți și cărturari, ca prin declararea intrării României în războiu să trezească toate conștiințele românești, să afirme înaintea lumii întregi voința neștrămutată de întregire a neamului nostru, și să aducă la îndeplinire acest sfânt ideal pentru care atâtea jertfe s'au adus, atâția mucenici au luptat, au sângerat și s'au stins, și atâtea lacrimi s'au vărsat.

Jertfele ce România a avut de îndurat prin intrarea ei în cel mai sângeros războiu ce a cunoscut istoria omenirii, au fost atât de crude, contribuția ei la salvarea civilizației umane și la triumful dreptății asupra forței a fost atât de prețios, încât era cu neputință să nu i se recunoască legitimitatea aspirațiilor sale de întregire a neamului.

Marii noștri aliați cărora le datorăm eternă recunoștință, au recunoscut că armatele viteze ale României au sângerat pentru marile idealuri ale omenirii.

GEORGE MOROIANU

Unirea a fost determinată și de voința Românilor. Unirea provinciilor cu patria mamă n'a fost determinată numai de victoria armelor, ci și de libera voință a tuturor fiilor ei.

Mai întâi se declară scumpa noastră Basarabie, pe care o socoteam mai amenințată. Basarabiei urmează Bucovina, vesela grădină, și ca încoronare vin Ardealul și Banatul, care în Adunarea Națională ținută aci la 1 Decembrie 1918, cu o însuflețire ce nu se poate descrie, proclamă unirea lor pentru vecie cu patria mamă.

De aici, din acest loc sfânt, din Golgota Românilor ardeleni, unde voevodul cu numele de Arhanghel a înfăptuit pentru întâia dată deși numai pentru clipe, unirea, unde Horia, Cloșca și Crișan, Craiul munților Avram Iancu, au trăit, au pățimit și au murit pentru realizarea visului de veacuri, au primit Regele și Regina României solia Dumnezească prin care Li se anunță că cele mai frumoase provincii ale românismului: Ardealul și Banatul, se unesc pentru totdeauna cu patria mamă, punând prin aceasta coroană tuturor străduințelor noastre seculare și restabilind granițele geografice confundate cu cele etnografice așa cum a fost odată Dacia-Felix.

După această Unire cu drept cuvânt a putut spune Majestatea Sa Regina: « Acum atâția sunt copiii mei, că mi-e inima plină de nerăbdare să mi-i strâng la piept ».

În aceste momente de înălțare sufletească parcă văd geniul neamului meu simbolizat prin marii lui voievozi apărători de țară și lege, marii cărturari cari cu făclia luminilor lor ne-au ținut vie conștiința națională, preoți și ostași, cum planează asupra noastră desfătându-se de ziua de azi de mare sărbătoare.

Văd eroii răsboiului întregirii neamului, națiunea, armata înveselindu-se cu noi.

Stând cu smerenie înaintea glorioasei noastre învieri, văzându-ne cu ochii pământul sfânt al făgăduinței, toate privirile noastre se ridică în profundă evlavie spre cer și spre Tine, strălucitoare Coroană a României.

Ție, Doamne, care în vremuri de grea restriște ai fost izvor de mângâiere și însuflețire, Iți urăm lungă și senină viață și Iți închinăm întregul nostru suflet.

Omagiu către tron și dinastie. Iar micul nostru Rege, căruia îi făgăduim că strănși în jurul tronului său, împreună cu augusta Sa Mamă și cu înțeleapta Inaltă Regentă, vom veghea să ajungă marele Rege de mâine, îi urăm sănătate și o lungă domnie în timpul căreia neamul nostru să-și câștige în pace dragostea și stima celorlalte neamuri printr'o contribuție cât mai largă la sporirea patrimoniului comun de progres și civilizație.

Mărită Principesă Mamă, ochii Tăi de mamă să vegheze și să urmeze pașii aceluia care simbolizează unitatea noastră națională și visul viitorului de aur, inima Ta să-L încălzească ca să fie bun cu poporul Său, asigurându-Te că un popor credincios și bun Te va răsplăti în eternă recunoștință și iubire.

Așa a voit Dumnezeu și voința poporului românesc ca prerogativele regale să fie exercitate de Inalta Regentă.

Rar a avut un factor constituțional o misiune atât de grea, plină de răspunderi înaintea țării, a conștiinței sale și aș putea zice chiar a omenirii.

De când i-a fost dat acestei Inalte Regente să conducă destinele acestui neam, ne-am putut convinge că prin înalta sa înțelepciune, clemență, rară cunoștință și aprofundare în sufletul poporului, a știut să afle întotdeauna calea cea mai dreaptă.

Prin glasul meu i se aduce astăzi omagiul recunoștinței, că în munca sa patriotică va fi întotdeauna sprijinită cu loialitate și sinceritate.

Trăiască Regele Mihai I.

Trăiască Augusta noastră Dinastie.

Trăiască înalta noastră Regentă.

RĂSPUNSUL A. S. R. PRINCIPELE REGENT

« Mă simt foarte fericit că mă găsesc aici în cetatea istorică a lui Mihai Viteazul. Și fericirea aceasta, e cu atât mai mare, cu cât sărbătorim Unirea Neamului în acest loc.

« Sunt emoționat de cele văzute și țin să mulțumesc atât în numele M. S. Regelui, al Meu, cât și al întregii Familii Regale, pentru felul cum a fost organizată înălțătoarea sărbătoare de astăzi, în această cetate.

« Ași dori, ca exemplul acesta să se perpetueze, întrucât el are menirea să ție treaz, energic și mândru, românismul ».

Principele-Regent, mulțumește apoi pentru grandioasa primire făcută Familiei Regale și termină toastând pentru propășirea României și în sănătatea conducătorilor, cari s'au dovedit a fi clar văzători ai lucrurilor.

TELEGRAME DE SIMPATIE

SCHIMB DE TELEGRAME INTRE D-NII R. POINCARÉ ȘI IULIU MANIU

Exceleței Sale

Domnului Iuliu Maniu

Președintele Consiliului de Miniștri

București

Gândul meu îndreptându-se spre încercările care au precedat formațiunea României Mari, mă bucur de a putea adresa astăzi Excelenței Voastre urările cele mai sincere pentru fericita dezvoltare în ordine și în pace a admirabilelor bogății ale frumoasei D-Voastre țări.

Raymond Poincaré

LUPTELE DE EMANCIPARE ALE ROMÂNILOR DIN ARDEAL ÎN LUMINĂ EUROPEANĂ

RĂSPUNSUL D-LUI PRIM-MINISTRU IULIU MANIU

Exceleței Sale
Domnului *Raymond Poincaré*
Președintele Consiliului de Miniștri
Paris

Adânc mișcat, mulțumesc sincer Excelenței Voastre pentru urările pe care a binevoit să mi le adreseze pentru propășirea țării noastre. O sărbătoare națională ca aceea de astăzi, când celebrăm a zecea aniversare a Unirii tuturor Românilor, nu este pentru noi numai o zi de însuflețire și de mândrie, ci și de pioasă reculegere în amintirea celor cari au căzut frățeste pe câmpurile de luptă, pentru a întemeia Europa Nouă și România Mare. Nu putem deasemenea lăsa să treacă o astfel de zi fără a ne aminti de toți aceia care prin activitatea și prin simpatia lor ne-au ajutat să facem mărirea țării noastre. Permiteți-mi Excelență, să vă reînnoiesc în același timp cu mulțumirile mele, asigurarea adâncii noastre gratitudini și a prieteniei indestructibile care leagă țările noastre.

Iuliu Maniu

SCHIMB DE TELEGRAME ÎNTRE D-NII AUSTEN CHAMBERLAIN ȘI D-L IULIU MANIU

Cu ocazia serbărilor Unirii, d-l Prim-Ministru Iuliu Maniu, a primit următoarea telegramă din partea d-lui Austen Chamberlain, ministrul de externe al Angliei.

Exceleței Sale
Domnului *Iuliu Maniu*
Președintele Consiliului de Miniștri
București

În această ocaziune solemnă când toată România celebrează cu bucurie a zecea aniversare a unirii țării atât de greu încercată în marele războiu, rog pe Excelența Voastră să primească cele mai cordiale felicitări ale guvernului Majestății Sale și sincerile noastre urări pentru fericirea și prosperitatea țării D-voastră despre care suntem încredințați că se va ridica zi cu zi sub priceputa conducere a Excelenței Voastre.

Austen Chamberlain

D-l Prim-Ministru Iuliu Maniu a răspuns:

Sir *Austen Chamberlain*
Ministrul Afacerilor Străine
Londra

Adânc mișcat de felicitările cordiale și de caldele urări pentru prosperitatea țării noastre pe care guvernul Majestății Sale ni-a făcut onoarea să ni le adreseze cu prilejul sărbătorii aniversare a unității noastre naționale, rog pe Excelența Voastră să primească sincerile mulțumiri ale guvernului român.

Uniți de aceeaș mare amintire comună a războiului care a creat țara noastră și de aceleași interese comune ale apărării ordinii și păcii în noua Europă, nu am putea lăsa să treacă acest moment al istoriei noastre fără a ne aminti de puternicile legături care unesc România de marea D-voastră țară și fără a exprima Excelenței Voastre sentimentele de grațitudine și prietenie care sunt ale guvernului nostru și ale țării noastre întregi.

Iuliu Maniu

D-L BRIAND CĂTRE D-L MINISTRU MIRONESCU

Următorul schimb de telegrame a avut loc între d-nii Aristide Briand și Mironescu cu ocaziunea celei de a zecea aniversări a Unirii.

D. Briand către d-l Mironescu.

În momentul în care națiunea română se pregătește să comemoreze a zecea aniversare a înfăptuirii României Mari, sunt fericit să mă fac, pe lângă Excelența Voastră, interpretul guvernului și poporului francez, exprimându-vă urările cele mai călduroase pentru fericirea și propășirea Patriei voastre, cu care Franța se găsește unită, prin atâtea legături.

Aristide Briand

RĂSPUNSUL D-LUI MINISTRU MIRONESCU

D-l Mironescu către d-l A. Briand.

În numele țării și guvernului meu, rog pe Excelența Voastră, să primească cele mai vii mulțumiri, pentru căldurosul D-voastră mesaj de felicitări.

România, amică, aliată și indisolubil legată de Franța, este foarte sensibilă la sentimentele pe care Excelența Voastră le exprimă în numele nobilei națiuni franceze.

G. Mironescu

GEORGE MOROIANU

TELEGRAMA D-LUI BENEŞ

D-l Eduard Beneş către d-l Mironescu.

Cu ocazia celei de a zecea aniversări a Unirii României Mari, sunt fericit să vă adresez sincerele urări și felicitări pe care le urează guvernul Republicii Cehoslovace pentru propășirea și fericirea țării D-voastre.

Poporul cehoslovac salută națiunea română cu care Cehoslovacia este unită prin legături de strânsă alianță și de sinceră și inalterabilă prietenie și ia parte din tot sufletul la serbările semnificative din această zi.

Eduard Beneş

RĂSPUNSUL D-LUI MINISTRU MIRONESCU

D-l Mironescu către d-l Eduard Beneş.

În numele guvernului român aduc viile mele mulțumiri Excelenței Voastre precum și guvernului republicii Cehoslovace, pentru sincerile lor felicitări.

Poporul român este foarte sensibil la probele de simpatie și de prietenie a bravei națiuni cehoslovace, atât de strâns unită prin legături de fidelă alianță și de adâncă prietenie cu națiunea română.

G. Mironescu

SCRISOAREA INALTEI REGENȚE CĂTRE ȘEFUL GUVERNULUI

Scumpe Doamnă Președinte al Consiliului,

Insufletea de o rară măreție cu care întregul neam românesc de pretutindeni a luat parte la serbările comemorative ce au avut loc în Capitală, la Alba Iulia, ca și în întreaga țară, cu prilejul celei de a 10-a aniversări dela înfăptuirea Unirii Transilvaniei, Banatului și Bucovinei cu Patria-Mamă, ne-a pricinuit cea mai vie mulțumire sufletească.

Sentimentele de credință și de devotament exprimate în această împrejurare Majestății Sale Regelui, Majestății Sale Regina Maria, Familiei Regale și Regenței, precum și dragostea cu care am fost înconjurați pretutindeni, ca și felicitările ce am primit din toate părțile țării, sunt atâtea dovezi de legătura indestructibilă dintre Tron și Națiune. Ele ne-au mișcat adânc și ne-au arătat cu prisosință cât de puternică este conștiința națională a poporului român și cât de adânc sădită este în suflete însemnătatea marelui act al Unirii.

Stăpâniți încă de impresiunile adânci ce ne-au lăsat îndeosebi manifestațiunile înălțătoare ale întregului popor dela Alba Iulia, vă rugăm, domnule Președinte al Consiliului, să fiți interpretul recunoștinței și sentimentelor noastre călduroase de mulțumire pe lângă toate înaltele corpuri ale Statului, diferitele autorități, asociațiuni, comunități, corporații și cetățeni îndeobște, cari și-au manifestat cu acest prilej sentimentele lor patriotice și de iubire pentru Tron, Dinastie și Regență.

Primiți vă rugăm, Scumpe Doamnă Președinte al Consiliului, expresiunea sentimentelor înaltei stime ce vă arătăm.

București, 1929, Maiu 21.

NICOLAE, Principe al României
MIRON, Patriarhul României
GHEORGHE BUZDUGAN

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
Introducere, alianța celor trei națiuni: Maghiari, Săci și Sași împotriva Românilor. — Aprobatele și compilatele	5—7
Revoluția lui Horia. — Scrisoarea unui filozof francez anonim către Iosif al II-lea în privința revoluției Românilor din Ardeal. — <i>Supplex libellus Valachorum</i> . — Inocențiu Micu Clain pentru emanciparea Românilor ardeleni	7—12
Revoluția dela 1848. — Simeon Bărnuțiu. — Memorandul dela 1883 al partidului național român. — Memoriul studenților universitari din Iași și București în privința Românilor din Ardeal — Memoriul răspuns al studențimi universitare maghiare. — Replica studențimi române din Austro-Ungaria	12—14
Două scrisori ale lui Gladstone. — Memorandul Partidului Național Român din 1883 publicat la Paris în franțuzește și răspândit în Europa apuseană, precum și cel trimis împăratului la Viena în 1892. — Lord Fitzmaurice și lord Bryce despre Români din Ardeal. — O scrisoare a lordului Fitzmaurice din 1915 despre revendicările teritoriale ale Românilor. — Meetingul din Oxford și Români din Ardeal. — Schimb de scrisori între Dr. Ion Rațiu și Prof. Morfill privitor la acest meeting	14—22
Activitatea d-lui Seton Watson și a d-lui Wickham Steed pentru Români din Ardeal.	22—24
Congresul de pace din Roma dela 1891. — Deputații italieni Imbriani și Menotti Garibaldi pentru Români din Ardeal la acel congres. — Diverse manifestații cu ocazia acelu congres — Conferința interparlamentară dela Haga (1894) pentru Români din Ardeal.	24—26
Congresul interparlamentar din Bruxelles din 1897 și Români din Ardeal — Polemica dintre Români și Unguri cu ocazia acelu congres. — Memoriul și scrisorile Ligi din Bruxelles, precum și acelea ale d-lor Dionisie Pázmándy, G. Moroianu și Dupont dit Durant apărute în « <i>Indépendance Belge</i> » cu acel prilej	26—32
Interesul crescând al presei europene pentru situația Românilor din Ardeal. Extrase din ziarele: <i>La Réforme</i> (Bruxelles), <i>L'Indépendance Belge</i> , <i>La République Française</i> (Paris). — <i>Journal des Débats</i>	32—35
Conferința Președintelui Ligii din Paris sub auspiciile Felibrigiului Latin din Montpellier, despre Români din Ardeal (Iulie 1893). — O poezie a Felibrului Ch. Gros închinată Românilor din Ardeal.	35—36
Procesul Memorandului. — Presa străină și procesul Memorandului. — Ziarele: <i>Débats</i> , <i>Figaro</i> , <i>Le Siècle</i> , <i>La Libre Parole</i> , <i>La Justice</i> , <i>La République Française</i> , <i>L'Intransigeant</i> , <i>L'Indépendance Belge</i> , <i>La Réforme</i> (Bruxelles); <i>L'Eclair</i> (Paris); Articolul d-lui Clemenceau: « <i>Luptă de rase</i> » din <i>La Justice</i> , 12 Maiu 1894	36—40
Alte păreri de presă despre procesul Memorandului: Extrase din: <i>La Libre Parole</i> , <i>Le Figaro</i> , <i>Le Siècle</i> , <i>La Gazette de France</i> , <i>Le Temps</i> , <i>Journal des Débats</i> , <i>L'Europe</i> , <i>L'Intransigeant</i> , Articolul lui Henri Gaidoz în <i>La Revue de Paris</i> , despre Memorand. — <i>La Nouvelle Revue</i> și Memorandul. — Meetingul dela Sorbona din Paris pentru Români ardeleni (Maiu 1894).	40—43
Profesorii și Academicienii francezi: Ernest Lavisse, Alfr. Rambaud, Anatole Leroy Beaulieu, Monssillac, James Darmestetter, despre Români din Ardeal.	43—45
Comuniunea sufletească dintre Franța și Români din Ardeal. — Ziarul <i>Il. Diritto</i> din Roma și procesul Memorandului. — Interpelarea deputatului Imbriani adresată Primului Ministru al Italiei Francesco Crispi pentru procesul Memorandului	46
Diverse personalități italiene despre Români din Ardeal. — Rolul d-lui N. Iorga în pregătirea ideii de unire Cuvântul Partidului Național Român din Ardeal pentru Unire. — Declarația d-lui Dr. Al. Vaida-Voevod în Camera Ungariei (18 Sept. 1918). — Acțiunea d-lui Vaida ca Prim Ministru al României întregite.	48—49
Acțiunea Ligii Culturale din țară și streinătate pentru unitatea națională a Românilor.	49—50
Telegrama Ligii din Paris către Regele Carol cu ocazia căsătoriei Regelui Ferdinand cu Regina Maria.	51
Correspondenții lui <i>Times</i> și <i>Morning Post</i> în Transilvania și România.	51—52
Regele Carol și Unitatea națională a Românilor. — Un articol din <i>Times</i>	52—53
Tratatul de alianță al lui Ion I. C. Brătianu cu Puterile Antantei pentru Unirea Ardealului, Banatului și a Bucovinei — Ion I. C. Brătianu pentru ajutorarea Românilor de peste munți în lupta lor politică.	53—54
Un memorandum al autorului acestei publicații despre sforțările României în războiu, trimis la cerere guvernului englez. — Cuprinsul acestui Memorand. (Sept. 1918). — Aprecierile cercurilor politice engleze asupra acelu Memorand. — Două scrisori dela Foreign Office și Ministerul Informațiilor din Londra.	54—62

	<u>Pagina</u>
Congresul din Roma al naționalităților oprite din Austro-Ungaria. — Delegații români la acel congres. — D-l G. G. Mironescu și prizonierii români din Italia. — Legiunea Română din Italia. — Un articol al actualului Ministru de externe al României în <i>Le Rappel</i> din Paris, despre marile titluri ale României de a participa la Conferința de pace	62—68
Congresul naționalităților oprite, ținut la Geneva (Oct. 1918). — Un discurs al d-lui Clemenceau din Senat în favoarea popoarelor oprite (Sept. 1917).	68
Constituirea Consiliului Național al Unității Române. — Membrii acelui Consiliu (Sept. 1918). — Recunoașterea acelui Consiliu de către Miniștrii de externe ai Franței, Statelor Unite, Angliei și Italiei.	68—71
Felicitările trimise de Consiliul Național al Unității Române Președintelui Republicii franceze, Raymond Poincaré, și primului ministru Clemenceau pentru victoria aliaților	72
O scrisoare a d-lui Clemenceau și o întrevvedere a fostului prim ministru al Franței cu autorul acestor pagini	73
Rolul d-lui Iuliu Maniu înainte și în timpul marelui războiu și în timpul revoluției din Ardeal. — Personalitatea d-lui Iuliu Maniu. — D-l Iuliu Maniu în capul guvernului provizoriu al Ardealului.	74—76
Adunarea Națională dela Alba Iulia (1 Dec. 1918). — Cum a fost convocată această adunare? — Hotărârile Adunării dela Alba Iulia. — Concluzie.	77—78
<i>Anexe:</i> Discursurile dela serbările aniversării din Alba Iulia (21 Maiu 1929) ale Inaltei Regențe; Discursul Sanctității Sale Patriarhului Dr. Miron Cristea și al d-lui G. Buzdugan; Discursul Primului Ministru Iuliu Maniu rostite în catedrala Incoronării și în Sala Unirii; Discursul dela masa regală al președintelui Camerei d-l Ștefan Cicio Pop și răspunsul Principelui Regent Nicolae.	79—88
Telegramele schimbate între Guvernul nostru și Guvernul francez, englez și cehoslovac cu prilejul serbărilor Unirii. — Scrisoarea Inaltei Regențe către d-l Prim Ministru Iuliu Maniu relativă la splendida reușită a serbărilor Unirii.	89—91

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj